

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- SÁNDOR IVÁN: A város alatt (*regényrészlet*) 249
ORAVECZ IMRE versei 262
VÖRÖS ISTVÁN verse 264
CSENGERY KRISTÓF versei 265
MAKAY IDA versei 266
MÉHES KÁROLY: Mert minden titok (*regényrészlet*) 269
SZÁNTÓ T. GÁBOR: A döntés (*regényrészlet*) 278
VASKÓ PÉTER versei 291
MRENA JULIANNA versei 293
LATZKOVITS MIKLÓS: Találós kérdés (*elbeszélés*) 296
VILLÁNYI LÁSZLÓ: Egy másik rokon (*esszé*) 299
DÉRI BALÁZS verse 303
LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR verse 305

*

JAK Tanulmányi Napok 2001: Világirodalom-kritika

- GYÖRFFY MIKLÓS: Világirodalmunk világtalansága (*tanulmány*) 309

JAK Tanulmányi Napok 2001: Szerzői önépítés

- VÁRI GYÖRGY: „Mert annyit érek én, amennyit ér a szó” (*Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései Radnóti Miklós költészetében*) 314
CSEHY ZOLTÁN: Humanista énformálási technikák a quattrocento tájékán és napjainkban (*tanulmány*) 321

*

- KOMÁLOVICS ZOLTÁN: Az én lehetőségei a poétikai térben (*Villányi László: Egy másik élet*) 329
HORVÁTH GYÖRGYI: Az angyal magánya, avagy feljegyzések a kopt-Platón barlangból (*Latzkovits Miklós: Hogyan tanultam meg koptul?*) 336
WERNITZER JULIANNA: Expedíció a befoghatatlan nyomában (*Sándor Iván: Rocinante nyomában*) 341

2002

MÁRCIUS

FENYVES MARCELL, GAZDAG JÓZSEF, HAKLIK NORBERT, HARCOS
BÁLINT, KIRÁLY LEVENTE, MEKIS D. JÁNOS, MÜLLNER ANDRÁS,
ORAVECZ PÉTER, SZABÓ T. ANNA, SZILÁGYI ZSÓFIA

A műmellékletben FEKETE ANDRÁS, SZABÓ DEZSŐ, WECHTER ÁKOS és
KEMENESI ZSUZSANNA Pécsi József fotóművészeti ösztöndíjasok munkái
láthatók.

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat, valamint
a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – **Kazinczy Könyvesbolt,** Széchenyi u.

33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar könyvtára:** Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Káráz u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekeşárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegersze-gen:** Simon István Könyvesház, Tüttősy u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Százdvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

250,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLV. ÉVFOLYAM

3. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@mail.matav.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett
válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Soros Alapítvány, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat és a József Attila Alapítvány támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központja.

Előfizethető bármely hírlapkézből postahivatalnál
és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 1500,- Ft, a II. félévre 1250,- Ft,
egy évre belföldre: 2750,- Ft, külföldre: 8000,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JELENKOR folyóirat „A független Szlovénia és a kortárs szlovén irodalom” című tematikus számát mutatták be február 21-én, a Műcsarnokban *Mitja Čander*, a ljubljanei Belletrina Könyvkiadó főszerkesztője, kritikus, *Mohor Hudej* író, *Boris A. Novak* költő, drámaíró, műfordító, valamint *Gállos Orsolya* műfordító, a szám vendégszerkesztője és *Ágoston Zoltán* főszerkesztő részvételével. Köszöntőt mondott *Ida Močivnik*, a Szlovén Köztársaság magyarországi nagykövete. Közreműködött Vallai Péter színművész.

*

A FÜST MILÁN-DÍJ Prózai Kuratóriuma 2001-ben *Háy Jánost* és *Pályi Andrást* részesítette elismerésben. A díjakat *Sándor Iván* kuratóriumi elnök adta át 2001. december 4-én, laudációt mondott *Balassa Péter* és *Keresztury Tibor*.

*

MÁRAI SÁNDOR-DÍJ. A rangos irodalmi díjat idén *Bálint Tibor*, *Bartis Attila* és *Garaczi László* vette át január 22-

én, a Magyar Kultúra Napján *Rockenbauer Zoltán* kultuszminisztertől.

*

POLCZ ALAINE író, tanatológus volt a vendége a Művészetek-Háza „Törzsasztal” című beszélgetéssorozatának február 27-én. Az est házigazdája *Kosztai Gabriella* volt.

*

PÉCSI KIÁLLÍTÁSOK. *Keserű Ilona* festőművész „Régi és új művek” című kiállítása február 24-ig volt látogatható a Múzeum Galériában, „Rajzok és papírmunkák” című tárlatát február 15-ig tekinthették meg az érdeklődők a Művészetek Háza Martyn Ferenc Galériájában. – Finn textilművészek munkáiból rendeznek kiállítást február 22. és március 17. között a Pécsi Galériában. A Pincegalériában február 25-től március 17-ig tekinthető meg *Mario Čaušič*, eszékeni festő tárlata. – A Pécsi Kisgaléria március 1-je és március 30. között *Palotás József* szobrászművész munkáit mutatja be.

Bródy Sándor-díj

A Bródy Sándor Alapítvány ebben az évben is kiadja a Bródy Sándor-díjat. A díjat azon első kötetes, magyar nyelven alkotó prózaírók egyike kapja meg, akinek könyve (novelláskötet vagy regény) 2001-ben jelent meg. A díj összege: 350.000 Ft, továbbá az alapítvány hozzájárul a díjazott szerző második könyvének megjelenési költségeihez.

A díjra pályázhat könyvének beküldésével a szerző, és jelölhet könyvet ugyanilyen módon a kiadó is. A beküldött példányokat megőrizzük és kérésre visszaküldjük.

A Bródy Sándor Alapítvány postacíme:

1024. Budapest, Fillér u.21. III. em. 4.

További információk: 315-1323, 315-1139

A postára adás határideje: 2002. április 30.

Kedves Jelenkor-olvasó!

Kérjük, hogy személyi jövedelemadójának egy százalékával támogassa a Jelenkort. Amennyiben úgy dönt, hogy hozzá kíván járulni a lap fenntartásához, rendelkezzen a következő adószám javára:

18308884-2-02

Jelenkor Alapítvány

S Á N D O R I V Á N

A város alatt

Nem vagyok kíváncsi a hegyeshalmi állomásra, magamra se vagyok kíváncsi, nem érdekel, hogy itt szállítottak le harmincöt éve, itt cipeltem a bőröndömet, amiben a határőrtiszt hosszan turkált.

Ez a világ, amiben nem vagyok kíváncsi magamra sem, egy másik világ már, nincs vízumvizsgálat, nem látok határőrtisztet, csinos Adidas-táskám van, könnyen le tudnám emelni a csomagtartóból, ha kutatni kívánnának benne, Gábor naplója a kutyát sem érdekli, engem se, Liv hívott, indulnom illett, lemondtam a mai és a holnapi óráimat, a holnaputánit nem mondtam le.

Láttam az elmúlt években néhány *Yvonne*...-előadást, divat Európában, ezekről beszélgetek a hallgatóimmal. Változatok a szabadságfogalom meghatározhatatlanságáról, elenyészéséről, arról, hogy ami egykor átlátható és kifejezhető volt, az megragadhatatlan, az sem tisztázható, hogy mi a divat oka, a nosztalgia talán, a tiltakozás talán, mindenhol csak a *talán*, a céltalanság talányokba burkolódik, a gomolygásból kibukkanó arcokon büntudat, félelem és szegény, de ez is csak azok számára kivételes esély, akik képesek elválasztani magukat a mindent felemésztő közönytől, az előadásokat szétforgácsolja a bizonytalanság, egyik-másik érdekes, de nem hagynak nyomot, próbálok magyarázkodni, én is, ők is – a reflexióikból érzem, hogy ebben megegyezünk – a talánok birodalmában bolyongunk. A Westbahnhofon beteszem a táskámat a csomagmegőrzőbe, sötétkék-fehér rajta a márkajelzés. Két óráam van a csatlakozásig. Apámat a kutatás láza egy háborús város éjszakai utcáira vezette, SS-járőrök között osont, hogy adalékokat gyűjtsön a botrányt keltő szabadság-eszmény születési körülményeiről, anyám a koncertjével is alig törődve az orosz invázió után kihalt sikátorokban lopakodott, ahová sok évvel később en-

gem is elhurcolt, hogy megtaláljon valamit egy régi nyomozóút szenvedélyéből, én csak a hiábavalóságot érzem.

Gyalog megyek végig a Kärtnerstrassén. A Ring előtt, a sarkon, a metróaluljáróból kilép egy nő. Szőke. Keret nélküli szemüvege van. Piros blúz, sötétkezzöld kockás kiskosztüm, magas sarkú cipő. Nem értem, miért biccent. Üzlet-asszony mosoly. A hóna alatt fekete bőrmappa. Korán van, az utca üres, a lejárónál csak ketten állunk, tegnap haját mostam, elég divatos a frizurám, közepén választottam el, két oldalra fésülve szárítottam, néhány szál a homlokomban, sötétkék Kleider-Bauer dzsekim van, citromsárga póló, világoskék farmer, a szakállamat rövidre nyírtam, teljesen ősz.

A sarkon építkezés. Meszesládák, cementeszsákok, téglahalom, betonkeverő. A törmelék alól patkány bújik elő, eltűnik egy lyukban a lejárónál. A hölgy nevetni próbál. Mintha egy sajtófogadáson vagy egy partin állna pezsgőspohárral a kezében, és fel akarná hívni magára a figyelmet a kacajjal. De van a nevetésében egy sötét árnyalat. Mintha nem is ő nevetne, hanem valaki a mélyből, talán a metróállomáson a sínek közül, lehet, hogy a patkány röhög rajtunk. A nő köszön. Jó reggelt. Jó reggelt, mondom. Ez lehet a szokásos útvonala. Lefagyott már a mosoly az arcáról. Esendő a tekintete. Elvesztette a biztonságát.

A Ringen elég erős a reggeli forgalom. A szemeteskocsik ürítik a kukákat. Az üzletek portálja elé kirakják az oldaltáskákat, bőrszatyrokat, hátizsákokat, retikülöket. Indulás előtt beszéltem Ferivel telefonon, üzen-e valamit Livnek. Most ő is utazik, a sógoroknál lesz egy fantasztikus koncert, így mondta, egy amerikai pali, meghallgatja, visszajön, hát addigra mi is itthon leszünk, mondtam, majd találkozhatunk.

Nem pókhálóztam le a lakásban a szobasarkokat. Azzal a kihúzható-betolható nyelű bolyhos vacakkal csinálom, ha nem jön a bejárónő. Egyszer jön, egyszer nem jön. Közeledem a Heldenplatzhoz. Esik néhány csepp eső. Miért jövök erre? Kirakatok sincsenek itt, bankok vannak. Liv azt mondta, hogy legalább együtt utazhatunk majd Pestre, úgyis régen utaztunk együtt. Liv nem mondja azt, hogy otthon vagy itthon, azt mondja, jövök Pestre, megyek Párizsba.

Miért éppen a Heldenplatz felé megyek?

Gádor járt Bécsben tíz éve, a Burgtheater bemutatóján. Nyugodtan vezetnek az autósok. Szépen sorolnak be egymás mögé. Ritkán váltanak sávot. Átjött a Heldenplatz bemutatójára. Egy csoda volt öregem, hogy tudtam még jegyet szerezni. Szaladgáltam összevissza a lépcsőkön, hát ezek a bécsi nők, mind szőke, a vörös is, a fekete is, és mindegyiken Sophia Loren-szemüveg, úgy járnak, mintha bőr iratmappát szorítanának a hónuk alá, s a mappában állati fontos iratok volnának, közben a kígyóbőr retikül a vállukon fityeg, és mintha nem a feleségeik lennének a csokornyakkendős férjeiknek, hanem a titkárnőik, nem is, mintha a férjeik lennének az ő titkárai, jöttek, jöttek mindenfelől, mint az oroszok, hát öregem, arra gondoltam, mondta Gádor, hogy ezeket a falanszternőket mindet sorban meg kellene kefélni, bevinni őket a mosdóba, vagy ott mindjárt a lépcsőn, a vörös bársonyszőnyegen, úgy, hogy a visongásukat mindenhol hallják, ez lehetne a kísérmuzsika az előadáshoz, mondd öregem, voltál te már egyszerre két nővel?

Turistabuszok érkeznek a térre.

Még van egy órám a vonatindulásig.

Sátrak. Bódék. A szokásos képeslapok. A szokásos idegenforgalmi műtűrök, a szokásos italok.

Gádor harmincéves volt. Az egyik pesti éjszakai bárban két táncoslányka, beakartak jutni az Operett balettkarába, fogalmuk sem volt róla, hogy nem tudok segíteni nekik, olyan lelkesek voltak, pezsgővel itattak, elcipeltek magukhoz, valahol a tető alatt laktak, részeg voltam, mint egy csacsi, olyan drágák voltak, vizes ruhát raktak a fejemre, reggel puszikat adtak, szégyenlősen, mint akik maguk se hiszik, hogy mi történt éjszaka. Háromnegyed órát füttyült és tapsolt a közönség a Burgtheaterban, mondta Gádor, Bernhard odavágta a pofájukba, hogy ezek voltatok, ezek vagytok, ezek lesztek, cinkosan nevetve mesélt, mint egy diák, ilyen lehetett a két szőke táncoslánnyal, nem kérdezem meg, hogy a lányokhoz az eredeti Bogart-kalapjában ment-e, biztosan abban, a Simi temetése huszonöt évvel később volt, addig abban járt, a régi, felhajtott gallérú ballonban, a nyaka körül lebegő sállal, nem csoda, ha a lányok, két pajkos kis cica, elragadták, mint egy pamutgombolyagot, amivel játszani lehet.

Itt sorakoztatták fel a deportálás előtt a bécsieket. Most a turistabuszok foglalják el a teret. Kérdésem, hogy az idegenvezetők beszélnek-e arról, hányan álltak itt és hová vezetett az egykori út. Az erkélyen, ahol Gádor ült, ütemesen tapsoltak. A másik oldalon füttyültek. A földszinten a tüntetők, mesélte, előrerohantak a rivaldáig, mintha a Scalában lettek volna egy hajdani botrányos Verdi-bemutatón, tomboltak, a szőke Sophia Loren-szemüvegesek közül egy sem tapsolt. Hányan állhattak itt, ahol most a turistabuszok, amikor Hitler megérkezett a térre? Van egy egészen kicsire összecusukható ernyőm, kinyitom, szemerkél az eső, a turistákat nem zavarja, japánok, a másik autóbuszban talán svédek, magasak, szépek, kecskefejük. Gádor kijött előadás után a Heldenplatzra, felvette a bécsi útra a régi ballonját, a Bogart-kalapját, az már nem az eredeti volt, a nyaka köré tekerte a régi fekete sálját. A ruhatár előtt fél órát kellett várni, akkora volt a tumultus, még mindig tomboltak, füttyültek, néhányan visszarohtak tapsolni, mint az elszánt rohamcsapatok, fél órát várt a ruhatárnál az egymást taposó emberek között, de megérte, kivágtam magam a tömegből, mondta, feltettem a kalapot, felhajtottam a ballonkabát gallérját, körütekertem a sálát, és elindultam a szőke picsák meg a csokornyakkendő faszok között.

Halad Gádor a vörös bársonyszőnyegen. Visszaérek a Ringre. Gádor eléri az első lépcsőfordulót. A rövidebb utat választom a pályaudvarig. Kiváltom a ruhatárból az Adidas-szatyromat. Tudták, mesélte diadallal Gádor, hogy Humphrey Bogart már meghalt. Lehetetlen, hogy ne tudták volna. Biztos, hogy látták a *Casablancát*. Az arcukra volt írva, ahogy bámultak, az volt az arcukra írva, hogy nem tudják, ki megy ott, az nem lehet, hogy ő, hiszen meghalt, de mégis, mi ez, valami látomás? Akár elénekelhettem volna nekik a *Marseillaise*-t, tudták volna, hogy miért éneklek, a picsák, a faszok, ez is rajta volt az arcukon, a homlokomba húztam a kalapot, öregem, úgy lépkedtem, hogy lengjen a sál, öregem, alig tudtam visszatartani a röhögést.

Az expressz kigördül a pályaudvarról. Ha nem jön a bejárónő, nekem kell lepókhálóznom, mire Liv megérkezik. Ha együtt érkezünk, gyorsan megcsinálom, amíg pisil, először mindig a WC-re siet, sikongatnak a picsák, Gádor keféli őket a színházi mosdóban, Liv a régi éjszakánkon, a salzburgi penzióban, az első or-

gazmusa után a szájába vette, tizenennyolc éves volt, én voltam a harmadik, akivel lefeküdt, hogy merte?, tanulta?, hallotta?, kitől?, persze, a fogorvos úr. Évekig nem mertem megkérdezni.

Keletről süt a nap, jó, hogy a kupében a másik oldalon ülök.

Liv ritkán mosolyog, mégis olyan a tekintete, mintha örökösen mosolyogna, tágra nyitja a szemét, töpreng, keresgél, nem ért valamit, mindig fel tudtam idézni az első éjszakánkat, azt mondta, ő is, még ketten vannak rajtam kívül a fülkében, nem érdekelnék, én se őket, senki senkit, Liv tavasszal volt ötvenéves, a melle már nem gömb alakú, mélyen van a két rózsza, Linznél sokáig áll a vonat, sokan szállnak le, százan, kétszázan, nem osztrákok, az öltözékük, a viselkedésük ünnepélyes, némán csoportokba verődnek, nem turisták.

A Traunsee tükre olyan fényes, mint egy mitológiai acélpallos. Nem tudom, hogy jut az eszembe az, hogy acélpallos, az, hogy mitológiai. A hegyek árnyékban vannak, de a tó villog. Fényes, mint egy Wagner-opera díszlete, baljós és fenséges.

Gádor körbesétálta előadás után a Heldenplatzot. Azt mondta, hogy összesűrűsödött számára minden ott a téren, öregem, minden, ezt úgy tudta kimondani, hogy benne volt az, amit a barátságunk évtizedei alatt együtt ismertünk meg, a kétértelműségek, a képzelgéssel megvert emberek, a kiokádatatlan múlt, az isten verje meg, ettől látom a tó tükrét olyannak, mint egy Wagner-operában a pallos villogását, auf wiedersehen, a mellettem ülő idős hölgy leszálláshoz készülődik, segíték leemelni a csomagtartóból a bőröndjét, nem köszöni meg, tizenkettő után öt perccel érkezem a Café Mozarthoz, behúzódok a leghűvösebb sarokba.

El kellene zárándokolni a hajdani panziókba, ott van-e még a szőke tulajdonosnő a recepciónál? Megvan-e még a panzió? Az állomás mosdójában új a csempézés. Új a kéztörölő. Új a gombnyomásra működő csészetisztító kefe. A kirakatokban, mintha hozzájuk se nyúltak volna harmincöt éve, ugyanolyanok az emeletes torták. A város alatt ugyanúgy, mintha egy másik, ugyanilyen város volna, a kétértelműség, a képzelgés világa. Semmit sem ismerek ebből a városból, azon a két napon és két éjszakán kívül, amit itt töltöttem. Hazulról hoztam ezt az érzést a látható alatti másik városról? Ja, Pressokaffee. Ohne Milch.

Liv az asztal mellett áll. Előbb érkezett a vonat? Taxival jöttem az állomásról? Nem érkezett előbb, nem jöttem taxival, mondom. Jegeskávét inna, mégsem, inkább fagyaltot kér. Mintha már egy órája ülnénk együtt, és éppen befejezné, amiről egy órája beszélgetünk, nem telefonáltam volna, mondja, nem hívtalak volna, igazán, de anya az utolsó pillanatban lemondta a közös utat, azt beszéltek meg, hogy elmegyünk hárman, anyával, apámmal, végre együtt hárman, a szalmaretiküljében szacharint keresgél, kérj egy presszókávét nekem is, megbeszéltek, hogy végre hármasan, délután kezdődik a Wiener Grabennél, a mauthauseni kőfejtőnél az emlékezés, anya, tudod, ott volt, nem tudom, mondom, persze, mondja, neked nem beszélt róla, nekem is csak egyetlenegyszer, hozzák a hatalmas fagyaltot, kókusz, őszibarack, narancs, emlékkoncert, egy bécsi születésű amerikai dzsesszkirály csinálja, hallottál róla?, nem, mondom, várj, Feri mintha mondta volna Pesten, hogy egy amerikai pali miatt utazik, Feri engem is hívott, mondja Liv, ő ott lesz.

Kanalazza a fagyaltot. Megissza a kávét.

Az apám ráállt, jó, hát eljön, ha anya rászánta magát és szeretné, ha ő is jönne. A linzi megállónál a hallgatag, ünnepélyes tekintetű utasok leszállás után csoportba verődtek, talán olaszok voltak vagy lengyelek. Tegnapelőtt Liv anyja azt mondta a reggelinél: nem. Először azt se tudtam, miről beszél, mondja Liv. Nem, mégsem jön, kész, ne kérdezzük. Én megyek, mondtam, mondja Liv, eldöntöttem, csendben mondtam, mondja, ugyanolyan csendben, ahogy anya mondta, hogy mégse megy, apám rám nézett, akkor ő se jön, ne menjek én se, tűnjön el ez az egész, kezdett ordítani apám, nem kell odamenni, legyen vége már, még hogy a dzsesszfenomén, tűnjön el már az egész, nem tudta abbahagyni, anya rátette a kezét a kezére, erre elhallgatott. Biztosan a lelkiismeret-furdalása miatt csinálta a jelenetet, mondja Liv, tudod, milyen, nem tudom, mondom, nem ismerem az apádat, azt tudom róla, amit tőled hallottam, és amit Gábor írt róla, Gábornak jó lehetett vele a kapcsolata, ezt nem mondom Livnek, most azt kívánom, hogy sohasem gondoljak többé Gáborra, hazamegyek, kihajítom a kukába a naplóját, a leveleit, abba a kukába, amelyik a sétálóutcánk első padjánál van, a hajléktalanok őrhelye mellett, tűnjön el végre már az is, amit leírt, a szomszéd asztalnál ülők figyelnék minket, bizonyára azt hiszik, hogy a szokásos jelenet, két középkorú turista a napi programon vagy a szálláspénzen vitatkozik érthetetlen nyelven.

Apám sohasem ordítózott, mondja Liv, tudod, olyan, mint egy angol arisztokrata, mint a nyugdíjas tábornok a gyarmatokról egy Maugham-regényben, ezt az egyik barátja mondta róla, tűnjön már el végre az anyám emlékeiből a láger, a nagyszüleim látványa, amint belöki őket a gázkamrához vezető sorba, Liv nagyon csendesen beszél, mosolyog, hogy megnyugtasson, a kezemre teszi a kezét, ahogy az anyja tehetette az apja kezére a kezét, tudod, mondja, biztosan a lelkiismeret-furdalása miatt borult ki, mert amikor az apját kiengedték a börtönből, ő átszökött a határon, az apja is mondta neki, hogy ne maradjon, és amikor az anyja egy év múlva utánatelefonált Párizsba, hogy haldoklik az apja, akkor nem ment haza a temetésre, hogy is mehetett volna, azonnal letartóztatják tiltott határátlépésért, az anyja is tudta, mégis lelkiismeret-furdalása van azóta is, mond, normális ez ötven év után, amikor anyára ordított, biztosan azt kívánta, hogy végre belőle is tűnjön el már minden emlék.

Ha az anyja szüleit említi, azt mondja, a nagyszüleim, ha az apja szüleit, azt mondja: az anyja, az apja.

Egyedül megyek, mondtam nekik, szeretnék csak öt percig állni ott a csendben, ezt nem veheti el tőlem senki, ti sem.

Úgy néz rám, hogy megértem, az *egyedül* most már azt jelenti, hogy velem.

Persze, mondom, világos.

Nagyon elfáradt, amíg elmondtam.

Háromkor van egy vonatunk Linzig, este tízkor már továbbmehetünk Bécsbe, ott vagy megalszunk, vagy lehet, hogy lesz egy jó csatlakozás Pestig. Ne haragudj, telefonálnom kell. A párizsi irodáját hívja a mobilján. Instrukciót kér a pesti tárgyalásaihoz. Még visszahívna, mondja, ezeknél semmi sem végleges, valamelyik igazgatósági tagnak mindig van egy ötlete, bele lehet örülni.

Két példányban ül mellettem, az egyik velem beszél, a másik mobiltelefonon tárgyal. Anyját hívja. Minden rendben, a Café Mozartból beszélek. Zoltánka eljött értem, együtt megyünk, minden rendben, csók.

Ugyanolyan az Adidas-táskája, mint az enyém, de fekete színű. Hív egy taxit. Andrzej telefonált Varsóból, kezdem, nagyszerű, vág közbe, gyere, a taxi nem tud behajtani, a sarkon vár.

Pestig váltasuk meg a jegyeket, mondja az állomáson, egyszer megszakítható az utazás.

Időben érkezünk? Késtünk? Volt már emlékbeszéd? Este lesz?

Mögöttünk újabb csoportok. Szemből is özőnlenek vissza a fenyőerdőn átvetető ösvényen.

A völgyben a kőfejtő.

Láthatók a lépcsők, megállunk, nézzük, fényképről már láttuk.

Magasabb. A legfelső lépcsők elérhetetlenek.

Kétoldalt mellékösvények.

Csikorog a kavics a talpak alatt, kődarabok gurulnak a mélybe.

Kiáltások. Távolról. Mintha mégis közlől.

Átpréseljük magunkat a csoportokon. Akik a kőfejtő felől jönnek, a dombon megállnak, visszanéznek. Valaki azt mondja németül, hogy minden nemzetnek van emléksobor, a magyaroknak is, mondja Liv, most szólalt meg először, mióta leszálltunk az autóbusról, sápadt, szorítja a kezem.

Százhatvannyalc lépcső a Wiener Graben. A völgyben dobogó, széksorok. Mintha egy fémháló területne följük. Nem dekoráció. Talán a hangosítók kábele. Emberpatakok. Az egyik a színpad felé, a másik a színpad felől. Transzparens. Feliratok. Zászlók. Minden csoportnál. Mellettünk genovaiak és lyoniak. Zúg, csattog a zene, pedig a dobogón, lent nem játszik senki. Hollandok jönnek, mögöttük nagyobb csoport cirill betűs feliratokkal, nem oroszok, talán szerbek. Nincs már napfény. Nincs még holdfény. Liv fél lábón kavicsot ráz ki a szandáljából, trapp, trapp, trapp, trapp, ez a zenéből hallatszik, trapp, Liv szorítja a kezem, a zenében a trappolás, egy katonai osztag lépései, fémcseggés, szerelvénycsörömpölés, kerékpármotor hörgése, ordítások a zenében, Gema! Gema! Achtung! Achtung! Gema!, körülöttünk az arcokon a közös tudás szolidaritása, mintha közös döntés eredménye volna az elnémulás, mintha elégtétel is volna a tekintetekben, mintha megaláztatás is, lihegve érkeznek vissza a kapaszkodón, akik már megjárták a kőlépcsőhöz vezető utat, Liv kirázta a kavicsot a szandáljából, sántikál, Achtung! Achtung!, a zene erősödik, Gema! Gema!, bakancstrappolás, ott lesz a magyarok szobra, mondja Liv, miért pont ott?, hallottam, mondja, az előbb mondta valaki magyarul, ott az a széttárt karú szoboralak, ezek mögöttem nem zsidók, a transzparensükön görög felirat, sötét, nyírt körszakáll, garbók, színes pólók, talán az apjukat hurcolták ide, talán a nagyapjukat, Liv franciául beszél egy asszonnyal, szép öregasszony, mitől szép itt mindenki?, ápolta a bőre, nyolcvanéves, mondja Liv, miért olyan fontos neki, hogy most csacsogjon ezzel az öregasszonnyal?, itt volt, ki volt itt?, ez a francia asszony, már egy másik nővel beszél, fiatalabb Livnél, szőke, szemüveges, fényképezik, felemeli a karját, integet, mosolyog, ide, ide, kiáltja, magyarok ide, tényleg a széttárt karú alak a magyar emléksobor, hoch welle leben, a zenében egészen közlől, honnan?, ha a dobogón nem játszanak?, Einleitung zu einer wahren Geschichte, tenorhang, mi az, hogy igaz történet?, mi az, hogy bevezetés?, Der weg... mi kezdődik?,

hoch welle leben, a szüntelen trappolás, hogy tud Liv ebben a hangzavarban beszélgetni?, a tenorhang a Kaddist éneklí, közben három egyes lövés, éles sípszó, ordítás, gépfegyverkattogás a zenében, a szobor mellett kempingasztal, Sanyo magnetofon, két hangfal, Feri integet, áttör a tömegben, gitár van nála, ugye, állati jó zene, mondja, ugye, fantasztikus, három finn srác felvette a délutáni programot, azt játsszuk le, mit szölk hozzá, fantasztikus, ugye, este lesz még egy program, visszamegy a kempingasztalhoz a három finn zenészhez, egy hatalmas, vékony néger szaxofonos is játszik velük, Das Gebet, mondja a tenorhang a magnóról, Samstagnacht im Lager, a néger szaxofonos nagyon szép variációkat futtat a zenéhez, méltósággal játszik, Das Gebet, no more, no more, éneklí egyre többen körülöttünk a tenorral, Der Fluchtversuch, újra az éles sípszó, egy futó katonai szakasz trappolása, ezeket a hangokat stúdióban keverik ki, ráénekelnek, rábeszélnek, összejátsszák, ha valaki felvonná itt a kiáltásokat, azt is hozzá lehetne játszani, az én hangomat is, amikor megkérdezem Livtől, hogy most mi legyen?, menjünk tovább?, maradjunk itt a szobornál?, Gema! Gema!, a néger szaxofonos tremolózik a géppuskaropogáshoz, fantasztikus muzsika, hajtogatja Feri, lehet, hogy este még felveszünk egy pár részletet újra, a Fluchtversuch-akkordokat, a lövések most nem hallatszanak elég tisztán, figyeljétek, először három egyes lövés, aztán a menekülők ordítása, fantasztikusan csinálták meg, az őrség sípszavára rögtön a fegyverkattogás, ugye, nem elég tiszta, ezt akarják újra felvenni, figyeljétek a szaxofonost, nagyzenekarban játszik, mint egy recycling, ugye?, ne csinálj úgy, mondja nekem, mintha lehetne jobban, vigyázz Livre, elsodorja a tömeg, persze, mondom, vigyázok, Feri azt mondja, lehet, hogy átmegy Salzburgba a Mozart-programra, lehet, hogy összeáll a finnekkel, ő meg a szaxofonos hozzátesznek még az anyaghoz, igen, a Fluchtversuchot egészen biztosan, a Folter-akkordokat is, talán a Vollstreckerből két-három percet, utazgatnak, játszanak egy-két hétig együtt. Oda akarok menni a lépcsőhöz, mondja Liv, akarok, segíts, utánakap valaminek, most miért kapkod?, kár továbbmennni, mondja Feri, otthon majd lejátszom nektek, addigra meglesz az anyag maximálisan, Liv úgy néz rám, mintha én mondtam volna azt, hogy anyag és azt, hogy maximálisan, falfehér az arca, a kurva anyját, miért gondolok ilyeneket, hogy falfehér, fehér és kész, egyszerűen fehér, kék erek a nyakán, soha nem láttam még a kék ereket a nyakán, a görögök még körtáncot járnak, az egyikük olyan, mint Anthony Quinn a *Zorbában*, fiatalabb, jobban táncol, ordítás, egyre közelebből, Gema, Gema, de nem a magnózenében, itt jobbra húszan-húszonöten vannak, röhögnek, ahogy az ösvényről, mint egy rohamosztag, előtörnek, zuhog a lejtőn a bakancsuk alatt a kavics, bomberdzsekik, borotvált koponyák, fekete nadrág, fekete ing, túlordítják a zenét, ők ordítják a Gemát, az Achtungot, a görögök abbahagyják a táncot, az egyik bőrféjú azt mondja egy öregembernek, olyan gusztustalanok vagytok, a szeme magasságába emeli a bal kezét, ráhelyezi a csuklójára a jobb kezét, ráfogja az öregemberre, tratatata, kiáltja, körbelövöldöz a mutatójával, csend, újra körbelövöldöz a mutatójával, a fiúk leállították a magnót, nem félni jöttek ide az emberek, a néger szaxofonos megindul a bomberdzsekis csoport felé, aki elől áll, aki körbelövöldöz, most őt veszi célba, Liv egy fának dől, előrehajol, hány, lehányja a szandálját, a szoknyáját is, a derekánál átölelve tartom, öklendezik, a zsebkendőmmel letörlöm a

szandálját, törölgetem a szoknyáját, tartom átkarolva a jobb kezemmel, a bal tenyeremet a homlokára szorítom, anya szorította a tenyerét a homlokomra a fürdőszobában a mosdó felett, apa benyit, néz bennünket, ez volt a hiteles, a ránk szegezett ujj, a tratatata, az elégtétel és a megaláztatás összemosódása.

Ránk közelít egy teleobjektív.

Livet fényképezi, ahogy a fatörzsnek támaszkodva előrehajolva hány. Ahogy tartom őt. Baseballsapka, piros trikó, farmer. A görögöket is fényképezi, a transzparenst is a torinóiak feliratával, újra Livet. Ordítok. Odaugrok hozzá. Ki akarom tépni a kezéből a fényképezőgépet. Ordítok. Összevissza ordítok. Gib mir! Hinaus! Rángatom a gépet. Fiaatalabb nálam, erősebb. Ordítok. Vegye ki a filmet! Rángatom a gépet. Szorítja. Elesünk. Ütök. Két oldalról leszorítanak. Hátracsavarják a karomat. A biztonságiak, látom a karszalagjukat. Liv hangját hallok. Elengedik a karomat. A baseballsapkás álla véres. Igazolványt mutat. Presse. Presse? Ja, presse, natürlich... Az egyik biztonsági magas, kopasz. Ordítok, vegyék ki a filmet. Warum? Presse! A biztonságiak nem értik, miért ordítok, mit akarok, Presse, nyugi, vér, csend, Liv hangja olyan szelíd, mintha az előbb nem ő hányt volna, mintha ő szorította volna a tenyerét az én homlokomra, hagyd, ne beszélj, majd én, nincs joga hozzá, üvöltöm, mondd meg nekik, nincs joga, élvezem, hogy üvöltök, mindig visszafojtottam, mindig, mindent, végre itt az alkalom, üvöltök, Liv restelli, németül magyaráz a biztonságiaknak, villanófény a jobb szemem jobb sarkában az agyam felől, elvezetnek, Liv szótlánul jön mellettem.

Az ösvényen fabódé. Üdítőt, szendvicset árulnak. Idős asszonyok ülnek a fűben. Megbámulnak. Amikor elvezettek, a bomberdzsekisek úgy röhögtek rajtam, mint a láncon kísért medvén a falusi cirkuszban. Az egyik még egyszer a felemelt bal csuklójára helyezte a jobb öklét, és némán rám irányította a mutatóujját. Mondd meg nekik, hogy a fotó a személyiségi jogainkat sérti. Liv megmondja. Azt mondják, mondja, hogy felvették a fotós adatait, jogunkban áll bejelentést tenni, de nincs jogunkban senkit inzultálni. A kurva anyjukat, mondom. Persze, Zoltánka, mosolyog Liv, a kurva anyjukat, de azt mondják, hogy fel kell verniük a te adataidat is, úgyhogy hagyd abba az ordítózást, mert különben be fognak kísérni a csendőrségre, add ide az útleveled. Átadom. Diktálja a nevemet, az útlevelem számát. Á, Budapest, mondja az egyik biztonsági. Liv szorítja a karom, hogy hallgassak. A szandálján ott maradt a hányás. Sárga. Nyúlós. Zöld pettyek vannak benne. Hol van itt telefon? Sehol. A telefoncsengés nem jöhet az erősítőből. Liv előveszi az oldaltáskájából a mobilját. Hogy tud ilyen hangon beszélni, mintha a cége párizsi irodájában ülne? Azt hiszem, tetszik az egyik biztonsági embernek. A magasabbiknak. Legalább tíz évvel fiatalabb Livnél. Na, menjünk a francba, Zoltánka, azt mondják Párizsból, hogy reggelre Komáromban várnak egy tárgyalásra, el kell érünk a hajnali bécsi csatlakozást. Úgy néz körül, mint aki nem tudja, hová került, de ahol van, ott menteni kell az embereket, jelen esetben engem. Felfoghatatlan, hogy miért, mintha éppen ez nyugtatná meg, végre ő is találkozik a felfoghatatlannal, és ha komédiába illő körülmények között is, de ha ez jutott neki, hát akkor ez, a mélyére kerülhetett, minek?, ugyan minek?, valaminek, amit értelemmel nem lehet megközelíteni, azt hiszem, egy ideje már azért nem néz a szemembe, mert a tekintetemből sem tudná kiolvasni, merre lehet a szabadulás.

Az olaszok összecsavarták a zászlókat, a vászonra írt feliratokat. A görögök is. Liv arcon csókolja Ferit. Ez meg honnan került elő? A következő autóbuszra éppen felférünk. Livet előre sodorják, én hátul kapaszkodom a peronon. A linzi pályaudvar csomagmegőrzőjéből kivesszük a táskáinkat. Viszem mind a kettőt. Bécsig nem beszélünk. A taxiban nem beszélünk. Elérjük a Westbahnhofon az expresszt. Otthon le kell pókhálóznom. Nincs közös fotónk Livvel. Soha nem kértem tőle fényképet. A tanyán mutatta Gábor apja, ahogy a Pont-Neufön állnak ketten, az jó kép Livről. Megvan az első közös fotónk, Liv a fának dőlve hány, én átkarolom. Lehet, hogy megjelenik. Német újságban? Osztrák újságban? Francia újságban? Öt percig akart csendben állni. Közledünk a határhoz. Ugye, elmondtam már, hogy itt szállítottak le, itt nyitatták ki a bőröndömet, igen, Zoltánka, elmondtad már kétszer. Ez most már így megy? Elkezdjük egymásnak mondani, amit már elmondtunk?

Átrakodik az Adidas-táskából néhány holmit a vállra akasztható retikülbe. Papírzsebkendő, golyóstollak, kézi számológép, manikűrkészlet. Nem lesz nehéz a két táska? Csak elboldogulok velük. Lehet, hogy ezek megebédeltetnek, mondja, munkaebéd, kell a francnak, de lehet, hogy muszáj lesz, sietek, csenge-tek a mobilon, hogy mikor érkezem.

A komáromi állomásnál metáلكék Audi várakozik. Felírtam a fotós nevét és a címét, mondja. Nem szállok le. Az Auditól integet.

Szerette a kedves, nagyon szerette, alig tudtam kivenni a kezéből, mindig rá kellett parancsolni, nem a művésznő ujjainak való, hagyja.

Terike, a bejárónő mindig ezt mondta, ha leemelte a kamrában a kampóról a tollporlót.

Az előszoba jobb felső sarka pókhálós. A fürdőszoba sarka is. Sokáig állok langyos tus alatt. Évek óta sietek. Akkor is, ha a karosszékekben ülök.

A néger szaxofonost mintha láttam volna már.

Legalább tíz ilyen hatalmas, vékony néger szaxofonost láttam. Egymásra kopírozódnak. Tíz arc redukálódik erre az egyre. És mit csináltál Gábor naplójával, kérdezte Liv, mikor átértünk a határon, odaadtad másoknak is olvasni?, francot adtam oda, levittem a kamrába és eldugtam a régi hajóbőröndbe, mi az, hogy hajóbőröndbe, mikor hajókáztál te, Zoltánka?, hát a szüleimé volt, de azt hiszem, ők se hajókáztak soha, oda dugtam, eltelt egy pár év, aztán felhoztam, szégyen, gondoltam, hogy nem hozom fel, felhoztam, betettem a komódba, ezt már tudod, persze, hogy tudom, mondja Liv, azt is elmondtad már, hogy eldugtad, aztán felvitted, akkor meg minek kérdezed?, azért kérdezem, mondta Liv, mert ez a kis vacakocska kérdés jutott csak eszembe, képzeld, semmi más, csak ez, és akartam már kérdezni valamit tőled.

Nem dobom ki Gábor leveleit. Mikor Liv a Café Mozartban elmondtá, hogy mit ordított az apja az anyjának, akkor én is arra gondoltam, hogy legyen már vége, mindent kihajítok a komódfiókból, leviszem a pompázatos sétálóutcám legközelebbi kutyaszaros kukájába, de ülök a karosszékekben, eszembe sincs kihúzni a komódfiókot, szívfájdító lenne hallani a régi, surrogó hangot, bizony ám, szívfájdító, még elfoghat ilyen érzés, ezt talán csak megőrizhetem.

A fotós álla véres volt.

Az egyik biztonsági ember érdeklődött, hogy kíván-e jegyzőkönyvet felvenni.

Mikor Liv Hegyeshalom után megkérdezte, megvan-e még Gábor naplója, láttam rajta, egyáltalán nem érdekli, hogy megvan-e, azt is láttam, hogy látja rajtam, engem se érdekel.

Akkor meg minek kérdezte?

Mégiscsak rendezni kellene a fiókot, át kellene selejtezni, ha megdöglök, Liv mit kezd vele?

Mit kezd például az anyám kórházi ágyán maradt két becsomagolt kávécu-korral?

Gábor dossziéit odaadhatja valami archívumnak. Kézbe veszi egy fickó vagy egy szemüveges, szigorú tekintetű kis nő, cédulákat gemkapcsol mindenhova: „ötvenhatos anyag”, olyanokat ír a cédulákra, hogy ellenőrizhetetlen személyes emlékek, a napló írója kaotikusnak lát mindent, az élményei periférikusak, ilyeneket irkálna a szigorú tekintetű kis csaj, aztán mindent visszarakna a dossziéba, az egészet fel a polcra, az iratrendezőbe.

Liv el akarta terelni a figyelmemet a fotósról meg a biztonsági emberről, ezért kezdett Hegyeshalom után kérdezősködni? Egyszer majd el kell temetnie az anyját is, az apját is. Persze lehet, hogy az apja temeti el az anyját, vagy az anyja az apját, de Livnek ott kell lenni, ő akar majd intézni mindent az anyja helyett vagy az apja helyett, Zoltánka, szeretném, ha velem lennél, de lehet, hogy azt mondja, hagyd, szeretnék a sír mellett állni, csak néhány percig csendben, ha ezt mondja, mind a ketten ugyanarra gondolunk majd. Még sose kérdeztem tőle, mi lesz, ha az anyja előbb hal meg, őt mégse lehetne csak úgy eltemetni a keresztény temetőbe, ha az apja hal meg előbb, akkor az anyja urnáját szép csendben a közös sírba lehet majd helyezni, viszont az apjával ugyanúgy gond lehet, ha később hal meg, és az anyját már eltemették a zsidó temetőbe.

Hát ezt Livnek kell majd megoldani.

Komáromtól harminc kilométerre épül a vállalata új gyártelepe. Az épületek már állnak, arról kell tárgyalnia, hogyan tartsák a kapcsolatot a pesti irodával, valami szakmai konferenciára is készülnek, neki kell megszerveznie.

Holnap szólni kell Terikének a pókhálók miatt. Nem jó már a szeme, nem látja meg.

Kávét főzök a konyhában.

A karosszékből iszom meg.

Liv arca még akkor is fehér volt, amikor a biztonsági emberekkel beszélt.

Már nem pirul ki az arca az ágyban sem. Orgazmus közben sem. Bronzszínű, fényes a verítéktől, és mintha kemény kis pikkelyek borítanák.

Milyen lesz Liv arca, ha már soha, ha már senkivel?

Marie néha ír neki, Liv néha válaszol.

Livnél van a fotós neve és a címe.

Tisztelt Uram! Szíveskedjék egy-egy példányt az ön szerint legjobban sikerültekből... Baromság! Tisztelt Uram!... Az ön szerint... Tisztelt Uram!...

Liv este hatkor telefonál. Távolsági autóbusszal érkezik az Árpád hídhöz huszonegy tizenötök, lehet, hogy késik a járat.

Rendben, ott leszek. Letettem már a kagylót, amikor eszembe jut, meg se kérdeztem, hogy sikerült a tárgyalása. Ő se kérdezte, hogy érkeztem haza.

Nyolc órakor elindulok. Nem tudom, mivel verem el majd az időt. Nincs kedvem a lakásban maradni. Elmennni sincs kedvem. Nincs kedvem villamosra szállni. Nincs kedvem mászkálni.

A sétálóutcánkon nem megyek végig. Soha nem fogok a Bajcsy-Zsilinszky út felé elindulni. Annak az útvonalnak vége.

A megszokott alkony. Már nincsenek fények. Még nincs sötétség. Minden épület, minden sarok, minden kirakat, minden cégtábla mást mond nekem, mint amit mutat.

Mintha a város alatt volna egy másik város. Ez itt fent nem is létezik. Lehet, hogy sohasem létezett, csak én gondoltam, hogy van, én éreztem, hogy az enyém, rám testálták, közöm volt hozzá, talán az lenne a legbecsületesebb, ha szembenéznék azzal, hogy hiedelem volt, tévedés, érzékszalódás, a város, amit ismerni véltem, nincs, nem azért, mert eltűntette az idő, és új portálok vannak, új reklámok, új nevek, valójában soha nem is létezett olyanak, amilyenek hittem. A múlt héten megismerkedtem a hajléktalannal, aki a nyomunkba szegődött azon az estén, amikor Gáddal az Operánál köröztünk. A legelső padon feküdt, húsz méterre a kapubejárattól. Odamentem hozzá, bemutatkoztam. Nem lepődött meg. Ő is bemutatkozott, Árpád vagyok. Nem kérdeztem, van-e szakmája, ő se kérdezte, hogy nekem van-e, az egyik pincében ittunk egy-egy üveg Stella Artois-t, nem beszélgettünk, mintha ismernénk egymás szokásait, ő is hallgatag ember, én sem vagyok szószátyár, a kockás flanelinge volt rajta, amíg a sört itta, levette a szemüvegét, az inge felső zsebébe tette, bepárasodik, mondta. Megkérdeztem tőle, jár-e a Hősök terére politikai gyűlésekre. A fejét rázta, de nem csodálkozott a kérdésen, az Ádám viszont jár, mondta. Ki az az Ádám? A hálótársa a padon. Kérdezné-e meg, hogy az Ádám tudja-e, hogy milyen dal a *Giovinezza*, szokta-e énekelni. Majd megkérdezi. Holnap órák lesz. Fogalmam sincs róla, miről fogok beszélni, minden idejétmúlt, az új témám is, amiből valamennyit már kidolgoztam, és Feri azt mondta, na látod, mégiscsak folytatod a régi előadásokat, a kurva anyját, hát nem a Feri mondta azt is, hogy az amerikai palinak, akinek a zenéjét a három finn felvette, a legjobb szövege úgy szól, semmi nem múlik el, csak a történelem, ezt akkor mondta Feri, amikor már túl voltunk a hirigen, amikor a fotós már letörölte a vért az álláról, amikor Liv már bediktálta az adataimat a biztonságiaknak, amikor a bámuló öregasszonyok arcán még együtt volt az elégtétel és a félelem, amikor az olaszok összehajtogatták a transzparenszeit, a görögök abbahagyták a táncot, a néger szaxofonos elindult az újjakkal tratatózó bőrfejük felé, amikor arcon csókolta Livet búcsúzásként, és azt mondta, hogy Pesten majd lejátssza nekünk a zenét, addigra maximálisan meglesz az egész anyag, minden város alatt van egy másik város, aminek a valósága egyszer csak megvillan, és ez olyan pillanat, mint amikor a szemed sarkában érzed a villámcsapáshoz hasonló fényt, belülről, az agyadból, mondta az orvos, erre kell ügyelni, ez az első jel, minek a jele, doktor úr, a rohadás üzenete?, a város alatti város sem más város, talán a némaságában és a közönségében igazabb, nem játsszák meg magukat az utasok, ülnek a metróban, hallgatnak, lemondtak egymásról, ez van a pofalemezeken.

Hatossal megyek a Nyugatiig. Elsodor a tömeg. A metrólejáróban virítanak a kirakatok, elegancia, női kosztümök, férfiöltönyök, pompázó rózsák, szegfűk,

örökzöldek, húsos és sajtos tészták, édes sütemények, magazinok, kurvák, lottó-
árusok, kéregetők, naponta látom, szagolom ezt a világot, a része vagyok, két
Metro-police feliratú legény figyelmeztet két randalírozó erősfíút, a biztonsági-
ak hasonlítanak azokhoz, akik tegnap hátracsavarták a kezemet, kihalásszák a
tömegből a renitenseket, focimeccs lesz, mondják mellettem, Árpád, az új ismer-
ősöm jelentette, ő mondta így, jelentem, kezd a világ katonás lenni, rend, rend,
világrend, Árpád tudja, hogy milyenek az állapotok, az állapotok már nemigen
érdekelnek, de azt hiszem, figyelni kell arra, amit Árpád mond, vannak hírei, je-
lenti, hogy beszélt a váltótársával, jelentem, mondja, tévedés történt a részemről,
a váltótársam sem jár politikai gyűlésekre, de kíváncsi lett, hogy mi az az olasz
nyelvű dal, amiről kérdezett, ami felől, igen, mondom, így volt, én érdeklődtem
magánál, a váltótársa beszélt az unokatestvérével, aki egyetemi tanársegéd, és
eljár azokra a gyűlésekre, ahol azt a dalt is énekelték, tudott is a szövegről egy-
némely dolgot, ha kíváncsi vagyok rá, elmondhatja, nem vagyok rá kíváncsi,
mondtam, megkérdezte, hogy akkor mi a francot akartam tőle. A Nyugati tér
alatt a metró gyűjtőkagylójában mintha mindenki ismerné egymást, nyolc lép-
csőn zúdulnak a városlakók, a pályaudvar, a Center is ontja az embereket, mint-
ha mindenki élvezné, hogy össze lehet találkozni, jöhetsz akárhonnán, lehetsz
akárki, várhat rád itt egy másik lény, aki ugyancsak akárhonnán jöhetett, akárki
lehet. Nem kívánnék találkozni senkivel, süllyedek a mozgólépcsőn, sötétül, el-
némul a világ, a közöny elválasztó falai még kocsonyásak, de már szilárdulnak,
amiben élek, annak semmi köze ahhoz, ami rám maradt, amit megtanultam és
átéltem, megközelíthetetlen az emlékeim felől, arról letettem már, hogy értelem-
mel megközelíthető, a peronon testes férfi lép mellém, nem mondanám, hogy
ápolatlan, nem mondanám, hogy lepusztult a ruházata, olyan, mint a többieké,
nem büdös, nem borotvátlan, a szemüvege se koszos, higgye el, mondja,
higgye el, hogy nem tehettem róla, jó, mondom, rendben, elhiszem, megismétli,
nem erőszakos, nem szomorú, nem tanácstalan, meg nem mondanám, hogy ak-
kor milyen a hangja, nem kér pénzt, ismétletgeti közömbösen a pár szót, jobban
unja már, mint én, nem rajta múlt, higgyem el, nem ő tehet róla, egykedvűen le-
gyint, magának is hiába beszélek.

Találtam egy szabad ülőhelyet. Együtt dőlnek a testek kissé jobbra, kissé bal-
ra, fékezésnél, elindulásnál. Senki nem néz senkire. Annak is közömbös a tekin-
tete, aki újságot olvas. Senki nem tud semmit a testéhez szorulóóról, a pofájába
meredőről, nem kíváncsi rá, mindenki önmagára redukálódik, a kép és a valóság
itt aztán megegyezik, mindig erre vágyódtam.

Sosem láthattam Iván kilencszer játszott musicaljét. Mindig csak elképzel-
tem. Amikor írta, még nem a Művészszebe járt. Volt a Kálvin térenél egy oltári kis
presszó. Olyan volt a padozata, mintha mindig kalucsníval vitték volna be a
vendégek a sarat, nyáron is, amikor hetekig nem esett az eső.

Fel tudnád használni ezeket az arcokat?

Ugyan... ezeket?... semmire...

A Mélyvízben, gondolom, elesettek voltak azok is, de valahogy maradt ben-
nük érdeklődés...

Ül szemben egy asszony. Ötvenéves lehet. Kopott bordó kardigán, régi sál,
kitaposott, fekete félcipő, látom néha a Nagymező utca sarkán bevásárolni, a

szomszédjától megkérdezi, hogy melyik megálló következik, majd bemondják, mondja a szomszédja, egy lány elfojtott nevetéssel odaszól, most kell leszállnia, néni, nem szeretnék, mondja az asszony, de azért feltápáskodik, kiszáll, utána-megyek, van időm az autóbusz érkezéséig, nincs kedvem a vihogó lányt nézni, az asszony tanácstalanul álldogál, észrevesz, köszön, megkérdezem, hová akar menni, szelíden válaszol, sehová, szeretek utazgatni, jobb ott, hol?, hát lent, mondja, beszáll a következő kocsiba. Egy férfi lép mellém. Fehér ing, a gallér régi szabású, a pettyes nyakkendő keskeny, apámnak voltak ilyen nyakkendői, biztosan nincs jegye, állítom, uram, hogy azért nem ment fel, félt az ellenőrzéstől, az asszony védelmére kelek, a férfi szigorúan hajol az arcomba, úgy látom, maga intelligens ember, de a gyanútlanok közé tartozik, vigyázzon, nem szabad mindenkiről a jót feltételezni, hol él maga, uram?, megfordul, csendesen utána-szólók, rohadj meg, öregem, rohadjon meg ez az egész, megint a düh tölt el, amivel a fotósna nekügrogtam. Érkezik a következő szerelvény, van még egy megállónyi utam az Árpád hídig, beszállok. Tudom, mitől olyan ismerős a csend, a némán ülő emberek kilátástalansága, a múlt évben elmentem a körzeti tüdőgondozóba, minden évben jön a felszólítás szűrésre, sose mentem el, ott ültek így a padokon a várakozók, némán, bizalmatlanul, nem volt különbség egészséges és beteg között, az egészséges arra gondolt, hogy talán róla is kiderül, hogy beteg, a beteg arra gondolt, hogy talán kiderül róla, nem gyógyulhat már meg. Az utasok mintha ki akarnák használni, hogy itt lehetnek a város alatti világ őszinte hiábavalóságában, vár rájuk a megállójuk, el kell indulniuk a megszokott utakon a megszokott otthonokba, folytatniuk kell szerepjátszáikat, az nem lehet, hogy csak én látom őket ilyennek, és minden egészen másképpen van, mert akkor ezt az érzésemet is felül kellene bírálnom, lehet, lehet, lehet... lehet, hogy bennem van az állati közöny, és a pettyes nyakkendős férfi azt mondaná, látja, uram, ez az, szabaduljon csak meg a gyanútlanágától. Az Árpád hídra kanyargó utak metszéspontjánál állok. Autócsodák villogó lámpákkal, a másik irányban araszolás közben pulzáló féklámpákkal, négyfelől rohamozzák a hidat, nyolc lépcső ontja az utasokat, fenséges az örvénylés, mindent beszív. Rossz irányban próbáltam feljutni. Visszafordulok, átkelek a Váci út alatt. Négyfelől négy épület, mint a történelem törvénytáblái, a régi paneltömb, a Rendőrkapitányság új, plasztikhengere, az örök színház szálnalmas alakzata, a lepusztult hajdani munkáskolónia renovált emeletsora együtt zárja a terep nem virtuális időkoordinátájába a tömeget, mindenki indul, érkezik, elakad, a hidat nem látni a sötétben, az érzékelhetetlen lent és fent között a végállomásra kanyargó autóbuszokat is, ide érkezik Liv öt perc múlva, ha nem késik a járat, elnyeli a sötétség.

Szárazrét

*Egy ideje azon a részén végzem napi sétám,
hol a feltört réteket kezdi visszavenni a vadon.
Egyre jobban érzem magam a nád, vadsóska, fűzbokrok közt kanyargó vadcsapás-folyosókon.*

Fenyves

*Ha fúj a szél,
ugyanúgy nyögnek benne a fák, mint gyerekkoromban,
és éppoly nyugtalanítóak is.*

Irodalom

*Sokáig azt hittem,
hogy verseim az olvasók körében találnak legnagyobb ellenállásra,
holott az írók, irodalmárok ütköztek meg rajtuk legjobban,
és belőlük váltottam ki velük a legtöbb rosszallást is.*

Augusztus utolján

Megrémültem a Naptól,

*minap még Isten-hegy felett ment le,
de tegnap este már Rabina mögött tűnt el,
nemrég még tombolt a nyár,
most meg már vége van.*

Későősz vihar

*Egy kéz hirtelen felszakítja az ég felhőkárpitját,
kibukik az óriási telehold,
és szinte nappali fényt zúdítt a völgyre,
veszedelmesen meghajolnak a szélben az útmenti fák,
eszeveszetten táncol a réten a nád,
és élesen kirajzolódik a hegyoldalban a temető.*

Amerika hangja 1

*Találtam Terpes alatt a Tarnán egy téesz-időkből származó marhagázlót.
A kövek-fékezte víz morajában a kaliforniai Manzana patak hangjára ismertem.*

Amerika hangja 2

*Befagyott Terpes alatt a gázló,
elnémult Amerika hangja.*

A nap vége

*Séta közben akaratlanul felvertem egy fácánkakast,
tarka tollain megcsillant a lemenő Nap fénye.*

Agónia

*Először testem hagy cserben,
aztán szellemem mondja fel a szolgálatot,
nem sokkal utána szabad leszek.*

Gregorián az erdőn

Nem hinni könnyű, de hinni nehéz.
Másként volt régen. A templomok oszlopa
a földben nőtt, mint a répa, csak ki
kellett húzni, templomfalnak elég
volt egy kitépett könyvlap. Az Isten
alig várta, hogy lapulevélből
tető kerüljön fölé, már indult
is a csúszdán, türelmetlen strandoló,
és fröccsenve érkezett a hívők
lelkének hideg vizébe, úszott
pár tempót, aztán behúzódott
a vackára. De mire odaért, már
ott találta magát. A pietászobor
úgy nőtt az erdőn, mint a gomba.
Minden fán akadt kereszt alakú
ág, rácsimpaszkodott, gyakorló
tornász, lába leért a harmatos
bozótba, hintázott. A ködből
szarvas gázolt elő, ősszel
gregoriánokat énekelt. A kis
templom a tél alatt katedrálissá
tágult. A papjából reggelre
püspök lett. Magától értetődő
volt a hit, mint a köleskása.
A föld körül nem keringett
más, csak egy nagy rézüst, a nap,
és egy kis ezüstitál, a hold.
Az üstben olaj forrt, de aki
a kezét belemártotta, nem égette
meg, a tálban szenteltvíz
hullámozott. Abban aludtak
a holdhalak. Sohasem ébredtek
fölr, és sohasem pusztultak el.
Aztán egyet valaki átdobott
az üstbe. Az olaj megbűdösödött,
az ezüstitál kicsorbult.
A földben már csak alagutak
nőttek, mint egy barlangember
lábán a köröm. Könnyű már
nem hinni. Az angyalok elkezdtek
lejárni a földre.

Egy ilyen szép, napos napon

*Ma ne történjen semmi más:
szálljon az ablakpárkányra egy
madár. Lehet gerle vagy galamb,
rigó, harkály, de legkivált talán
egy kíváncsi, fürgé verébnek
örülnék. A szépséges szarkára,
vagy kedvencemre, a hétköznapi
is mindig elegáns varjúra gondolni
sem merek (ez túl nagy tisztesség
volna, meg aztán a szarka – és
a szarka farka! – vagy a varjú
el sem férne ezen a keskeny
párkányon). Szóval röppenjen
ide, kukkantson be a szobába,
lássa a képernyőn a szavakat,
kedves fejével biccentsen, mint
aki megállapítja, hogy a másik
dolgozik, s egyszersmind jóvá is
hagyja a munkát. Apró, csillogó
gombszemével egy másodpercre
nézzen az én szemembe, aztán
repüljön el.*

Kezdő angyal

*Ahogy a régi életet
elhagyva másikat tanul,
csak lassan fogja fel: lehet
járkálni láthatatlanul.*

*Ahogy a távolságokat
kiméri, kínos gonddal és
józanul bár, mindig marad
egy árnyalatnyi kétkedés*

*a mozdulatban. Ahogyan
munkához lát, egy-két hibát
még elkövet. Bizonytalan,
míg el nem hitte önmagát.*

MAKAY IDA

Théba mélyére

Nem hívlak többé a Nyárba.

*Reményen,
illúzió túl*

*Théba mélyére már;
a Halottak Városába.*

*A megtöretlen, gránit
némaságba.*

*Ahol már nem csal,
el nem árul
az idő.*

*Nem a csillagok tánca.
Az örök kövek sivatagába.
Fölzengnek Egyiptom
szobrai.*

*S a piramis sarkig
kitárul.*

Exhumáció

*Tudom, meddő. Hogy hazug
a remény csaló díszlete,
a lázadó vágy dobszava.
Pereg a homokhegy idő.
Rugójatört a perc, az óra.
Beírom veled az ég falát.
A rend szentségtörése.
Szerelem exhumációja.*

Lassú fuldoklás

Emléked oxigénje fogy.
Lassú fuldoklás
Megritkult levegőben
Az Idő kárpadán.
És egyre
És nem elég
A szadista
Isteneknek.
A tűzre éhes
Szerелеmnek.
Az oxigén
áldozati tömjén,
kegyetlen-lassú
láanggal
ég.

Morajuk elhalt zene

Majd csönd lesz.
Tengermélyek csöndje.
A házat huzat járja
át.
Az úr fagyos
szele.
Elhagyod már a tükröket.
Nem látlak.
A szemem jégghártyás:
vakok
könnyörgő,
égüres szeme.
Patakok
futnak
vizük nélkül.
Morajuk
elhalt.
Elfulladt zene.

Elérem az ösvényt

*Elérem én is az ösvényt,
eldobok minden súlyt, tehert.
(Aki a végállomásra ért,
ahol nem vár már senki se.)
Elindulok a vaksötétben
az útra – nincs elágazása.
Odavezet, a mélybe le.*

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát március 28-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a Kiadó munkája
iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.

Mert minden titok

Aztán jöttek az órák. Nagypapa Szputnyikja szorgalmasan keringett önmaga körül a karomon, mutatta a valóságosnak tűnő időt, és ezzel így meg is békéltem volna, ha nem történik egy kis baleset. Egyszerűen megbotlottam a járdán (egy helyéről kiszaggatott szemétygyűjtőedény meredező csonkjában), és a lendületből fejfel nekizuhantam Tripammer Ede órásboltja kirakatának, ami nagy csörömpöléssel betörtött.

Az öregúr fehér köpenyben, méltóságteljesen lépett elő az üzlet sötétjéből, végigmért, mint afféle ordenáré huligánt, aki fényes nappal egy békés kisiparos (pardon: kisvállalkozó) magánszférájába hatol be eszeveszett részegségében. Szerencsére sikerült kimagaráznom magamat, s mint kiderült, a biztosító minden bizonnal megtéríti a kárt. Beléptem az órásboltba, ahol legalább fél évszázada semmi sem változott, épp azért nem is járt el felette az idő. Ahol több az óra, ott az idő is több. Csak álltam, lassan forogva körbe, mint egy eleven másodpercmutató, és a sötétbarnára pácolódott falakon függő órákat úgy bámultam, mint a legtökéletesebb múzeumi remekműveket. Tripammer Ede hosszas morgolódás és a kirakat kitakarítása után maga is csodálkozva, sőt némiképp zavartan vette tudomásul, hogy még mindig ott vagyok, és kényszerű találkozásunk ezek szerint még korántsem ért véget.

Ugyanazt a kérdést tette fel, amely, úgy látszik, ennek a generációnak a sajátja, s amelyet réges-rég már nekem szegeztek egyszer.

– Tetszik valami?

Hogyne tetszett volna, bár hogy micsoda, azt nem tudtam pontosan. Márpedig az órák szeretik a pontosságot, a feleletekben is. A farzsebemben kibíratatlan módon éreztem ronggyá foszlott bőrpénztárcámat, és erőnek erejével próbáltam emlékezni, mennyi pénz lehet nálam. Gaby eléggé szűkmarkú volt, ez is hozzátartozott részéről a hivatástudathoz, a készpénzt, a családi kasszát, amit egy valószínűleg még szintén nagypapától hátramaradt, ütött-kopott, szürke fém cigarettásdobozban tartottunk, majd' minden este, félhangosan, úgy, hogy én biztosan halljam, bárhol is lapítok, átszámolta, és sóhajtozott közben, hogy ennyi keresetből a világon nem fogom vinni semmire. Részéről csak egyszer tapasztaltam „vétkes” pénzpazarlást, bár – ha az ő esze szerint próbálok gondolkodni – az is inkább befektetés volt, amikor a fejébe vette Édesanyuka és lehetetlen fia (úgy is, mint férj...) átnevelését, miután kiderült, mindketten abban a kezdeti ősállapotban leledzünk, hogy nem voltunk még McDonald'sban. Gaby, aki az egyedfejlődés egyik legújabb állomásának tekintette a gyorséttermet, a „praktikus, gyors, higiénikus” hármas jelszó ellenében a drágaságát is megbo-

csátotta, és mint a hivatás elérésének megengedhető eszközét kezelte. Édesanyukát és engem is megfogott, amikor azt „kérte” születésnapjára, hadd vihessen el minket a Mekibe (csak így említette), mert mégiscsak tűrhetetlen, hogy a huszadik század utolsó éveiben olyanokkal kell egy fedél alatt laknia, akik azt se tudják, eszik vagy isszák a McDonald’sot. Lehet-e ellenállni egy születésnap kiábrándításnak, hát persze, hogy nem, így ültünk hármasan egy csomó műanyag- és papírdoboz meg -pohár fölött, ajándékainkat Édesanyukával mindketten elfelejtettük magunkkal hozni, mintha ide nem illene, és biztosítottuk Gabyt, hogy otthon még egyszer felköszöntjük, holott addig egyáltalán nem tettük meg, csupán Édesanyuka dűnyögött, műanyag villájával ügyetlenül böködve műanyag tálba préselt salátáját, hogy lám, megint eltelt egy év.

Én pedig automatikusan rápillantottam az órámra, mintegy ellenőrizendő, hogy tényleg így van-e: fél hármat mutatott.

Es igenis, vinni akartam valamire, jobban mondva valamit. Hirtelen és kínzó felismerésből, egy órát. Nagy titokban. Haza. Hogy ne vegye észre senki. Mert az nem járja, hogy úgy teljen el egy élet, hogy egyszer sem vásárolok órát.

Körülnéztem az üveges vitrinben. Tény és való, volt nagyapai óráim, ami méltóképpen hagyományozódott rám (sőt lehet, mégis méltatlanul, amennyiben most készülök a Szputnyik elárulására), ám az igazán tökéletes az lett volna, ha az atyai arany zsebóra vándorol tovább hozzám, annak rendje s módja szerint.

Nem volt se rend, se mód – arany zsebóra pláne nem.

Ha megfeszülök, se tudom felidézni, milyen órát viselt Édesapuka. Még egy titokkal többje van, mindig is vezetni fog, hogyan is képzeltem, hogy utolérem, a fene *egyén* meg!

Rámutatott az üveg mögött a legszerényebbnek tűnő zseborára, amihez lánc se dukált. Tripammer Ede odahajolt, az üvegben halványan tükröződött az arca, az volt az érzésem, nem is az órát nézi, hanem engem vizslat, így közölte, nagy sokára és lassan, mint aki még e rövid kijelentés során is változtat azon, amit mondani akar, huszonötezer, és gyorsan elfordult, mintha kerülné a pillantásomat.

Előhalásztam a pénztárcámat, tudván tudva, hogy ennek az összegnek a töredékét sem rejtí a szakadozott erszény, mégis alaposan átvizsgáltam, ujjammal morzsolgattam a papírpénzek csücskét. Akkor láttam meg a legalsó polcon egy nagyon bumfordi, négyzet alakú alumíniumórát, amihez enyhén elkoszolódott, piros vászonszjő tartozott, és mellette öreges, szálkás ceruzaszámokkal egy kis cetlin ott virított az ára, háromezer forint.

Ezt... megveszem, hoztam Tripammer Ede tudomására, mert úgy éreztem, valami különleges titok hordozója leszek a csúnyácska óra révén, és az a beláthatatlan idő, amit másoknak mutatott, hozzám költözik, felvértéz.

Nem kell ám mindenáron vásároljon, fiatalember, szólt hozzám az órás, és befestett ősz hajszálaim jutottak eszembe erre a megszólításra, és ránéztem, aki teljesen kopasz volt. Szó sem lehetett arról, hogy lebeszéljen, a pultra kiterítettem két darab czest és minden egyéb aprót, majd megkértem arra is, hogy a zseborát se adja el másnak holnapig, mert mindenképp eljövők érte, és kifizetem. Kérem, hajtotta meg magát Tripammer Ede, s hangjába a szigorúság mellé ezúttal mintha némi csodálkozás, sőt, hadd higgyem azt, csodálat vegyült.

Otthon az órát elrejtettem, még hozzá a legméltóbb helyre: ugyanannak a

sze krénynek a mélyére, ahol annak idején Édesapuka fényképezőgépét megtaláltam, amely kis lyukat azóta saját territóriumként kezelek, mint a titkok mély-séges barlangját, ahová – bár nyugodtan be lehetett volna pakolni ide egyebet is, maradt még hely bőven – más nem tehetette be a kezét.

Reggel pedig a bankkártyáról leemeltem azt a bizonyos huszonötezer forintot, amennyibe a legegyszerűbb zsebóra került Tripammer Ede órásboltjában.

Nem emlékszem, valaha is vártam-e ennyire a kölcsönzési idő végét szeretett kis fiókkönyvtáramban, mint ezen a napon. A visszahozott könyveket ott hagytam a gurulós kiskocsiban, nem osztottam vissza őket a helyükre. Az üres percekben, amikor nem volt benn senki, próbáltam szemezgetni kicsit a *Szindbád*-ból, egy kötészetre félretett, ronggyá olvasott példányból, amikor rájöttem, hogy itt is, ott is egész ívek hiányoznak belőle – íme Szindbád, ez a titokzatos úr, amint az olvasók jóvoltából végképp eltűnik, nincs író, aki ezek után kitalálhatná, mi történik vele, szakasztott, akár Édesapuka, hát majd egy szép napon... De előbb az óra, elvégre mindennek eljön az ideje!

Tripammer Ede az órák megszokott pózában, görbe háttal, szemén a nagyító monoklival ücsörgött, és pirinyó csavarhúzójával próbált rendbe szedni egy aprócska szerkezetet, hogy az munkája gyümölcseként méltóképp bánjon majd a másodpercekkel.

Ott álltam előtte, és abban a pillanatban az összes óra, ami a falon lógott, elkezdett ütni-verni, bim-bamolni, zenélni. Tripammer Ede felállt, az asztalát borító posztóra hang nélkül hullott ki a kezéből az apró csavarhúzó, úgy tűnt, a következő pillanatban megkérdi, mi tetszik, de uralkodott magán, tudta már, mi tetszik, egyszerűen csak a vitrinre mutatott némán.

Mint valami szent ereklyetartót nyitotta ki az ajtaját, és emelte ki tenyerén tartva a legegyszerűbb zseborát. Tömör ezüst, szólalt meg végre, Rimaszombati professzoré volt, emelte rám a szemüveg lencséje mögött óriási bogárrá nőtt szemét, felteszem, hallott róla, a kórbonctani intézetet vezette.

Szóval egy kórboncnok, nyugtáztam magamban, és az első pillanattól fogva jólesett, hogy ilyen története van ennek az órának, habár az nem mondható, hogy sok mindent „látott”, mégis különös és felettébb titokzatos események során verte az időt egy olyan férfiú ruhazsebében pihenve, aki mindennap a halállal foglalatoskodott.

Letettem Tripammer úr elé a pénzt, amit ő számolatlanul elrejtett egy kis fiókban, majd mint aki ezáltal bevégeztetnek tekinti közös dolgainkat, visszaült a székére. Rimaszombati professzor zseborájának ezüstje még meg sem melegedhetett a kezemben, amikor áruló módon újból a vitrin felé fordultam, és a legelmélyültebb módon kezdtem szemlélni az odabent ketyegő többi órát.

Volt ott egy dupla fedelű, cirkalmazott aranyóra, ahogy dukál, láncsal. Római számokat festettek porcelán lapjára, amit finom, leheletrajzolatú hajszálrepedések fontak be, és pontosan ezektől lett olyan... igen, mért ne mondhatnék ilyet: szép.

Szép. Lehetséges, hogy egy idő után jobban tetsszen egy óra, mint a feleségem? És ki állítaná, hogy egy feleséget nem lehet felhúzni? Viccelődöm itt...

Tripammer Ede megint felállt, megkerülte a pultot, és szakasztott úgy, mint tegnap, közvetlenül mellettem állva odahajolt az ajtóhoz, éreztem a belőle áradó

öregszagot. Némán mutattam az üvegre, és ő, már elfordulóban, száraz hangon csak annyit közölt, amennyit szükséges. Százhusz, mondta, s nehogy véletlenül kétségeim támadjanak, gyorsan kiegészítette, természetesen ezer.

Tudtam a sorsomat, azaz az óra sorsát, de nem voltam benne biztos, hogy ezt ilyen merészen, kitárulkozva az órásmester tudomására hozhatom-e, ám úgy látszik, ismerhette valamelyest az órákba bolondult lélek anatómiáját, mert amikor visszatért a helyére és leült, mintegy búcsúzásképp megnyugtatót, meg fogja várni, kérem, tessék nyugodtan hazamenni.

Talán kellett is ennyi biztatás, hogy jó úton járok, titkom nem valami rettenet, hanem dicsérni való igyekezet. Nyugodtan mentem haza, s rejtettem el első zsebórámat ugyanoda, ahová a bumfordi alumíniumot.

Figyeltem a két nőt: Édesanyukát és Gabyt, vajon melyikük lesz az, aki valamit kapisgálni kezd titozatosságomból, anélkül, hogy a történelekről bármit is sejthetnének, az a búvfény, amit magamnak az első hajfestés után megelőlegeztem, érzékelhető-e a számukra? Édesanyuka tényleg úgy elfásult volna, hogy egy szem bogárkája már csak annyira érdekes a számára, amennyiben éhes-szomjas, avagy Gaby hosszas távollétei során megkérdezi, suttogva nyitva be egykori szobájába, mintha bűnre csábítana, hogy nincs-e kedvem römiszni egyet – és sose felejtí el hozzátenni, mint a régi szép időkben, mintha a kártyalapok szeszélye nem ugyanaz lenne mindig.

És Gaby, a falusi portáról elmenekült, mindig és makacsul (és bizony, a makacsság: részben butaság), kielégíthetetlenül többre vágyó és törő hivatástudós érzékeli-e rajtam, hogy a nagy változás, kívánsága és útmutatása szerint, a cél felé tartó lázas igyekezet most veszi kezdetét, most köszöntött be az a szent időszak, amikor már nem csupán szürke kis könyvtáros vagyok, aki hülye módon olvas, mert annyi könyv között mi mást tehetne, hanem olyasvalaki, aki pontos rend szerint igyekszik atyai örökségébe lépni, hasonulni... önmagához. Persze lehet, hogy művem tökéletesebbre sikeredett, mint valaha is reméltem volna, és titkom valóban titok maradt, anélkül, hogy valakinek is feltűnt volna, hogy a nagyszobai szekrény sor bal felső ajtaja mögött egyre több óra tiktakol.

Tripammer Ede egy idő után már nem csodálkozott, ha boltjának kis csengettyűje megkondult, és immár régi ismerősként én léptem be rajta, erős érdeklődést mutatva a vitrin egy újabb darabja, mi több, a falon lógó időmérő szerkezetek iránt is. És minden alkalommal újabb órával álltam tovább.

Pontosan nem tudnám megfogalmazni, mire is gyűjtöttünk mi ketten Gabyval, vagyis közös életünk, ha a jövőt tekintem, miképp is kellett volna alakuljon a megfelelő mennyiségű pénz fényében. El kellett volna költöznünk egy másik lakásba, otthagya Édesanyukát öregségére, a világ legförtelmesebb áru-lását követve el? A kérdés azonban nem vált kérdéssé, legalábbis ebben a formában nem, mert az órák szaporodtak a szekrényben, lassacskán már magam is elég gazdag kiállítású vitrint nyithattam volna belőlük (érdekes, Tripammer Ede sose fogyott ki a szebbnél szebb órákból), amikor Gaby rájött, hogy a kuporgatott (istenem, milyen kimondhatatlanul utálok ezt szót) pénz sehol sincs.

Nem bánom ma sem, hogy minden így történt, mert legalább láthattam Gabyt a közös életünk folyamán egyszer sírni, vagyis olyasmit cselekedni, amit nem lehet előre megtervezni (a bemutatkozó esést fedje jótékony homály, holott

bölcselkedhetnék azon, bizony, ő is csak esendő ember...), mert egy csöppet sem része a hivatásnak, hogy egy ember sír, sirat valamit, ami volt, és a jelek szerint már nincs. Gaby az ágyon ült, arcát két tenyerébe temette, furcsa, nyüsztő hangon sírt, s nem hinném, hogy azért, nehogy Édesanyuka meghallja, hiszen úgyszólván minden áthallatszott, a legkisebb pissenés is, a legvalószínűbb, hogy saját sírását nem akarta hallani, azt, hogy így járt, annyi igyekvés, küzdelem, törekvés után itt ül kifosztottan. Eszébe se jutott, hogy örvendeznie kellene, mert sikerült legmerészebb terve, hogy engem átformál, kimozdít évtizedes tunyaságomból, hiszen valaha azt hittem, hogy az élet magától eltelik, mert az a dolga, anélkül, hogy tennék is érte valamit.

Gaby nem szerette a titkokat, rettegett tőlük, s ettől fogva már tőlem is.

Hová tetted azt a temérdek pénzt, te szerencsétlen, kérdezte kisírt szemmel, és én csak a fejemet csóváltam, dehogyis gúnyolódtam rajta, csupán a szerencsétlennel nem tudtam egyetérteni. Te..., meredt rám aztán, te nőkre pazaroltad a közös jövőnket? Elkurváztad, ugye?, és nem tudtam megállni, hogy ne nevessem el magam, mert ha azzal vádol meg, hogy a Holdba utaztam ezen a pénzen, az se lett volna nagyobb képtelenség, mint ez a se hozzá, se hozzám nem illő kurvázás. Lehet, hogy a tudatalatti lelkiismeret-furdalás mondatta vele, jegyzem meg, mert való igaz, házaseletünk ilyen értelemben vett gyakorlati része jóformán a nullára redukálódott, holott korábban sem lehetett volna dicsekedni vele (kinek?, mikor?, miféle szavakkal?).

Nem hiszem ma sem, hogy kegyetlen lettem volna akkor, amikor komolyan elkezdett munkámat e kétségkívül nem túl szép emlékü intermezzo után is rendületlenül folytattam. Elvégre itt már nem csupán (sőt: már főleg nem) Gabynak kellett megfelelnem, hanem leginkább magamnak, és – ezt azért félve mondom – Édesapukának, aki mintha mostanában, amióta tudatosan próbáltam az örökébe lépni, jobban odafigyelt volna rám.

Egy ideig nem vettem több órát (aha, tanulási folyamat is ez egyben, titokká átvedleni), ám Gaby elkeseredett vádja a nőkről elgondolkodtatott. Vajon – ha csak eszközként is – nem a hivatás következő, súlyosabb, minden eddiginél nagyobb körütekintést követelő állomását jelezte-e számomra? Nem csupán a vádra akartam most már csak azért is „méltóvá válni”, hanem újból Édesapuka életére kellett gondolnom, ahol a hivatali titok és a magánszféra titkai kibogozhatatlanul gabalyodtak egymásba, és miután Édesanyukának a kezdetektől tilos volt kérdeznie, hát ezt se kérdezhetette. Mégis úgy éreztem, hogy Édesapuka példája legfeljebb séma, nem általános érvényű minta, és nem adhat mindenre automatikus felmentést, hiszen ha folyton az ő életreceptjét követném, azzal nem csupán Gabyt gyaláznám meg, hanem Édesanyukát is, akkor pedig számomra sincs irgalom. Ragaszkodom hozzá, hogy a titok tiszta maradjon, emberi vágyakkal megmagyarázható, s bár lehet, hogy nemtetszést szül(ne), mint Gaby esetében az órákra való „pénzkidobás”, meg nem alázhat.

A postaládába naponta begyömöszölt hirdetőújságok hemzsegnak a telefonos ajánlatoktól, egyet magammal vittem a könyvtárba, és akadozó nyelvvél, elvégre egy ismeretlen és némiképp félelmetes tartomány kapuján kopogtattam, kezdtem el hívogatni a számokat.

A hangok megijesztettek. Durvák és közönségesek voltak. Na, monddad, pi-

cim, mit akarsz? Lehet, hogy valaki erre gerjed, hajlandó vagyok elfogadni, hogy sokan szeretnének „picik” lenni, de aki egyszer már örökéletű bogárka, mi egyebet kívánhat?

Mindig csak annyit közöltem, hogy a hirdetés ügyében érdeklődöm..., lehet, érezték a megszeppenést, és támadtak, mintha ennek a szolgáltatásnak (ahogy többnyire nevezik) ez kötelező velejárója kellene legyen, és a gyöngédség, a fuvolázó hang – magam ilyesmit vettem volna szívesen – tökéletesen ismeretlen lenne a számukra.

Kicsit tartottam tőle, hogy a sok mobilhívás egyszer csak kiderül a központban, de azt is be kellett látnom, hogy a titok óhatatlanul veszélyeket rejt magában, ráadásul olyanokat, amik még annak is meglepőek lesznek, aki saját akaratából ül nyakig (pedig fickándozni szeretne ám!) az egésszenben.

De reméltem, egyszer csak megszólal majd az a hang, amelyikben megbízhatom. A várakozás legalább olyan csodálatos, mint bármi egyéb kaland, ezt az elmúlt évtizedek alatt Édesanyuka és Vera néni ígéretéseinek nevelkedve alaposan megtapasztalhattam.

Amikor ez a nap elkövetkezett, és végül egy egyszerre pajkosnak és szomorúknak tetsző (igen, tetszett...) hanggal megegyeztem, hogy délután elmegyek hozzá, diszkrét magánlakására, mert ő is olyan egyedül érzi magát, és kelleme-sen eltöltünk egy órácskát, címként a szomszéd lépcsőház számát adta meg, ahol a név nélküli, pirosra festett kaputelefont kell nyomni.

Sose mertem odamenni, mert nem tudom, hányadik érzésem tette, de biztos voltam benne, hogy a kinyíló ajtó mögött valamelyik Örsi-lánnyal találnam magam szembe, ott, a valahai húsvéti locsolások tizedik emeletén. Hagytam, hogy a titokban ez legyen az igazi titok, ez a kísérteties és varázslatos szomszéd lépcsőház a „rosszlánnyal”, aki tán jobb valamennyiünkénél, de ez szerencsére nem derülhet ki soha.

És akkor utoljára a gyűrű. Édesanyuka örököltette rám azt a vélekedést, hogy utálatosak azok a férfiak, akik pecsétgyűrűt, böhöm nagy aranyakat hordanak (a jegygyűrűn kívül, természetesen), nem tudom, kinek a mintája alapján, de nála ezek az „alakok” – ő biztos így emlegetné őket – egy személyben testesítették meg a kispolgári felfuvalkodottságot és a primitív kivagyiságot. Eszembe ötlük, hogy valaha az a rettentő bácsi, a barna ruhás Fejes elvtárs is óriási pecsétgyűrűt villogtatott a kezén, ami Édesanyukánál eleve kizáró ok volt. Butaság, elvégre egy-egy gyűrűnek csodálatos története lehet, évszázadokról, emberi életekről, szerelmekről, csalódásokról, mindegy, hogy herceg hordja vagy szakszervezeti bizalmi, a gyűrűnek mindenképp titka van, és ettől lesz mégis... szép (már megint ez a szó!).

Éreztem, miképp gerjed, formálódik, gomolyog bennem a szomszéd a gyűrű titka után, sokáig egyszerűen természetesnek vett viszolygásom mint mérkőzik a bűntudatot egykettőre maga alá gyűrő áhítattal, és mustrálom a bal kezemet (a jobbon Gaby jegygyűrűjének soha, semmitől se kell félnie, hogy csak azért, mert ő...), miképp is festene rajta egy gyűrű, ami szintén egy jegy, mi más is lenne.

Nem túl proccos, nem vaskos, hanem egy szerény aranykarika, amiben lenne egy aprócska, a legkisebb ribizliszemnél nem nagyobb kő. Piros kő, szó sem lehet feketéről. Egy dolog ejtett gondolkodóba: az órákkal el lehetett követni azt a

merényletet, hogy a szekrénybe zártam őket, úgy okoskodván, ott bent, a sötétben is ugyanaz az idő telik, mint a világosban, de egy gyűrű csak az ujjon gyűrű, amit viszont Édesanyuka elől lehetetlenség eltitkolni, mégse járhatok folyton zsebre dugott kézzel. Töprengedtem, vajon végzetes árulás-e (elvégre kisebbek megestek már jócskán), ha a fiából, az ő kis bogárkájából olyan férfialak lesz, amifélett ő mindig is megvetett, meg tudnám-e győzni, hogy egy ilyen apró köves gyűrű egyáltalán nem annak a jele, aminek hiszi. Ha viszont belefognék a magyarázkodásba (hiszen ezzel az erővel irományomat is kezébe nyomhatnám), akkor megszűnik, szétpukkad a titok, és abban a pillanatban a gyűrűnek sem lesz semmi értelme.

Hosszú idő után ismét beállítottam Tripammer Ede órásboltjába. Szokott helyén, az asztalnál ült, de sokkal görnyedtebben, mint néhány hónappal korábban, és ahogy felnézett, látszott, hogy az arca is nyűttebb, beesett. Mégis, amikor egy kis hunyorgás után megismert, most először mintha valami mosolyféle bujkált volna a szája szegletében, s abban a hitben ringattam magam, hogy örül nekem.

Felállt, nagy zörgéssel kitolta maga alól a széket, és végig a pulton támaszkodva körbecsoszogott, egészen a vitrinig, ahol hosszú, hegyes ujjával az üvegen kezdett kocogtatni, jelezvén, mutatni szeretne valamit. Kíváncsi voltam, mi lehet az, amit nekem szánna, de uralkodnom kellett magamon, nem akartam elcsábulni, tudatában voltam, hogy a magam részéről az órák ideje lejárt.

Felettébb udvariatlanul viselkedtem, amikor halkan, a kezemet tördelve elárultam Tripammer úrnak, hogy kivételesen nem órát keresek. Felkapta a fejét, összehúzott szemöldökkel nézett rám, majdnem úgy, mint a legelső alkalommal, amikor betörtem a kirakatát. Nem értette, hogy akkor mi a csudát keresek itt.

– Egy gyűrűről lenne szó – vallottam meg.

– Gyűrű? Azzal nem szolgálhatok – felelte száraz, recsegő, mégis elhaló hangon, és máris sántikált visszafelé, a pult mögé. De amikor az asztalkájához ért, már megenyhülten pislantott rám.

– Azért csak adja elő, hadd hallom, miféle gyűrűre gondolt.

Talán rájött, óra vagy gyűrű egyre megy, a személy a fontos (ilyen szerény vagyok megint), ha most erre van szükségem, meg kell kapjam.

Amennyire szabatosan csak tudtam, elmagyaráztam, mire is gondolok, közben Tripammer Ede lehajtott fejjel hallgatott, mint aki minden szavamat pontosan elraktározza, közben az asztallap posztóján a miniatűr csavarhúzóval köröket rajzolgot, az éles kis szerszám ki-kitépett egy-egy zöld szálát.

– A jövő héten nézzen be – terjesztette elő ítéletét Tripammer Ede, vagyis meghallgattattam és nem találtattam könnyűnek.

Ebben a hét napban, csodálkoztam is magamon, még mindig piszkált a lelki ismeret-furdalás, arra gondoltam, Édesanyukának semmiye sem marad, amit szeretett, ha egyetlen gyermeke átváltozik, régi mivoltában szinte eltűnik a szeme elől, és marad egy gyűrűvel „felékesített”, mind titokzatosabb és ekképp idegen lény, aki csupán abban különbözik attól a pernahajder apjától, hogy fizikailag még jelen van, és ijesztő módon téblábol a lakásban. De Tripammer úr által igazolva láttam magatartásom elfogadhatóságát: ha ő szó nélkül kidobott volna, talán, ha búsulva is, de belátom, a gyűrű már a bűnös titkok tartományába kala-

uzolna tovább, ám mivel az öreg órás mellém szegődött, mégsem lehetett kétségem afelől, vajon helyesen cselekszem-e.

Esős, szeles időben igyekeztem a boltja felé a megadott napon, a járdára tapadt nedves levelek síkosak voltak, még az is az eszembe villant, jézusom, ha elcsúsznék, megint neki egy kirakatnak, az már nekem is sok lenne, jobban szerettem, ha nem a titok uralkodik el rajtam, hanem fordítva. Elvégre Édesapuka is..., de talán mégsem.

Egy széllökés valósággal betaszított a boltocskába, erővel kellett becsuknom az ajtót, a kis harang kétszer is csilingelt. A hangra az asztalka mögötti függöny félrehúzásával azonban nem Tripammer úr lépett elő, hanem egy töpörödött anyóka, amilyen csak a mesében létezik, furcsa, valamiféle népviseletnek tetsző, régi ruhában, amivel véletlenül sem szeretném leboszorkányozni, a néni a jószágos anyókák közül való volt, bár eléggé bizalmatlanul méregetett, csontos kezével erősen markolta Tripammer úr székének támláját.

– Az uram nem vállal munkát, gyengélkedik – közölte velem, és nem mozdult.

– Nem is azért jöttem – hebegtem, hiszen erre a baljós fejleményre nem számítottam. – Hanem... – de nem tudtam végigmondani, mert az anyóka rám emelte a mutatóujját, és csak annyit mondott:

– A gyűrű, igaz?

Bólintottam, és közelebb mentem két lépést.

– Az uram meghagyta, hogy jön egy fiatalember a gyűrűért, és adjam oda neki – állt neki a néni az asztal egyik kis fiókjában kotorászni. – Tessék, már meg is van!

És átnyújtott egy aprócska, nagyon réginek tűnő, felettébb kopott kék bársonyotkot, aminek a fedelét egy gombostűfejnyi rézgombocskával lehetett felpattintani.

Nem is emlékszem, mikor jött rám ilyen heves izgalom, mindenesetre remeggett az ujjam, amikor a gombot benyomtam. A dobozban sárgára színeződött fehér selyembéleletben pihent a gyűrű. A karika halványsárga, kissé szélesedik a kő felé, amit körbe kell fognia.

És az a kő. Nem piros volt, mint elképzeltem, inkább zöldes és sárgás, és akármilyen pirinyó, tele volt pontocskákkal és vonalakkal, mintha a világ kuszaságát és kiismerhetetlenségét lett volna hivatott ekkora méretben megtestesíteni. Sőt, ahogy egészen közélről megsejmeltem, rájöttem, mire hasonlít leginkább: egy szemre, egy egészen apró szemre, mintha egy madaré lenne, egy rémült kis madaré – dehát hol láttam én ilyet?!

El is határoztam, otthon majd nagyapa nagyítójával alaposabban belenézek ebbe a szembe!

– Azt hiszem, erről volt szó, nemdebár? – riasztott fel a gyűrűvel való ábrándos ismerkedésemből az anyóka.

– Igen, igen, igen – hadartam kissé kótyagos fejjel, és szokás szerint rongyos erszényem után kezdtem kotorászni. – Azt nem tudom csak, mennyivel tartozom?

– Az uram nekem annyit mondott, hogy ezt már elintézték.

– Elintéztük? – csodálkoztam el. – Biztos nem tévedett a Tripammer úr?

– Biztos – felelte az anyóka, s mintha koppantott volna egyet a szék lábával a padlón –, ilyesmiben soha nem szokott tévedni. Mint ahogy másban sem.

A zsebemben vittem haza a dobozkát, bár egy kapualjba húzódva még egyszer elővettem, és kinyitottam, hogy szemügyre vegyem. Megvolt, a madár-szem-kővel a közepén, nézett merőn, méregettük egymást, a két egyesülés előtt álló titok. A dobozka felső részébe arany betűkkel ezt nyomtatták a selyembélésre: „Julius Messner, Juwelier, Leipzig”. Arra gondoltam hirtelen, mialatt a kapualjban is körbefűjt a kellemetlen szél, ha valaha bárhová is elutazom, akkor az a hely csakis Lipcse lehet, semmi értelme mással próbálkozni. (Édesanyuka egyszer, amikor húsvétkor vagy karácsonykor a pápai áldást közvetítette a tévé, és mutatták a Szent Péter-székesegyházat, felsőhajtott, Róma, istenem, ide se fogok soha eljutni, és megsajnáltam szegényt, miközben csodálkoztam is, hogy ezek szerint van olyan hely, ahová Édesanyuka vágyakozik, ha csak így, egy-egy pillanat erejéig is, a nagy húsvéti vagy karácsonyi ellágyulásban. De immár bizonyos volt: lehet, hogy neki Róma, nekem bizonyosan Lipcse.)

Szabályosan borzongtam, annyira hideg lett hirtelen.

Édesanyuka vasalt, amikor hazaérkeztem, a tévében valami szappanopera ment „háttérnek” (mindig ezzel védekezik, hogy nem akar a saját gondolataiban pácolódni, amíg végzi a monoton házimunkát). És már a vacsoránál észrevette az ujjamon a gyűrűt, egyszerre elkapta a kezemet, hogy kihullott belőle a villa, egészen odaemelte a szeméhez (mellettem állt), nézte egy ideig, majd rám pillantott, s végül úgy engedte el, mint aki örökre elejt valamit. Ahogy az asztal alá hajolva próbáltam felszedni a földről a villát, meghallottam Édesanyuka hangját.

– Szép gyűrűd van.

Aztán némán vacsoráztunk tovább.

A döntés

Az este folyamán, míg a Mecset utcai lakást belepte a vendégsereg, Engel egyre elveszettebben bóklászott közöttük. Nyomasztó lehangoltsága ködfüggönye mögül, mintha csak távolból figyelte volna a sokaságot. Minél magasabbra hágott a hangulat, annál elviselhetetlenebbnek érezte a társaság jelenlétét. Újra és újra erőt kellett vennie magán, hogy feleségére tekintettel ne próbáljon elmene-külni itthonról, vagy bezárkózni a cselédszobába, a lakás egyetlen helyiségébe, amit nem szálltak meg az idegenek. Nem tévedés: idegennek érezte mindazt, ami körötte történik, és mindazokat, akikkel egykor csevegni tudott. Valaha érdekelte, amiről beszélnek, s egykor még élvezte is a vendéglátó testhezálló, gáláns szerepét. Valószínűtlennek tűnt, hogy nemrég még vonzotta a sürgés-for-gás, oldottan társalgott bárkivel, aki megszólította, vagy akivel jó házigazdaként maga elegyedett szóba. De leginkább mégiscsak a nevetésük ingerelte, amely-nek minden regisztere az idegeit borzolta.

Fogalmuk sincs, mi van körülöttük, gondolta keserűen, de sem irigykedni nem tudott már a jókedvükre, sem az nem érdekelt, hogy vitába szálljon velük. Legszívesebben lerántotta volna a hófehér damasztabroszt a tálakkal, hogy a csörömpölésre összeressenve odakapják a fejüket, és a képükbe üvölsön: vége, nincs tovább, menjenek a pokolba. Ha ugyan nincsenek már ott mindannyian, vele együtt.

Alig bírta elviselni azt a néhány percet, amíg a zene szólt. Hosszú, barna hajú lány ült a zongoránál, rövid ujjú, fekete, nyári ruhában, fekete csipkekesztyűben, és lassú, Engel számára kíméletlenül lassú tempóban Chopint játszott. A hosszan kitartott akkordok mintha a fejében és a gyomrában rezonáltak volna. Elviselhetetlen görcs markolt a zsigereibe a melódia minden egyes hangjára. Nem tartott sokáig a rögtönzött koncert, igaz, nem is volt betervezve az est me-netrendjébe. Mindössze három rövid darabot játszott el a vonzó külsejű ifjú hölgy, akinek a nevére nem emlékezett, bár Klára és Harangozó, a Budapesti Fil-harmonikusok karnagya, a fiatal lány patrónusa, bemutatta neki. Miközben fe-szengve hallgatta az etűdöket, attól tartott, nem bírja tovább, felpattan és ki-rohan, magára vonva Klára haragját és a vendégek értetlen döbbenetét. Valaha, évtizedeknek tűnő hónapokkal ezelőtt, maga is ült azon a forgószéken, amin most a zene ritmusára hajladozó fiatal nő, és ő is játszott a vendégeknek.

Fizikailag jobban érezte magát, amikor átmenetileg elmerült a hangos cseve-gés hullámai között, bár ekkor, ha szóltak hozzá, válaszolnia kellett, vagy úgy ten-nie, mintha figyelne, de legalább járkaíthatott fel-alá, körözhetett a lakásban, mintha keresne valakit vagy valamit, s ezzel is telt az idő. A fuldoklósszerű nyo-

Részlet a *Keleti pályaudvar; végállomás* című készülő regényből.

más, ami a zenehallgatás mozdulatlansága közben a mellkasát préselte, mindenestre oldódott. Hallgatta a duruzsoló hangokat, bámulta a lelkesülten, széles gesztusokkal fecsegő, főként fiatalokból álló kompániát: kiadó és lap nélkül maradt szerkesztőket, írókat, költőket, akik az utóbbi egy évben már alig publikáltak; festőket, akiknek egyenesen megmondták: absztrakt képeikkel ne is házaljanak, ezeket nem lehet kiállítani – és egyre ellenszenvesebbnek látta vendégeiket. Nézte izgatottan társalgó feleségét, akin látszott, hogy lubickol közöttük, élvezi a sürgést-forgást; hogy néhány órára kiléphet bezárkózottságukból; elszabadul tőle, aki sötét hangulatával közös életük egészét beárnyékolta, és nem haragudott rá. Megértette, és igazat adott neki. Csak ne kellene jelen lennie, és kínos erőfeszítéseket tenni, hogy mosolyogjon és udvariaskodjon, amikor a pokolba kívánja valamennyi léhűtőt, aki a háta mögött összesűg, mert hozzájuk is eljutott már a pletyka: egy munkanélküli a vendéglátójuk, bukott ember, akinek számot kell vetnie azzal, hogy előbb-utóbb vége az ilyen és ehhez hasonló rendezvényeknek, mert ki tudja, futja-e még rá? Ki tudja, nem kell-e eladogatni szép lassan, amit huszonöt év alatt összegyűjtöttek, hogy a falakon csak a képek és a bútorok kínosan világos foltjai emlékeztessenek arra, amikor még minden a helyén volt. Szegény Klári! Hogy fogja túlélni ezt a szégyent? Neki ezek az esték többnapos feladatot és a hónapról hónapra szintén itt lebzselő barátnőkkel zaftos témát jelentettek a Zserbóban. Szerencsétlen özvegyasszonyok, akiket maga köré gyűjt, fürdőznek a művészek borzongató közelségében, hogy aztán pletykálhassanak a következő szalonig. Engel most ezt is észveszejtő képtelenségnek tartotta. Vajon tényleg ennyire süketek és vakok? Akár ez a léhűtő művészbagázs? Esznek-isznak, látszólag felhőtlenül szórakoznak, amikor minden összeomlik körülöttük? Vagy valóban nincs más, csak a napról napra folyó élethabzsolás, élményszürcsölés, mert tudják, kevés van hátra? Ezt szűrnék le abból, ami történik velük? És ezek a fiatalok, akiknek megadatott, hogy legyen néhány szabad évük, amikor megjelenhetnek és kiállíthattak, tényleg ilyen naivak vagy közönyösek, hogy nem látják: vége, mindennek vége! Nekik is végük, így vagy úgy, mindenképp.

– Bocsánat! – mondta Engel valakinek, aki szólt hozzá, és intett, mintha az előszobában várnának rá. Nem lett volna türelme végighallgatni, ezért azt sem hagyta, hogy belekezdjen. Nem érdekelte, mit gondol róla. Kiért az előszobába, de ott is vagy egy tucat ember nyüzsgött, akik bármelyik pillanatban szólhattak hozzá. Ténfergett egy darabig, majd visszafordult.

Valaki verset olvasott fel a nagyszobában, de az írók közül többen inkább a hallban, az italok és az étkezőasztalon maradt romok körül lebzseltek. Noha nyolckor érkeztek, tíz óra tájban is ettek még. Úgy habzsoltak, mintha a legutóbbi összejövetel óta nem jutottak volna élelemhez, s mintha egész hónapra előre töltekeznének. Klára mindig elégedetten nézte, milyen jó étvágygal fogyasztják a főztjét, Engel pedig arra gondolt, ha ezzel tudnak hozzájárulni ahhoz, hogy ezek a kellemetlen alakok komoly műveket hozzanak létre, akkor ez a dolguk. Most csak az járt a fejében, hogy kihasználták őket is, mint ahogy mindenkit kihasználnak, akit lehet; élősködők és elvtelenek, akiket önző módon csak az érdekel, hogy műveiket létrehozzák és sikerük legyen; tesznek rá, hogy körülöttük néhány esztendő leforgása alatt másodszor is összedől a világ; hogy emberek tűnnek el egyik napról a másikra; élvezik az életet és a tehetség kegyelmét, kifa-

csarják utolsó cseppig, nem számít más csak ők, ők, ők! Nagyra becsülte a műveiket, de most be kellett látnia, undorodik tőlük, mint ahogy a háta mögött nyilván ők sem becsülték semmire. Megették, amit kaptak, elfogadták a kölcsöneit, udvariasan elbeszélgettek velük, de leginkább mégis egymás társaságában töltik az estét, egymás tekintetében fürdőznek, ha ugyan érdekli őket a pályatárs, nem tartják riválisuknak, akinél többet, jobbat, sikeresebbet kell alkotniuk. Meglehet, csupán azért beszélgetnek a másikkal, aki ugyanezt érzi velük szemben, hogy ezzel is bosszantsák: ők igenis képesek a nagyvonalú érdeklődésre, mivel is foglalkozik a másik. Némelyikük talán jelenti is az ávón, mi hangzik el ezeken az esteken, gondolta szabadjára eresztve minden csalódottságát és dühét.

Klárival egész este nem tudott szót váltani. Az asszony szinte röpködött a vendégek között. Hol az egész este átszellemült arccal cigarettázó, helyéről fel nem álló, angyalarcú költő, Zlinszky mellé telepedett a fotel karfájára, akit a tehetségnek kijáró hódolattal és a misztikus iránti borzongó kíváncsisággal rajongott körül, hol a télen-nyáron ugyanabban a sötétszürke, halszálkás tweedzakóban feltűnő, kissé flegma és akadozó beszédű Bottlik közelében lebzselt, akit Engel megérezése szerint nem csak novelláiért csodált. Pár éve még némi féltékenységet is érzett (persze soha nem tette szavá), ma már nem érdekelt e rajongás. Bottlik magas volt, vékony, arisztokratikusan finom megjelenésű, s Kláránál majdnem tíz évvel fiatalabb. Egy regényen dolgozott évek óta, amit újra és újra átírt, de csak beavatott bizalmasai olvashattak bele. Klára nem tartozott közejük, noha égett a kíváncsiságtól, de Bottlik mindig arra hivatkozott, nem akar csalódást okozni egy félkész munkával.

Engelnek a bevett szokás szerint a hölgyekkel kellett volna foglalkoznia, de sem hangos jókedvükre, sem esetleges panaszaira nem volt kíváncsi. Az ügyvédi tanácsadásra, amire a való világ dolgai között esetlenül ténfergő, üres zsebbű skríblerek olykor rászorultak, ezen az estén alkalmatlannak érezte magát, arról pedig végképp nem óhajtott beszélgetni velük, hogy hivatását amúgy sincs már joga gyakorolni.

Elnézte a feleségét, amint kissé merész szabású, elöl, középen felsliccelt, szűk, fekete szoknyájában, kívül viselt, derékban kissé pliszírozott, hátul pincérfrakkszerű selyemingében, könnyű, fekete mellényében, karcsú, még mindig fiatalos alakjával ide-oda libben a vendégek között, s kissé talán becsípve kurizáltat magának, miközben hozzá jó két órája árva szót sem szól. Tudta, terhére van; hónapok óta hiába próbálja tartani benne a lelket, mindinkább csökken az ő ereje is. Érthető, hogy menekül ilyenkor, ő is töltekezik: emberi szóval, gyengéd udvariassággal, a férfiasság kisugárzásával, nevetéssel, amit tőle nem kaphat meg. Még a mások sirámain hallgatnia is üdítőbb a némaságnál, mert tőle mást nem várhat. De ugyan mit mondjon neki? Mindent tud, segíteni meg úgysem képes. Itt nincs segítség. Ennél még az is jobb lenne talán, ha elhagná, csak ne kellene éreznie, hogy kolonc a nyakán. Amikor ezt mondta, Klári sírva fakadt. Nem kellett volna hozzátennie, hogy az anyagiak miatt ne aggódjon, élete végéig gondtalan megélhetést biztosít neki, mert bizonyos, hogy nem emiatt aggódott. De Klári sose hagyná el, ezt pontosan tudta. Inkább felőrlődik mellette. Nem viselné el, hogy a szájára vegye a város. Leginkább persze lányuk előtt tartották magukat, nem akarván felfedni nyomasztó gond-

jaikat. Ma is alig bírt viselkedni előtte, játszani a bölcs apát, aki nagy bajában is józan tud maradni. Nem.

Csak most, az elmúlt hetekben döbbsent rá, hogy négy esztendőn át a munkája tartotta benne a lelket. Az állandó lázas ügyintézés, a bírósági folyosókon fülbe suttogott politikai pletykák, hajmeresztő hírek, amit csak az egyre szürreálisabb valóság bírt felülmúlni; a tárgyalótermi szócsaták, ahol legalább látszólag volt még tere a tényeket felsorakoztató, évről évről felelő, érdemi vitáknak, a józan észnek és a tiszta jognak, a kiszámíthatóságon alapuló igazságnak; ahol még megadathatott a törvényesség győzelmi esélyének egyre halványuló illúziója. A napestig végzett hasznos munka ernyesztő fáradsága, ami nemcsak tisztességes megélhetést, sőt jólétet biztosított az elmúlt években is, de lekötötte szellemi energiáit, megkurtítva így azt az időt, amit szünni nem akaró hiányérzete és büntudata tartott harapófogójában, hogy ő él, a fia halott. Mert az egész napos józan, hüvös ügyvitel után, otthon minden este rátörtek a nyomasztó emlékek.

Míg dolgozott, csupán a vasárnapokat és az ünnepeket viselte nehezen. Mióta Kata önállósodott, ezeken a délelőttökön Klára rávette a rendszeres kirándulásra, utóbb pedig beültek valahova és megebédeltek, mint régen a két gyerekkel. A délutánok és az esték keservesen teltek. Nem bírt végigülni egy koncertet vagy egy operaelőadást, idegesítette a zene, belesajdult a lelke minden egyes dallamba, amit a fiával közösen is hallgatott.

Amióta nem dolgozhatott, állapota rohamosan romlott. Felesége minden energiáját felemésztette, hogy jobb kedvre derítse. Értelmetlennek látta az életét, és bár érzékenyen érintette minden összezőrdüléskor Klára egyre türelmetlenebb viselkedése, maga is átlátta, milyen nehéz lehet elviselni mellette az egyhangú, borús és kilátástalan hétköznapiakat.

Éjszaka, közvetlenül lefekvés után, csillapíthatatlan szorongás tört rá, hogy jönnek érte, és elviszik. Klára hiába csitította, csak az altató segített. Olykor nappal is szüksége volt nyugtatóra, ám ha bevette, tompa és bamba lett. Utálta ezt az állapotot, a másiktól viszont rettegett, mert mintha idegen erő ragadta volna el józan öntudatától. Benne élt, kiűzhetetlenül, és váratlanul tört rá, csápjait ki-nyújtva, ellenállhatatlanul. Ilyenkor csak ült az ágy szélén és reszketett, vagy térdeit felhúзва, embrió pozitúrában feküdt a vastag paplan alatt. Klára hiába gyújtott lámpát, hiába simogatta a fejét, a vízió csak a szerek hatására csillapult. Ha nappal kellett a közönyig nyugtatózni őt, mert erőt vett rajta a szorongás, csak gubbasztott a karosszékekben, és mereven bámult maga elé. Felesége ilyenkor hiába próbálta figyelmét kedvenc tárgyaira terelni, ha már a napi eseményekre, melyekről lelkesen beszámolt, láthatóan nem reagált, a lakásból pedig nem akart kimozdulni. Semmi nem segített, s nem is érdekelt semmi. Az sem, amit az asszony mond, noha jelenléte mégiscsak tompította veszélyérzetét. Klára, tehetetlen szálnalmából kicsírázó, visszafojtott indulattal szemlélte férje néhány hét alatt rohamosan leromlott állapotát, és bár legszívesebben ráüvöltött volna mindahányszor, hogy szedje össze magát, örüljön, hogy él és nincsenek napi gondjaik, végül hallgatott, s legfeljebb szelíden korholta. Találjon valami elfoglaltságot és próbáljon értelmes életet élni. Más is ezt teszi, ha nyugdíjas lesz – unszolta, hiábavalóan.

Rám se néz, gondolta Engel, tekintetével követve Klára könnyed, elegáns

mozgását a vendégek között. Újra és újra rajta felejtette a pillantását, ahogy hátravetette a fejét, és látványosan felkacagott egy-egy tréfás megjegyzésen, vagy éppen komoly arckifejezésén, amint valaki magvas gondolatokat fejteget előtte. Egyetlenegyszer se jött oda hozzá megkérdezni, hogy érzi magát, sőt mintha menekülne előle, örülve annak, hogy végre egy estét nem vele kell töltenie. Kiélvezi a társasági lét minden percét, mint aki elraktározza a forgatag zaját, egy hónapra előre feltöltekézve. Igaza van, nyugtázta keserűen. Legalább ilyenkor fedlekzhessen meg róla és az életükről. Csoda, hogy kitart mellette egyáltalán. Vagy nincs bátorsága, hogy elhagyja ötvenévesen.

Idegennek érezte magát a társaságban, és csodálkozott, hogy valaha szórapoztatni tudta e hangos kompánia. De ön maga számára is idegen, mert a saját érzései és gondolatai távolodtak el tőle. Idegenkedve nézett végig most külsején az előszobában elhelyezett, csipkés aranykeretbe foglalt, empire falitükörben. Idegen a saját otthonában, a saját életében, a saját gondolatai között, mint aki eltévedt, és nem találja a kijáratot. A jól szabott öltöny, az inggel kifogástalanul harmonizáló nyakkendő és viaszfehérre sápadt arca mind idegen tőle; idegen és ijesztő. Akár egy régi ismerős, aki felbukkan, és nem emlékszik, honnan az ismeretség, bár tudja, emlékeznie kellene. Vajon más is látja-e rajta mindezt? Kiverte a hideg veríték. Zakója belső zsebébe nyúlt, monogramos zsebkendőt vett elő, megtörölte a homlokát, majd a többiektől félrehúzódva nedves tarkóját is. Úgy érezte, örvény nyeli el, ami valahová befelé, önmagába, a lelke mélyén megnyílt szakadékba húzza.

Egészen kevés nyugtatót vett csak be, mielőtt a vendégek megérkeztek, azt is úgy, hogy Klára meg ne lássa, ne kezdjen vele veszekedni, ő pedig ne rontsa el a hangulatát. Ha már ő nem tud a kedvére tenni, legalább hagyja, hadd szórakozzon.

Muszáj kibírni, szuggerálta magába. Még egy óra, legfeljebb kettő, és mindenki elmegy. Ki kell húzni addig. Le kell kötnie valamivel a figyelmét, mert megőrül.

Fogait összeszorítva bement a nappaliba, és a falhoz tolt harmonikaajtónak támaszkodott. Egymáshoz préselődve ültek a kanapén, a fotelek karfáin. Néhanyan szemközt, az ablak alatt, a földön foglaltak helyet. Lehetek vagy húszan. Nem is ismert mindenkit. A meghívottak magukkal hozták barátaikat, aktuális szeretőiket, olykor barátaik barátait is, Engelék soha nem emeltek kifogást. Most is megtelt a nagyszoba, sűrű dohányfüst terjengett, hiába szellőztettek.

Klára új felfedezettje, egy kamaszképű költő olvasott fel. Veretes nyelvet használt, ami Engelt helyenként a megváltást szomjazó prófétákra és a protestáns prédikátorirodalomra emlékeztette. Különös, archaikus volt ez a nyelv a kinyúlt nyakú garbót viselő fiú szájából, aki legfeljebb húszéves lehetett. A tucatsnyi író atyáskodva hallgatta az öntudatosan szavaló süvölvényt, akinek arca kipirult az izgalomtól.

A felolvasás éles hangú vitába torkollott. A hozzászólók pedagógiai érzéke csekélyebb volt esztétikai kifinomultságuknál, vagy az zavarta őket, hogy a fiatalember kéziratok sokaságából halászta elő azt a három verset, amit előadott. Többeket fájdalmas hallgatási fogadalom kötött: addig nem publikálnak, míg elveikből fel kellene adniuk a megjelenéshez. E magukra vett tehertől azonban

olykor írni sem tudtak. Úgy beszéltek az elhangzott írásokról, mintha szerzőjük nem lenne jelen, s mintha úgy vélnék, ha valaki a nyilvánosságra meri bízni gondolatait, megérdemli a szigorú bánásmódot, másrészt mintha magát a költészetet védelmeznék a fiatal betolakodóval szemben. Az irodalom számukra olyasvalami volt, amit a tehetségtelenség és a pontatlanság megszentelténít, ezért nem törődtek azzal, hogy véleményük valakinek a lelkébe tapos. A hallgatóságban ott ültek Klári barátnői, a koncertet adó fiatal lány és patrónusa, akik csak hallgattak, ott volt Tótisz Tamás kritikus és Asztalos Géza a betiltott *Égvilág* szerkesztőségétől, utóbbi festő felesége, Dér Panni, Homonnay Endre, Sallai Ádám költők, Korondi Péter, aki a háború óta nem tudott verset írni, ezért novellákkal próbálkozott, s aki reménytelenül szerelmes volt Szebeni Annába. Őt szuszogott a tavasztól őszi szénanáthájától gyötört Bottlik, aki a hosszabb felolvasások alatt mindig behunyta a szemét, és nem lehetett tudni, hogy koncentrálna vagy alszik. Szebenit Zelinszky Károly és a koboldszerűen apró termetű, kisfiúsan vékony hangú Öveges Imre fogta közre, akiket vitán felül a kortárs költők legjobbjának tartottak, és ha egyáltalán megszólaltak, sokkal szelídebb kritikával illették a műveket, mint a többiek. Magukban úgy vélték, a tehetség és az ihlet Isten adománya: aki részesül benne, azt felismerhetni; aki nem, azt nem szabad kárhozatni, mert nem az ő hibája, és előbb-utóbb maga is rádöbben, hogy amit művel, hiábavaló. Ők hárman szinte mindig egy kupacban ültek, mintha egy percre sem akarnák egymást szem elől veszíteni.

Sallai tehetségesnek, de kiérleletlennek tartotta az elhangzott verseket, Asztalos zavarosnak mondta a költői képeket, túlon túl egymásra halmozottnak a metaforákat. Homonnay, aki gyakorta az inni vagy írni problémájával viaskodott, éppen ellenkező véleményét hangoztatta üveges tekintettel, kivörösödött szemmel, de szabatos mondatokban. Túl direktnek tartotta az írásokat. A költészetnek érzékeltetni, sejtetni kell, nem láttatni, ismételte sokatmondóan bölögetve. Részegen is pontosan fogalmazott, bár amit elméletben tudott a versről, képtelen volt művekbe átültetni, éppen ezért ivott módfelett. Aki ismerte Asztaloshoz fűződő viszonyát, nem lehetett biztos abban, vajon nem csak azért mondja-e, amit mond, hogy vitatkozzon vele, mert a szerkesztő következetesen visszautasította verseit, amelyek azután máshol, másod-harmadvonalbeli folyóiratokban rendre megjelentek, de neki mániájává vált az *Égvilág*. Míg kiadták a lapot, minden írását oda postázta először. Tótisz azt ismételte csak, amit minden fiatal költőnek: a verstant meg kell tanulni, anélkül nem megy, utána lehet szabadverseket írni. Amikor arra biztatták a többieket, hogy mondjanak ők is véleményt, elvégre az olvasó véleménye is vélemény, Klára barátnői csak a vállukat vonogatták zavartan: nekik tetszettek a versek. Engel intett, hogy nem kíván hozzászólni a vitához.

Mintha nem találták volna elegendőnek az elhangzott észrevételeket, vagy túl élesnek vélték a maguk kritikáját, a költők visszavették a szót, s ezúttal már kissé szelídebben fogalmaztak. Egymáshoz kapcsolódó jó tanácsok hangzottak el. Talán próbálkozzon inkább prózával, javasolták a fiúnak. Lehet, hogy abban megfelelőbb formát nyer kétségkívül eruptív gondolatísága. Versbe sűrítve talán túlságosan is feszítőek az ellentmondásai. Ennyit egyszerűen nem bír el a líra. Ta-

lán drámával kellene próbálkoznia, később esetleg regénnyel. Ahhoz most még persze fiatal, élményeket kell gyűjtenie, és kiérlelni a saját világszemléletét. Húszévesen amúgy sem érett egy művész. Semmi oka elkeseredni, később dől el, mi a legtesthezállobb műnem, amiben írnia érdemes. Akkor sem kell pánikba esni, ha néhány hónapig nem megy az írás. Visszatekintve nem bánja majd, hogy ifjúkori zsengei nem arattak sikert, sőt hálás lesz, hogy a tévutakról letérítették.

Engel tompán hallgatta a szakavatottnak tűnő vitát és a jó tanácsokat. Nem tudta beleélni magát a fiú helyzetébe, pusztán az járt a fejében, hogy majdnem pontosan annyi idős, mint a fia volt akkor, amikor megölték. Nem lehet véletlen, hogy pont ma olvas fel itt ez a kölök. Nem lehet véletlen, zakatolt a fejében. Klára arcának rezdüléseit figyelte, hátha rápillant, de az láthatóan pártfogoltjáért aggódott.

Nem kellett volna még bedobni a mélyvízbe, ez járt az asszony fejében. De amikor úgy szeretett volna már felolvasni. Látszólag persze higgadtan tűri a bírálatot, de ki tudja, mi játszódik le a fejében? Ki tudja, nem veszi-e el egy életre a kedvét a nyilvános szerepléstől az élveboncolás? Legszívesebben közbeszólt volna, de az est bejáratott dramaturgiáját nem hághatta át.

Amikor úgy tűnt, hogy valamennyi észrevétel elhangzott, és a társaság épp feloszlani készül, a fiú jelezte, hogy válaszolni óhajt az elhangzottakra. Kíváncsi-an figyelték az utolsó szót szokatlan módon magához ragadó ifjoncot.

– Csak annyit szerettem volna mondani, hogy köszönöm a figyelmet. Az imént a magam írása mellett Baudelaire és Ady Endre egy-egy kevésbé ismert versét olvastam fel.

Öveges, aki addig, cipőjét lerúgva a kanapé sarkában, maga alá húzott lábbal kucorgott, visító nevetésben tört ki. A többiek egy pillanattal később kapcsoltak. Hangos szóváltás közepette kérték ki maguknak a leckétetést.

– Hogy képzeled ezt ez a taknyos? Idejön és vizsgálta! Egyáltalán ki ez a kölök, és hogy meri ezt a szemtelenséget? – Még azok is bejöttek a hangzavarra, akik a felolvasás ideje alatt odakint ácsorogtak, a hidegtalak maradékai körül. Csak Asztaloson és Tótiszon látszott, hogy szégyellik magukat.

A fiatalember akkor már kiment a szobából. Klára hiába tartóztatta, hogy maradjon csak nyugodtan, mindjárt lecsillapodnak az indulatok, bejelentése után úgy érezte, dramaturgiailag az a legszerencsésebb, ha nyomban távozik. Az előszobában magára kanyarította vastag, zöld posztóból készült, kopott malaclopóját, szemébe húzta széles karimájú, fekete nemezkalapját, s mintha valami reneszánsz lovag volna, aki nyeregbe száll, kissé meghajolva köszönetet mondott a vendéglátásért, és fensőbbeséges, gúnyos mosollyal a szája sarkában, távozott.

Amikor Klára visszament a szobába, Szebeni Anna fanyar hangon csak annyit mondott:

– Irodalomból mindenesetre valamennyien beszekundáztunk. Erről a fiúról viszont hallunk még.

– Miért? – sipolta Öveges. – Ki mondta, hogy Ady vagy Baudelaire nem írhatott pocsék verseket? Miért kéne ezekről jót mondanunk? Miért kéne egyáltalán megjegyeznünk ezeket? Én a magam rossz verseit is legszívesebben elfelejteném.

– Megértelek, Imruskám. A te rossz verseidet én is szívesen elfelejteném – csapta le a feldobott labdát Zlinszky. Öveges fület mutatott barátjának.

– Ki ez a fiú, Klári? – kérdezte Szebeni.

– Zafir Tamásnak hívják. Pillanatnyilag, ha jól tudom, a Gellérthegyen lakik a menyasszonyával egy barlangban, a víztározó mellett. A lány terhes, de semmilyen segítséget nem hajlandóak elfogadni. Azt hiszem, innen épp szemet rakodni megy valamelyik pályaudvarra. – Ahogy beszélt, áthévítette a szabadságvágy, a társadalmonkívüliség romanticismusa, de amikor átfutott a fején, mi lenne, ha a saját lánya lakna terhesen egy odúban, beleborzongott.

Engel, akárha idegen bolygóról érkezett lényeket szemlélne, úgy hallgatta a nem szűnő felháborodás hangjait. Jöttek-mentek a lakásban, töltöttek, ittak, hangoskodtak. Próbálta rákényszeríteni magát, hogy figyeljen arra, amit mondanak, de egybemosódtak a hangok, már egymással is vitatkoztak a hoppon maradtak. Őt magát nem izgatta a kisebbfajta botrány, épp ellenkezőleg, ez azzal kecsegtetett, hogy a megszágyenültek mihamarabb szétszélednek.

Klára lépett oda hozzá, először az este folyamán, és fojtott hangon a fülébe súgott.

– Tibor, egy kicsit viselkedhetnél házigazdaként! Ha már nem beszélgetsz senkivel, legalább ne vágj ilyen unott, fancsali képet. Nem kéne mindenkivel éreztetned, hogy a pokolba kívánod őket. Ezek az emberek jól érzik magukat nálunk, és én is jól érzem magam velük. Legalább erre légy tekintettel. Ne rontsd el a hangulatot!

Nem jutott szóhoz, hogy szabódjon, vagy kikérje magának a számonkérő hangot, mert felesége, arcán ismét barátságos mosollyal, már tova is libbent.

Ezt azért nem várta volna. Még hogy ő rontja el a hangulatukat! Idejönnek, felfalják, amit találnak, leisszák magukat, szidalmaznak a másikat, ez volna az a bizonyos hangulat, amit pont ő ront el? Talán el kellett volna mondania Klárának, hogy beszélt róla a falánk Sallai, amikor Király Kálmánnal, az Erdélyből áttelepült, langaléta szobrásszal tömték magukba a májkrémes szendvicseket nyomban érkezésük után. Sallai törzsvendég volt, a szobrász ritka látogató, bár Engel vásárolt tőle egy-két alkalommal. Klári még az előszobában fogadta a többieket, s ő az ajtó mögül véletlenül meghallotta beszélgetésüket.

– Romlik a kiszolgálás, már a múltkor észrevettem – súgta Sallai a másiknak teli szájjal. – Ha nem érkezik időben az ember, csak a reszli jut. Pedig micsoda trakta volt itt régebben! Még pár éve is. Lehet, hogy előbb-utóbb bezár a bazár.

– Azért nem kell aggódni, jövőnk mi még ide. Van elég tartalék – biccentett a szobrász a falon lógó festmények, s az ezüstökkel és elefántcsontokkal teli pohárszék felé.

Ha nincs ilyen rossz állapotban, Engel talán fel tudott volna háborodni a hálátlan, tisztetlen hangon. Így azonban, mint akit pofon vágta, hallótávolon kívülre oldalgott.

Sose foglalkozott vele, mit ad Klára a vendégeknek; a konyha az asszony kizárólagos birodalma volt. Bármit készített, inycsiklandóan tálalta, és az íze is elbűvölte azokat, akik megkóstolták. Engel az elmúlt hetekben azonban gépiesen evett, fel se tűnt, hogy mit. Csak Klára unszolására ült le naponta háromszor az asztalhoz. Egykedvűen örölte a falatokat, mintha gyógyszerrel nyelne, ami-

nek nincs hatása. Ha felesége elment otthonról, és egyedül kellett volna ennie, megfélemezett róla, utóbb Klára sopánkodva leszidta őt. Fel se tűnt neki, hogy változott az étrend. Közönye vagy az asszonyi rafinéria elleplezte előle, hogy szerényebben kosztolnak, ezért döbbenetette meg a tapintatlan észrevétel.

Kifelé támolyogva megsejmelte a hallasztalon hagyott romokat. Ezek szerint csak ő nem vette észre. Máris érezhető, hogy nem dolgozik, hogy nem keres, hogy haszontalan az egész élete; csak kolonc Klára nyakán, aki azzal nyugtatja, hogy eddig ő tartotta el, eztán fordítva lesz: munkába áll, úgys régóta vágyott rá.

Engel csak kereste a pénzt, felesége gazdálkodott. A háború előtt a műtárgyak mellett részvényekbe, kötvényekbe fektették a pénzüket. Amikor a baljós jelek szaporodni kezdtek, Klára intézkedett: a papírokat eladta, ékszer és követ vásárolt. A vagyon nagy része – a kisebb rész fejében – átvészelt a háborút, és az elmúlt években még gyarapodott is. Engelt megdöbbenetette, hogy már is szűkösebben kell élniük, és Klári erről egy árva szót sem szólt, sőt egyenesen eltitkolta előle.

Az is az ő hibája, hogy amikor Klári visszamehetett volna a Rádióba negyvenötben, lebeszélte. Ma aligha talál olyan állást, amit annyira szerethetne, mint az Irodalmi Osztályon végzett munkáját, ahol nemcsak szereplési lehetőséget tudott biztosítani a pártfogoltjainak, hanem honoráriumhoz is juthattak a műsoraik révén. Nem bizonyult eléggé előrelátónak, ezért kell most Klárinak is aggódnia a jövő miatt. Mert neki van még jövője. Attól, hogy ő maga képtelen élni, nem veheti el tőle a lehetőséget, hogy boldoguljon. Vajon meddig tarthat ki a vagyon? Ha lassan felélik a tartalékot, eladogathatnak a képekből, az ékszerekből. Ha lesz, aki megveszi, és ha lesz még, amit eladhatnak. De ki vesz manapság képeket? Ki tudja, nem csengetnek-e be egyszer, hogy azokat is államosítsák, mert ahogy Kata is mondta, „múzeumban többen láthatják”. És aztán? Kegyelemkenyén? Barátok könyöradományain? Vajon támaszkodhat-e Klára Katára? Nem szorul-e rá ő maga is a támogatásra? Mert ugyan meddig bírja ki amellet a tuskó férje mellett? És miből él meg utána?

Sápadtan húzta be maga után a véceajtót. Ő az oka mindennek. Csak kolonc Klári nyakán. Miatta kell aggódnia a jövőjükért. Ötvenévesen kell kilincselnie állás után, lemondani a megszokott jólétről és kényelemről. A bankkamatra nem lehet alapozni, a széfet is ki kell ürítenie, mert ezeknek semmi sem szent, az arany miatt jó, ha nem törik ki a nyakát, különben is kell valami mobilizálható tartalék vészhelyzetre; rövidesen hozzá kell nyúlnia a képekhez. Hogy lesz erre képes, szegény?

Kínos görcs feszítette a testét, de nem tudott megkönnyebbülni. Valaki megárantotta a véce kilincsét, majd konstatálván, hogy foglalt, dolgavégezetlenül távozott. Klári hangját hallotta, ahogy udvariaskodva marasztalja a csapatostól távozókat, akik hangoskodva köszönik meg a vendéglátást, és egymástól is színpadiasan búcsúzkodnak. Senki nem akart utoljára maradni. A jó hangulat léket kapott a kínos incidenstől. Szerencsére nem kérdeztek rá, hol van. Talán megsértődtek, hogy hozzájuk se szólt az este. Talán nem is hiányzik nekik, észre se veszik, hogy eltűnt.

Amikor percek múlva elcsendesedtek a kinti zajok, előbújt rejtekhelyéről. Üres és néma volt a lakás, csak a konyha felől hallatszott az összekoccanó edé-

nyek és evőeszközök zaja. A hallban toporgott, amikor az asszony bejött. Lát-szott rajta, hogy feldúlt, megviselték a történetek. Nem szólt semmit, csak széles mozdulatokkal hordta ki az üres tálakat, szikkadt ételmaradékoktól pecsétos tá-nyérok. Amikor zakóját levette Engel is nekigyürkőzött volna, rászólt:

– Hagyd csak, nem kell segítened. Majd én megcsinálom. Úgyis holnap mo-sogatok csak. Menj be nyugodtan, és feküdj le.

Minden szavából sütött a sértettség és a neheztelés. Engel sejtette, mit gon-dol, igazat is adott neki, ugyanakkor végtelennek érezte magát, kiszolgáltatottnak egy nála nagyobb erőnek, amivel szemben tehetetlennek bizonyult, s amiről be-szélni sem tudott. Nem elég, hogy ilyen állapotban kellett volna játszania a gá-láns házigazdát, utóbb még meg is alázza a kudarcért. És nem szól hozzá, nem beszél vele, mintha egy taknyos kölyköt büntetne meg. Mint a gyerekekkel tet-ték kiskorukban, emlékezett Engel. Nem szól hozzá, nem kommentálja az este történéseit, nem adja tovább a pletykákat, amiket hallott; látszik rajta, hogy neki is elege van: miatta mélabús, az ő búskomorsága rágja a lelkét, s közben vele ag-resszív. Mással felszabadult és vidám.

Tönkreteszi a felesége életét, ami nélküle korántsem lenne ilyen kilátástalan – roskadt le egy karosszékbe.

Klári úgysem képes átélni, mit érez, nem is érti, mert hiszen nem is érthető, ő maga sem érti, csak napról napra elviseli állapotát, mintha csodára várna, amiben nem hisz. Ha éppen nem az apátia bénítja mozdulatlaná, akkor fél, retteg, akár a következő éjszakától, mert azt mondják, hogy éjszaka jönnek, időt sem hagyva a csomagolásra. Klári persze erre azt mondja: rémeket lát, pedig ők a vakok és süke-tek, hogy nem látják, mi készül, mi zajlik máris körülöttük, ahogy másokat már el is vittek, ha lassan, körültekintően folyik a likvidálás, és nem tudni pontosan, kit miért visznek el, akkor is. Először csak Kistarcsára, akár a gettóba, azután Recskre. Ott van az a tábor, amiről a bíróságon suttogtak. Az is lehet, hogy onnan is tovább-viszik őket, át a határon, valami orosz lágerbe, mint azokat a szerencsétlen mű-egyetemista fiúkat. És onnan nincs visszaút. Ha nincs is gáz, csak éheztetés, verés és hideg, akkor sincs menekvés. Lassú, kínos halál. És Klári képes azon megsér-tődni, hogy nem tud jó képet vágni a vendégséghez. Örület!

Ezért őrlődik minden este: altatót bevenni, és azon szorongani, hogy öntu-datlanságában lepik meg, és magatehetetlenül hurcolják el, vagy álmatlanul kí-nlódni hajnalig, percekre szunnyadva csak, miközben éberem retteg ugyanettől. Ellenállni persze így sem tudna, hiába fogadkozott negyvenötben, hogyha még egyszer bekövetkezik, fegyvert fog. Ezért jönnek most egyenként mindazokért, akiket el akarnak fogni, mert így nincs ellenállás.

Az is lehet, hogy csakis őt akarják. Mert nem a vagyon és a jólét, nem is a sza-lon szabad szájú, de ártalmatlan vendégei szűrnak szemet, a sok gyanús léhűtő, akik tesznek a kommunizmusra, mint ahogy bármi másra is, ami a politikával kapcsolatos, mert semmi egyéb nem foglalkoztatja őket, mint a másnap meg-írandó penzum. Ezeket elég megfosztani a lapjaiktól, kiadóiktól, és máris kezes bárányok lesznek.

Engel visszahőkölt nagyképűségétől. Ugyan miért is kellene nekik pont ő? Ta-lán mert védencei révén már a harmincas évektől belelátott az illegális mozgalom piti frakcióharcaiba, és tud a disznóságairól is. A tragikomikus pártkizárásokról

vagy például arról a szerencsétlen lányról, akinek ideggyengeségét túlzott veszélyforrásnak tartották, ezért nem akarták kockáztatni, hogy fenyegető letartóztatása esetén beszéljen. Engel most is beleborzongott, ahogy eszébe jutott: a lány rettegett a lebukástól. Amikor hetekkel korábban elhozták hozzá, hogy kiokítsa, hiába nyugtatta, ha beviszik, ragaszkodjon az ügyvédi jelenléthez, és nevezze meg őt azonnal. Közreműködésére nem kerülhetett sor. A sejt úgy döntött, nem kockáztatnak. A lányt a saját szeretőjének kellett rábírnia, hogy akassza fel magát. Pártfeladatként szakított vele. Engelnek forrt a vére, amikor megtudta, mi történt, most azonban arra gondolt, lehet, hogy a lánynak tényleg megváltás volt a halál. Ezek nem kegyelmeznek annak, akiben csalódniuk kell. Talán számítottak a háborút követően az ő csatlakozására is, de hű maradt az elveihez. Ahogy őket képviselte, amikor a kommunistákat üldözték, azóta, hogy hatalomra kerültek, olyan ügyfelei is voltak szép számmal, akiknek a képviselőt ugyanezért vállalta, csak-hogy ezúttal velük szemben. Ezt torolják meg.

Először csak a munkáját veszik el. Később kitelepítik, netán letartóztatják, és hamis váddal elítélik. Ha nem végzik ki, mehet valamelyik szovjet lágerbe. Lehet, hogy Klárát is belekeverik, de ha nem, akkor is földönfutóvá tehetik, Katát pedig otthagyja a férje, ahogy Kata is megtagadta őket.

Nyugtalanul pattant fel s ment át a hálószobába. Ingerült mozdulatokkal csomózta ki a nyakkendőjét, mintha sietősen át kellene öltöznie, mielőtt indulna valahova. A szomszédos fürdőszobában Klára zuhanyozott. Amikor belépett, már hosszú, rózsaszín selyemhálóingét viselte, és mártírruccal vonult a helyére, az ágy másik oldalára. Engelnek könnyebb lett volna, ha hangot ad felháborodásának vagy neheztelésének, mert így, hogy szenvedő tekintetét kellett elviselnie alig egy órával azután, hogy harminc ember társaságában lubickolni és sziporkázni látta, büntudatot érzett. Léte a másik boldogtalanságának a záloga. Ez zakatolt benne, miközben fogat mosott, és arra gondolt, mégiscsak abszurdum, hogy lelkiismeret-furdalás gyötri azért, mert életben maradt. Nem tudja elfelejteni Gábort, lehetetlen elfelejtenie, hogy már akkor értelmetlenné vált az élete, amikor a fia odaveszett, csak néhány év haladékot kapott a sorstól, hogy e következtetést végérvényesen levonja. A mégiscsak létező Isten bosszúja ez? De hát miért? Lassan, szinte kéjesen alázza porig. A fiát elvette, a lánya undorral elfordult tőlük, mindattól, amiben hittek, s végül Klárát is elveszíti, mert neki férfira volna szüksége, nem pedig egy hasznavehetetlen, magatehetetlen senkire, aki ráadásul őt is veszélybe sodorhatja. Mit követett el, ami ilyen büntetést érdemel?

Nyugalmas öregkort akart biztosítani Klárának, aki épp a vénülés kapujában veszíti el a biztonságot, amit majd harminc esztendőn át megadott neki. Szerette volna a síron túlról is garantálni gondtalan jólétét, ahogy Klára ellátta őt egy életen át. Hűvös józansággal úgy kalkulált, az asszony legalább tizenöt-husz évvel túléli őt. Ne szenvedjen hiányt semmiben, sose kelljen arra gondolnia, amivel az asszony olykor őt is, önmagát is riogatta, hogy egyszer majd hiányozni fog a keresete és a nyugdíja, felelőtlen döntés volt idő előtt letenni a lantot.

Kudarcot vallott a kalkulációja. Minden összeomlott. Munka nélkül, betegen, előbb-utóbb talán válságosra forduló pénztelenségben súlyos terhet, ráadásul a meghurcoltatás folyamatos kockázatát jelenti Klárának.

Erőtlenül vonszolta magát a hálószobába, és zökkent le az ágyra. Estéről esté-

re úgy készült a lefekvésre, mintha kőpadra vonnák. Tudta jól, ha leoltják a franciaágy fölötti lámpát, és abbamarad az egymáshoz koccanó, metszett üvegek csilingelése, a sötétben a szorongás hatványozott erővel támad. Már ettől görcs állt a gyomrába, és borzongani kezdett.

– Jó éjszakát! – mondta Klára, és hátat fordítva neki, párnájára hajtotta a fejét.

– Jó éjszakát! – mondta ő is, mert nem tudta, mi egyebet mondhatna még, és leoltotta a villanyt.

Azt hitte, sokkal nehezebb lesz, de ahogy ebben a pillanatban meghozta a döntést, megkönnyebbült. Arra a kérdésre kellett csupán felelnie, hogy ha kibírhatatlan szenvedés gyötri, ugyan miért kellene továbbra is elviselnie állapotát, ha döntése Klárával kapcsolatos aggodalmaira is bizonyos megoldást jelent.

Olyan tiszta fejjel válaszolt, mint hetek, hónapok, talán évek óta soha, egyetlen magában feltett kérdésére sem.

Nem kell.

Türelmetlenül várta, hogy Klára szuszogása egyenletessé váljon. Elégedetten gondolt arra, hogy gyorsan elalszik és álma mély. Óvatosan felkelt, átment a dolgozószobába, és úgy ült oda íróasztalához, mint aki régóta készült erre a percre. Hűvös nyugalom szállta meg, mintha korábbi nyugtalansága csak abból fakadt volna, hogy nem jutott döntő elhatározásra. Felkapcsolta az asztal fölé hajló, festett üvegű lámpát, aminek fénye az asztalon heverő ív papírra és a mellé helyezett töltőtollra esett. Hetek óta nem talált elfoglaltságot, nem is rendezgette már az iratait, próbálván elhitetni magával, hogy mégis akad tennivalója; nem tudta, mikor készítette oda ezeket és miért, de mintha csak erre az alkalomra várt volna minden. A hatalmas karosszéket az asztalhoz igazította, lábát az asztal alatt kényelmesen a puffra helyezte, és sebesen írni kezdett.

Hosszabb levelet akart fogalmazni, néhány mondat után azonban felhagyott szándékával. Módszeresen miszlikre tépte a papírt, és a szemétkosárba dobta. A pár sor, amit végül papírra vetett, elég tömör és feszes volt, hogy ellensúlyozza mindazt, ami hetek óta csillapíthatatlanul kavargott benne.

Miután végzett, határozott léptekkel a konyhába ment, és sorra kihúzkodta a konyhaszekrény fiókjait, ahol a gyógyszereket tartották. Az altatópor fehér és sárgás színű papírzacskókba porciózva sorakozott egy arany Anjou-címerekkel díszített, fekete bonbonosdobozban, a többi gyógyszer mellett. Régebben is élt vele, egy-egy nehezebb nap után. Lópor – üzentek neki a doktor, akivel Klára felíratta. Ha lehet, inkább csak az adag felét vegye be egyszerre, valószínűleg attól is jól alszik majd. Még egyszer rendelt, tartaléknak, noha alig használt el belőle. Tizenkét apró zacskó sorakozott egymás mellett. Sietős mozdulatokkal, egymás után az összeset egy bögrébe ürítette, és a csap alá tartotta. Fehéren habzott az oldat. Csak attól tartott, hogy Klára rajtakaphatja.

Egy hajtásra itta ki a bögre keserű tartalmát, amiben nem egészen oldódott fel még a por.

Visszament a dolgozószobába, íróasztalán a kristály tintatartóval a lámpának támasztotta a levelet, és leoltotta a villanyt. Egy pillanatra tanácstalanság fogta el, visszafeküdjön-e Klára mellé, vagy inkább a nappaliban, a kanapéra heveredjen, végül úgy döntött, a helyére fekszik, nem lesz riasztóbb ott sem, mintha reggel a nagyszobában, váratlan látványként fogadná őt.

Most döbbsen rá, hányssor képzette már el ezeket a pillanatotkat. Mindig azt hitte, rettegni fog a visszafordíthatatlantól, amit maga idéz elő, ezért nem volt bátorsága hozzá; ettől az őrijtőnek vélt néhány perctől vagy talán negyedórától félt, s nem az azután bekövetkezőtől. Annyissor lepergette magában ezt a jelenetsort, annysor borzongta végig, hogy mostanra nem maradt benne más, mint a részlet-ről részletre végiggondolt feladat egykedvű beteljesítése, végrehajtása.

Mielőtt lefeküdni indult volna, az ablakhoz lépett, s a domboldal körvonalait nézte a telihold fényében. A szélcsendben alig rezzenő platánok között Gül baba türbéjének romos körvonalait is láthatta. Számtalansor kellett a gyerekeinek elmesélnie, ki volt a talányos nevű török, s hogy baba azon a nyelven nem ugyanazt jelenti, mint magyarul. Talán Katának is kellene hagynia néhány sort, jutott eszébe, de már nem volt ereje hozzá. Káprázott a szeme. Szédülni kezdett. Mennyit bohóckodott neki a két gyerek, amikor vasárnap délelőttönként odakint a türbénél játszottak, emlékezett a sötétben az ágyhoz tapogatózva.

Máskor, ha a fiára gondolt, nyomban elkomorult, s olykor órákra belesüpedt vigasztalhatatlanságába. Ezúttal azonban egy másik, több mint ötvenéves emlék váratlanul éles kontúrjai bukkantak fel tompuló tudata mélyéről. Gyerekként, egy este, lefekvés után egyre csak kérlete anyját, hogy ne menjen még, ne hagyja magára, mire az gyanút fogott, és kérdezzetni kezdte, ugyan mitől tart. Egy idő után kibökte: fél a sötétben. A haláltól fél. Anyja magához ölelte, azzal csitítgatta, hogy sokáig él majd, s ha addig nem találják meg az örök élet titkát, és nagyon sokára, úgy százhusz évesen netán mégis meghalna, odaát ismét együtt lesz mindazokkal, akiket valaha szeretett. Együtt lesz velük, apjával és anyjával is.

Ez az emlék vezette most, és ugyanolyan végtelen nyugalom áradt szét benne, mint akkor este. Mintha egy korlátba kapaszkodna. Hűvös és sima tapintású a fa, akár a fal, aminek mentén araszol, kezét folytonosan a korláton nyugtatva.

Ahogy elnehezült fejjel ledőlt Klára mellé, és tőle telhető igyekezettel úgy helyezkedett, hogy a lehető legkevésbé keltsen pánikot az asszony ébredésekor, még mindig fülében csengtek anyja mondatai. Azután hirtelen lejtőssé vált az út, keze megfeszült volna a korláton, de úgy érezte, mintha csúszna, lába alól kiszalad a talaj, megszédül, zuhan

Órség

*Várom, hogy letegyék
bennem a tollat,
jöjjön a tiszta zaj,
várom, hogy elfelejtsem
a férfi- és nővilágot,
hogy úgy aludjak, mint a partizánok,
arcom nem mutatva a holdnak,
várom a csendet,
hogy fogadhassam kémeit
az első mondatoknak.*

Esti sakk

*Csak öt félem,
a fekete királynét,
követ, kísér, mint az árnyék,
míg lépkedek, kis csont-gyalog
– csak éjszakák, csak nappalok –,
fekete-fehér kockákon át
– csak nappalok, csak éjszakák –,
mást vártam, de így se rossz,
mondd csak, nyerhettem is volna? –
zárul a sötét lakkdoboz.*

A főváros elfoglalása

*Két éve, hogy a város
lett a bőröm,
a szemem és az ujjam –
páncélfű vagyok
a járdák és udvarok
kövei közt.*

*Tele van velem a város:
réseiben, mint a víz,
szétszivárgok,
s ahogy pincékben,
omló vakolat alatt
kutatnak az éhes
gombafonalak,
átszövöm és befonom
nőkben, szavakban,
telefonon.*

*Még egy év,
s enyém lesz egészen –
vagy ő bélel ki
zöld és nehéz
bársonnyával,
s felzabál e spájzban,
mint serclit a polcon,
a borostás penész.*

A mitikus Nagy Vérkandúr vészrohanása

*Mikoron a Vérkandúr eljő
sikoltanak a házsorok
gyöngy városunk magába omlik
– valaki vonatot lát s robog
látvány kitépi lepkék szárnyát
és csöndben elalélnak a nők
lépte mimóza-remegése
megborzongatja az időt
mikoron a Vérkandúr eljő
mélyvörös prémjét por lepi
havasok hója kéménykorom
madártoll – sóhajjal teli
az ősz a nyár a tél s az összes
többi titkos évszakok
amikor a Vérkandúr jő
csatornaszennye felragyog
odújában felnyöszörög jobb
oldalára dől a sárkány
a nightclub táncosnőinek
cipőjébe alvad a káncán
mikor a Vérkandúr ideér
megromlik szívünkben a vér
savanyszik bögrében a tej
és senki senki nem figyel*

*kinn a Vérkandúr sírva csörtet
és látod: valaki föleszmél-e
farkasember pillangót álmodik
s belepusztul a szégyenébe*

A Vérkandúr verse

*A rőt pokol kilencedik körén
Elébem toppant, ím, a sátán;
Finom vonalú, szürke szmokingban
(ez hát az a fekete báró, ez hát ama halálfejes?)
szegfű virított gomblyukán,
rémes, hervatag piros szegfű.*

*Sétapálcával, lakkcipősen
Előttem állt, lám csak, a sátán,
Akár egy fáradt pesti dzsentrí,
Egy kávéházi bentlakó,
Jegyes nélkül maradt világfi,
Ki primadonnát indul imádni.*

*Mosolygott, kalapot emelt,
Decenset biccentett felém,
S nekiálltunk ketten csatázni.
Én haraptam, ő harapott,
Belemart számba és kezembe,
Tépdestem parfümillatot,
Marcangoltam szemének fényét,
Csócsáltam szegfűt, lakkcipőt,
Borzongató foga fehérje
Megrágta bennem az időt,
Pépesre rágta szeretőim,
Szaggattam én az üstökét,
Falta tavaszi éjek csöndjét,
S az ócska kocsmák füstösét,
Egykor volt isteneket örölt,
Kilyuggatta a verseket;
A dicső vérgőzös csata végén, nos –
Végül az ördög elesett.*

*A végén vesztett e furcsa úr,
Alvadt vérem száradt az ajkán,
Még mosolygott, még odaintett
Blazírtan és hamiskásfajtán,
Szürke szmokingja mindig ép,
Lakkcipő pokoltűzet villant,
A máz rajt' oly fényes-ragyogó,
Mint kora esti hajnalcsillag.*

*Rendbehoztam tépett ruhám,
Nyakkendőm is újrabogoztam,
És megindultam fölfele,
S azóta nem tudom, hogyan van.
Azóta nem gyógyul a mart seb,
Fognyoma bőrömön – ragyog.
Torkomban keresztbe állt a szőre,*

S azóta egyedül vagyok.

A Vérkandúr halála

*– Jó, legyen! – gondolta. – Elhajózom akkor,
A lábam ólomból, s szívemről nem beszélek,
Jöhetnek most már úri, szép szeszélyek,
Veszéllyel teltek, mint féreggel a vackor.*

*Lehet mostantól vérszagú aranykor,
Dús, nagy torokon csendülhet az ének,
A szám dalol majd, s szívemről nem beszélek,
Csak szólok néktek hűvös nagy tavakról,
És gyilkos mézpatakról, mely megáradt,
S toronyról, melyből bűg giling-galang,
Amarra vár, „hol nincs már pénz, se rang”,*

(Se csók, se zaj, se húsba tépő illat) –

*Sósan és keserűn égett, mert kiszáradt
A torka, melyben bennrekedt a hang;
És elrepedt, mint egy nagy üvegharang.*

Találós kérdés

Akkor Ernesto, a testi fogyatékoságáról Sánta Ernestónak nevezett herceg írni kezdett:

„Valamikor réges-rég, a tenger túlsaján, élt egyszer egy uralkodó. Az uralkodó neve ismeretlen, legalábbis ez a történet nem őrizte meg a számunkra, ahogy az ország nevét sem, amelyben uralkodott. Tény azonban, hogy a tenger túlsaján uralkodott, és két dolgról volt nevezetes. Egyrészt, s talán leginkább, csodálatos szépségű leányáról, akinek nevét szintén nem őrizte meg ez a történet, másrészt pedig hihetetlen kegyetlenségéről.

Uralkodása kezdetén persze még egyáltalán nem volt kegyetlen. Ambíciója, hiúsága hasonlatossá tették őt őseihez, hatalmas országok erőskező uralkodóihoz, kiket a történelemkönyvek rendszerint a Nagy, az Igazságos, Bátor Szívű és más hasonló elnevezésekkel illettek, és egy rövid ideig úgy tűnt, rendben mennek a dolgok. Húszévesen örökölte meg atyja trónját, s a következő évben győzelmesen vonult be birodalma legkisebb s egyben legtávolabbi városába, mely megtagadta az engedelmességet, a rákövetkező évben pedig leverte egy lázadást, mely a bányavárosok jogainak megnyirbálása okán tört ki, épp koronázása második évfordulóján. E két hadi vállalkozás jelentéktelen csetepaté volt csupán, ám a fiatal uralkodó így is kitűnt személyes bátorságával, melyről katonái valóságos legendákat beszéltek akkoriban. És az uralkodó szerette ezeket a legendákat. Való igaz, egy alkalommal élete kockáztatásával mentette meg egyik közkatónáját, kivont szablyával, üvöltve rohant a segítségére, pedig valósággal ömlött a vére, minthogy a bal vállán nyílvessző sebezte meg. Volt viszont egy emléke, ami – ahányszor csak rágondolt – rettenettel töltötte el. A második hadjárat végén történt, amikor felkereste a hadifoglyok táborát. Fehér harci ménjén ülve haladt a sátrak közt, alig néhány tagú testőrség kíséretében, arca kegyelmet és megbocsátást sugárzott mindenfelé. Egy félreeső sátorban ismerőse bukkant. Egy fehér hajú öregemberre, akit gyermekkorában jól ismert, tán még kedvelt is kicsit. Az öregember haldoklott. A szájából és a füléből vér szivárgott, nagyon diszkrétén, de azért folyamatosan, a szemében pedig leírhatatlan rémület tükröződött. És amikor az uralkodó belenézett ebbe a tükörbe, a félelem a szemén meg tán az orrán át hirtelen a testébe költözött, mert hát a félelemnek is laknia kell valahol. Aztán megszorította az uralkodó szívét, szintén csak nagyon diszkrétén, de azért félreérthetetlenül, majd kiült az arcára, ahol már nyoma sem volt kegyelemnek és megbocsátásnak. És nem segített ezen semmi. Hiába akasztatott fel negyven lázadót, hiába börtönözte be emberek százait, hiába száműzte ellenfeleit, a rettegetől többé nem tudott megszabadulni.

És ettől kezdve már nem mentek rendben a dolgok. Először birodalma legkisebb és legtávolabbi városában tört ki zendülés, hivatalnokait lemészárolták, a fő-

téren felállított szobrárt ledöntötték és meggyalázták, a városi tanács pedig hűségesküti tett a Keleti Ország hercegének, aki az uralkodó rokona és egyben legádázabb ellensége volt. A Királyi Tanács elvetette a katonai megtorlás lehetőségét, elsősorban pénzügyi megfontolásokból, minthogy a Keleti Ország hercegének hadserege korszerű, jól felszerelt és igen ütőképes hadsereg volt. Így hát végeláthatatlan diplomáciai tárgyalások kezdődtek, melyek vezetését az uralkodó egyik tapasztalt miniszterére bízta, egyrészt mert ő maga (kellő tanultság híján) nemigen értett az ilyesmihez, másrészt meg nem szívesen mozdult ki palotájának biztonságát nyújtó, erős falai közül. Három óránként érkeztek a hírvivők keletről, és az uralkodót félni látták. Három évvel később az ország szívében ütötte fel a fejét az engedetlenség, húsz gazdag és büszke bányaváros bontotta ki a címeres hadilobogót, és a háború, melyet a Királyi Hadsereg szinte félévente cserélődő főparancsnokai irányítottak, váltakozó szerencsével folyt, és ugyancsak elhúzódott. A lázadás fészket, a városok legnagyobbikát két évig tartó ostrom után sem sikerült bevenni, úgyhogy a Királyi Tanács a kompromisszumos megoldás mellett döntött. A városok letették a fegyvert, egy hadilobogót (szimbolikus gesztus gyanánt) ünnepélyes keretek között átadtak a főparancsnoknak, az uralkodó pedig az önrendelkezés hihetetlenül széles jogait garantálta viszonzásképpen, és csaknem felére csökkentette az adóterheket. És egyik megaláztatás követte a másikat. A birodalom északi határai felől újra és újra barbár törzsek törtek az országra, szervezetlen és épp ezért kiszámíthatatlan támadásaik nyomán erődített helyőrségek, kisebb-nagyobb települések tűntek el nyomtalanul, s bár a királyi kartográfusok szinte évente átrajzolták az északi tartományok térképeit, azok rendre használhatatlannak, provizórikusnak bizonyultak, és az uralkodó félelme rettegéssé erősödött. Az események irányítása egyre inkább kicsúszott a kezéből. A végeláthatatlan tárgyalások, bölcs minisztereinek ugyancsak bölcs megfontolásai, a napi politika kiismerhetetlen útvesztői, mindez idegennek és ijesztőnek tűnt számára. Tehetetlennek, és ami még rosszabb, tehetségtelennek érezte önmagát, és félelmei még inkább gúzsba kötötték a kezét.

Huszonöt éves korában nősült. Felesége, a birodalom legelőkelőbb hercegének leánya, törékeny és csúnya nő volt. Néhány évvel később belehalt a szülésbe, és az uralkodó csaknem esztét veszítette a fájdalomtól. „Ezt is tudtam előre” – mondogatta, aztán bezárkózott sötét és nyirkos dolgozószobájába, s ha néha meglátogatta az álmot, ott is aludt, vagy egy kis kereveten, összehúzódkodva, vagy egyszerűen az összetolt székeken. A lányát nem szerette. Talán mert sem rá, sem az édesanyjára nem hasonlított. Az uralkodó haja negyvenéves korára hófehér volt. Amikor a tükörbe nézett, olyannak látta magát, amilyennek a történelem csúf, öreg és gonosz uralkodóit elképzelte, és tudta, hogy a tükör nem hazudik. Egy alkalommal trónján ülve szemlélte az udvari ünnepélyt, melyet egy külföldi diplomata tiszteletére rendeztek. A vidám táncmulatság alatt szeme lángolt a gyűlölettel, keze ökölbe szorult, és keserűségében megrázta a fejét. Akkor hó hullott az uralkodó hajából. Ahogy hó hullott egy fél évvel később is, néha télen, néha a legforróbb nyári időben, mindig csak egy maroknyi, amiből legfeljebb egy suta hógolyót lehetett gyúrni. Az orvosok nem találták a dolog magyarázatát. Később az élelmesebbek kis fiolákban méregdrágán árulták a megolvadt havat, orvosság gyanánt, de a gyógyszerből keserves kínok között

pusztultak el az emberek, és az uralkodó ilyenkor nevetett. És nevetett akkor is, amikor kegyetlen ítéleteit olvasta fel valamelyik tanácsosa. Belül nevetett, az arcán nem látszott semmi. Mozdulatlanul, merev testtartásban ült a trónon, kezait keresztben összefonta a mellén, mert szívesen képzelte magát olyanak, mint a hajdanvolt fáraók, meg olyanak is, mint a piramisokat őrző szfinxek, megközelíthetetlennek és rettenetesnek, pedig csak egy elesett öregember volt.

Aztán valóban odaigért a lányát. Minden kérő ugyanazt a feladatot kapta, és három nappal később valamennyiük feje a porba hullott. Az uralkodónak magának is csak homályos elképzelései voltak a megoldásról, de azt biztosan tudta, hogy a történetnek róla kell szólnia, és bár nem feltétlenül valóságosnak, de igaznak kell lennie. Biztosan tudta továbbá, hogy (egykori dicsősége emlékére) tartalmaznia kell a következő mondatot, még hozzá kétszer is: *Való igaz, egy alkalommal élete kockáztatásával mentette meg egyik közkatonáját, kivont szablyával, üvöltve rohant a segítségére, pedig valósággal ömlött a vére, minthogy a bal vállán nyílve sző sebezte meg.* Meg ezt is: *Háromóránként érkeztek a hírvivők keletről, és az uralkodót félni látták.* Meg ezt is: *És nevetett akkor is, amikor kegyetlen ítéleteit olvasta fel valamelyik tanácsosa.* A kérőknek a szereplőket név nélkül, de mégis úgy kellett bemutatni, hogy bárki könnyen rájuk ismerjen, a különféle ragadványnevek alkalmazása azonban engedélyezett volt. A feladvány legnehezebb részét a formai követelmények képezték. A történet megkomponálása során körülbelül kétezer szó, illetve kifejezés alkalmazása volt tilos, köztük jó néhány alapszó (így az ember azon végtagja, amelyikkel jár, vagy az az égitest, amelyik éjjelente a legfényesebben tündököl, a hőés kivételével általában a természeti jelenségek stb.), másrészt bizonyos szavak és kifejezések alkalmazása kifejezetten kötelező jelleggel bírt. A szöveg lejegyzése során vesszőt százhatvankilencszer kellett használni, bár az alkalmazott pontok száma nem került meghatározásra. Az „és” kötőszó szerepeltetése pontosan ötvenegyszer minősült elengedhetetlennek, az „a” betűé hatszázkilencvennégyyszer, és a legkisebb hiba is emberéletet oltott ki. Az uralkodót hétszer kellett nevetve ábrázolni úgy, hogy közben félelmetesnek és egyben ellenszenvesnek tűnjön. Pontosán definiálva volt a felsőfokú melléknevek és a belőlük képzett határozószók száma, továbbá a főnévi igenevek múlt idejű melléknevekhez viszonyított aránya. Néhány példa a szövegbe történő applikálásra elengedhetetlennek mondott szavak és kifejezések listájáról: valamikor réges-rég, erőskezü, személyes, hőés, alapszó, félreérthetetlenül, valamennyi, táncmultság, orvosság, tábor, összehúzódkodva, dolgozószoba, gonosz, főnévi igenév stb. E szavak és kifejezések bármely ragozott, jelölt, képzett változatának alkalmazása elégségesnek minősült. A történet kancelláriai helyesírással hibátlanul lejegyzett változatának összesen nyolcezer hatszázhat írásjelet kellett tartalmaznia. A tiltott szavak listáját, amit személyesen az uralkodó állított össze, hajnalban kapták kézhez a kérők, és egy napig kísérletezhettek a feladat megoldásával. Sokan azonnal feladták, emberi jogokra és más hasonló badarságokra hivatkoztak, de a fejük három nappal később mégis a porba hullott. És az uralkodó nevetett. Egyesek bátran néztek szembe a halállal, mások vinnyogtak a félelemtől, és az uralkodó megint csak nevetett. Aztán egy szép napon előállt a Sánta Herceg, és megírta ezt a történetet.”

Ekkor Ernesto letette a tollat. Három nappal később a királyi vár udvarán feje a porba hullott. Miért?

Egy másik rokon

Nemhiába mondogattam barátomnak – immár rokon –, hogy semmit sem írhat le az ember következmény nélkül, a legképtelenebb metafora is beteljesedik. Amikor megfogalmaztam gyerekkori rögeszmémet, „csakis Szabadkáról származhatnak a Szabadosok”,¹ vagyis anyai ági őseim, nem gondolhattam, mindez három év múltán bizonyosságot kap Jász Dezső naplójában.² A könyv 50. oldalán található egy fénykép, a következő aláírással: „Jász Dezső anyai ági rokonai: a Decsy, a Milassin, az Ötvös és a Szabados család tagjai.” Az egyik ifjú hölgy arca tökéletesen az édesanyámé.

Mondanom sem kell, milyen lázas kutatásba kezdtem a családi iratok között, hiszen egy csapásra rokona lehetek Jász (Brenner) Dezsőnek, Brenner Józsefnek (Csáth Géának), no és unokatestvérüknek, Kosztolányi Dezsőnek (Desirének), akivel a nem vér szerinti rokonságot már pedzegettem.³ És rokona lehetek barátomnak, akit fölöttébb irigyeltem, amikor közzétette rokonságának tényét Jász Dezsővel.⁴ A megfellebbezhetetlen bizonyítékért el kellett utaznom Beregszászba. Nagyszüleim egykori Csaba utcai házában padlásán leltem rá arra az iratra, amelyből kiderült, Decsy Dezsőné Szabados Ilonának (Dezső és Józsi nagynénjének) volt egy Szabados László nevű bátyja, aki az én dédnagyapám.

Szabadkai Szabados őszám – a megtalált levelekből ez egyértelmű – nem a „nőt nővel gyógyítás”⁵ szelíd bölcsességét vallotta, hanem többes számban gyakorolta. Aranykezü Laciként emlegették, mert végtelen finomsággal tudta

¹ Villányi László: „Egy másik vonal – Adalékok A szabadkai villamos verseinek keletkezéséhez”, in: *Üzenet*, 2000. január–március, 40. o.

² Jász Dezső: *Hasznok és keserűségek. Egy szabadkai gimnazista század eleji naplója (1908–1910)*, a Szabadkai Szabadegyetem kiadása, 2001.

³ „... elképzeltem, úgy szállok majd le a szabadkai állomáson, miként Kosztolányi, ám a vonat jóval az állomás előtt fékezett, fegyveres katona állta el utamat, s ezt én bizonyítéknak véltem, miért nem Szabad, miért csak Szabadka, mert akkor még így hittem ismeretlenül is szerelmetes városom nevének keletkezését, büszkén a rokonságra, hiszen költője neve is elrejti a »lány«-t...” Villányi László: „Egy másik villamos”, in: *Üzenet*, 1998. május–június, 64. o.

⁴ „Apai családnévünk, a Jász – bár a lexikonok igen sok alternatívát kínálnak a jászág magyarázatára – felvett név, és erre apám családja soha nem volt túl büszke, nemigen reklámozták. Eredeti nevünk Brenner volt, igen, a Brenner-vonal egyik elfajzott ágaként. Dédapám, Brenner Dezső, Brenner József, alias Csáth Géza öccse, és Kosztolányi Dezső unokatestvére.” In: Jász Attila: „Saját használatra”, in: *Üzenet*, 2001. tavasz, 93. o.

⁵ Jász Dezső: i. m., 58. o.

megérinteni és simogatni a lányok bőrét. Ez a kéz okozta azonban a vesztét is, a rettegő szabadkai anyák véres bosszút esküdve elüldözték a városból. Arad, Nagyvárad, Nagybánya, Szatmárnémeti, Beregszász volt a menekülés útvonala, mindenütt számtalan női arc ázott a boldogság, majd a fájdalom könnyei-ben. Legtovább Nagybányán időzött ősöm, így az külön kutatást igényel, a nagybányai festők vásznain miként bukkan fel egy-egy jellegzetes Szabados-arc. Ahogy építész dédnagyapám egymáshoz illesztgette a nőket – felépítve magában egy grandiózus palicsi villát, melynek minden részlete valamely nő testrésze –, úgy emelte egymás után a házakat Beregszászban kőművesmester nagyapám. Aztán néhány évtized múltán már én jöttem: „a költő kőműves, köveket illeszt egymásra”.⁶

„Alkony után visszaindultunk a palicsi szőlőből, s Szabadosék villájába mentünk, ahol 1 óráig tartott az együttlét. Blancit lecsókoltam, és ez kis önbi-zalmat és megelégedést hozott, hogy végre *megcsináltam*.” Jász Dezső írja le naplójában ezt a történetet.⁷ Máskor hazaindul az utolsó szabadkai villamossal, s utazás közben „lánynyakak javítanak a kedélyén”.⁸ A napló számos pontján bukkan fel a Szabados-vér. Íme egy montázs ezekből: „Akármilyen lányt nem szerethetünk.”⁹ Csillogó nagy szemeket kerestem egész sötétig.¹⁰ Séta: grandió-zus nők szemlélése.¹¹ Olvasás, spekuláció, életművészkedés.¹² Az az elkénysze-rített fájdalmas fojtogatás.¹³ Hiányzik egy finom nő, aki talán elhessegetné a neuraszténiámat.”¹⁴

Jász Dezső néhány bejegyzése mintha előre-, illetve visszautalna némelyik versem egy-egy motívumára. (A fogalmazás azért ilyen bonyolult, mert a ver-seket néhány évvel a napló közzététele előtt írtam, amely viszont mégiscsak 1908 és 1910 között született.) Mindkettőnk életében felbukkan egy piros ern-nyő. Dezsónél piros napernyő,¹⁵ nálam piros esernyő.¹⁶ Amikor „kotta-szemek-ről”¹⁷ ír, s ilyen sorokat: „az álomom megtörtént”,¹⁸ „s ő is elmesélte, hogy megcsókoltam álmában az éjjel”¹⁹ – már összebogozódik a Szabados és a Vival-di-Villányi családi szál.²⁰

⁶ Pierre Reverdy: „Az én hajónaplóm”, in: *Nagyvilág*, 2000/12. 1175. o.

⁷ Jász Dezső: i. m., 59. o.

⁸ Jász Dezső: i. m., 136. o.

⁹ Jász Dezső: i. m., 27. o.

¹⁰ Jász Dezső: i. m., 31. o.

¹¹ Jász Dezső: i. m., 99. o.

¹² Jász Dezső: i. m., 108. o.

¹³ Jász Dezső: i. m., 36. o.

¹⁴ Jász Dezső: i. m., 106. o.

¹⁵ Jász Dezső: i. m., 52. o.

¹⁶ „Egyikük a piros cipőt nézi. Másikuk a piros esernyőt.” *A piros esernyő* című vers. In: Villányi László: *A szabadkai villamos*, Rukovet–Mediawave, 1998. o. n.

¹⁷ Jász Dezső: i. m., 26. o.

¹⁸ Jász Dezső: i. m., 44. o.

¹⁹ Jász Dezső: i. m., 20. o.

²⁰ „Még meg sem írt szonátámat álmodtam.” 1721. „Álmában virágos réten aludtam. A szél ébresztett. Zenélni kezdtem, nimfákkal táncolni, s ő volt mindegyik lány.” 1722. „Nem ismer, mégis ró-lam álmodott. S én megérkeztem, akár álmában.” 1725. „Mintha jövőd álom teljesülne.” 1736. In: Villányi László: *Vivaldi naplójából*, Orpheusz Kiadó, 1997. o. n.

A napló egyik jellemző része már nem is hozzám, hanem fiamhoz kapcsolódik: „Egy lányt szerettem volna legjobban meglepni a hálótermében.”²¹ Fiam ugyanezt próbálta meg Debrecenben, kereste az utat a folyosók labirintusában, félmeztelenül, hogy a sötétben fehér pólója se világítson, így bukkant rá a lányokra vigyázó apáca, s lett a következmény egy igazgatói intő.²² „Az osztályokban szerelmes szavakat írtam a táblákra” – meséli Dezső,²³ s ez az üzenet nem lehetett más, mint amit én találtam a győri Röphídon, s komponáltam egyik versembe: „Lányok, imádlak benneteket!”²⁴

„3-kor az erdőbe bicikliztem, abba, amelyben egész gyerekkorom legszebb óráit tettem el futballozás alakjában.”²⁵ A biciklizés jellegzetes Szabados-cselekvés,²⁶ ám e bejegyzés második része sokkal izgalmasabb. Tudjuk, Desiré, Józsi és Dezső mindent együtt csináltak – békák boncolása, ministrálás a Szent Teréz-templomban, halottasdi –, így elképzelhetjük, milyen eleganciával háromszögezett – akár én a fiaimmal – a három rokon, milyen agyafúrt cselekkel verték át egymást. A labda bővölése olyan mély nyomokat hagyott Kosztolányiban, hogy *Feri* című novellájának alapotívuma lett a foci.²⁷ A másik háromszögezésről (Desiré–Hedvig–Dezső) most jobb, ha nem beszélek, a legfinomabb testcselekkel sem lehetne érzékeltetni a viszonyok bonyolultságát.²⁸

„A szicíliai óriási földrengésről olvastuk a rémes híreket” – írja Jász Dezső.²⁹ Dédnagyapám tartotta kezében a Bácskai Hírlap 1908. december 31-i számát a palicsi Szabados-villában, Desiré és Józsi szörnyülködött Messina pusztulásán. Aztán búcsúztak, indult a villamos Szabadkára, dédnagyapám integetett a fiúk

²¹ Jász Dezső: i. m., 18. o.

²² „Tisztelt Szülők, sajnálatos oka van, hogy levelemmel fordulok Önökhöz. A hétvégén fiuk osztálykiránduláson vett részt. Az ifjak Debrecenben a Svetits Katolikus Leánygimnáziumba mentek, hogy ott táncmulatságon szórakozzanak. Az igazgató nővér ma telefonált nekem, hogy Dániel durván megsértette a nővérek és a lányok vendégszeretetét. Éjszaka az épületfolyosón mászkált, s benyitott a lányok szobájába. A debreceni iskolával évek óta baráti kapcsolatot tartunk fenn. Éppen ezért tűrhetetlennek tartom, hogy ez a jó viszony e bárdolatlan viselkedés miatt zátonyra fusson. Dánielt botrányos viselkedése miatt igazgatói intőben részesítem.”

²³ Jász Dezső: i. m., 18. o.

²⁴ *Az Üzenet* című versre gondolok. In: Villányi László: *Az alma íze*, Orpheusz Kiadó, 1994. 15. o.

²⁵ Jász Dezső: i. m., 51. o.

²⁶ Édesanyám mindig biciklin járt dolgozni, s nem múlik el úgy egy hét, hogy legalább egyszer ne bicikliznék végig a Rába töltésén.

²⁷ „Nyár felé a fiúk a gyöpöt kinevezték labdarúgópályaának. Röpiült a labda, harsány ordítások hallatszottak: – Gól.” In: Kosztolányi Dezső: *Feri. Hét kövér esztendő*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 174. o.

²⁸ „Alighogy befejeződött egyik meccs, következett a másik.” In: Kosztolányi Dezső: *Feri. Hét kövér esztendő*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 175. o.

²⁹ Jász Dezső: i. m., 94. o. Hogy a génekben milyen nyomot hagyott ez a hír, s miként bukkan elő 90 év múltán egy leszármazottban, arról tanúskodjon egy idézet:

„[I]e-fől járom a halott utcákat hogy visszajussak oda ahhoz
a naphoz ahol a napsütésben veszteségeink szígeje volt
a város ahonnan bármikor visszaidézhető és belakható a
múltidő fölélve emlékeinket hogy még idegenebbek legyünk”

Jász Attila: *Miért Szcília*, József Attila Kiadó–Kijárat Kiadó, 1998. 62. o.

után. Kétségtelenül ez az élmény ihlette Kosztolányi költeményét, melyet nemrég talált a családi iratok között barátom – immár rokon –, s tette közzé a szabadkai folyóiratban.³⁰ A versben felbukkan ősom hírhedett alakja is:

„... túl, a fák közül, aranykezevel
mintha folyton csak integetne
valaki...”

³⁰ Kosztolányi Dezső: *[A lelet]*

*Ezt hozta hát a gyász –
üveggyümölcsök koccanását
szűk életkoporsóba zárva,
és hatalmas csalódást,
a költő tényleges halálát
követő gyors kiárusítást,
érzések röpké kis emlékeit,
sőt, praktikus gyakorlatát
az élet megy tovább elméletének,
ha ma még kicsit feketének
tűnik is a szöveg, a ruha,
senkinek nem kell megtudnia,
szabadság ez, részvételen, derült,
magába nem forduló egyedüllet
kielvezése, ám jobb volna félni,
mert túl, a fák közül, aranykezevel
mintha folyton csak integetne
valaki, mélyen érző medvéknek
figyelmeztetőleg a széllel.*

Közzéteszi: Jász Attila, *Üzenet*, 2001. tavasz, 95. o.

Il Buranello

Vaghezza, chiarezza, buona modulazione.

– Süketnek tetszett lenni, Mr. Browning,
összhangzattani jártassága bár figyelemre méltó,
ám csak tercel az igazsághoz, jó Robert –

dohogtam magamban, ahogy egy óra tájt
befordult az utolsó járat Buranóra, Mazzorbo felől.
Imrével csavarogtunk úgy tizenegyig

a városban. Szabadnapos lévén ebéd után
indultunk aznap a Tre Rose elől a San Pietro iránt,
a San Giovanni dei Greci s az Arsenale mellett

a via Garibaldi hídján. A harangtoronyhoz,
ahogyan szoktuk évek óta: a Hercegnő verseivel.
Visszafelé hívös volt a Fondamenta Nuovén.

A sziget kék-sárga-rozsdabarna házaiban
néhol még tévét néztek, a Raspo de Ua pincérei
ingujjra vetkőzve egy asztalnál helybeliekkel

beszélgettek a Baldassare Galuppi utcán.
Mindjárt jövök, intettem, fordulok egyet a szoborhoz,
ahogyan szoktam, a városból visszaérve.

– Önt olvasom újra, Robert Browning,
Velencében is viktoriánus londoni. Úgy tűnik,
az opera buffa és a gáláns szonáta

nem épp az Ön ínyére való. Kihűltnek
mondja, talán annak tartaná ezt a márvány-
talapzatot is, hol oly jól esik a feliratnak

támaszkodva üldögélni. Százötven évnek
kellett telnie, talán, brutális százötven évnek,
a klavikord cirpelését most Ön is szívesen

*hallaná, és eljönne ismét Londonából
megízlelni egy kecses, bár valóban nem túl
mélyen szántó futamot, egy világos,*

*érzékeny dallamot, csinos, bár rejtett
ellenszólammal párosítva. S egy jó modulációra
csettintene, mint egy igazi szakértő,*

*ahogy a Piave-menti bor egy pillanatra
tüzesből bársonyosra fordul. S a maszkabál,
a felszines csevely?! Mr. Browning,*

*hogy egy foszlányát elkaphassam,
amit egy bolond ünnepen – Ön mondta ezt –
a fülbe súgtak, eljövök újra meg újra*

*e szép öreg dámához, bár csipkái foszlanak,
bokája megbicsaklik, s parókája lecsúszott, hogy rátaláljak
legléhább és legszabadabb magamra.*

„Description de l'Égypte”

(Verses Napló Kairótól Núbiáig)

Kairó, 1879. május 9-én

*Skarabeus-fény, holddözön ma Kairó!
Kávéházakban férfinép fecseg, teng:
Az uczzzahév mesésen fölтарajló...
Füstszőnyegen száz régi, vén mecset leng.*

Gizeh, 1879. május 17-én

*Gúlára gúla... Mily egyhangú refrén!
Kheopszra rímel Menkauré s Khephrén,
Mi meg rágódunk sörbeten és czefrén!
Hiába is rakott nagyobbra tán Kheopsz –
Te gőgös gúla, úgyis majd nemsoká' lekopsz!*

Gizeh, 1879. május 22-én

*Azt álmodtam, hogy fölkapott egy ifrit:
Fönről néztem Khufura s Khafrira...
Gőzölgött Kairó, mint egy díszes ibrik:
Forrongó kaffa... Fura Afrika!*

Memphisz, 1879. május 25-én

*Óh, mennyi zöldet öszszehord a Journal –
Szegény fejem, már majdnem elhiszem!
A Níluson, túl Memphiszen, Dahsúrnál
Tehéntetem legelget szent vizen...*

Szakkara, 1879. május 30-án

*Ha volna nyájam tán vagy hat karám,
Lubiczkolnék az Égi Juh tejében –
Ha holtak álma áthat Szakkarán,
Hiéna-foltos hold vonít kevélyen.*

Meidum, 1879. június 8-án

*Halotti szobrok: szikomorfa, puszpáng,
Hús elefántcsont, szép akáczia...
Milyen kéz faragta ki mogorva pusztán?
Miféle műgond – néma grácia?*

El-Asmúnein, 1879. június 16-án

*Rég, Hermopoliszban, míg Thottal élék,
Majomkodván makogtam: „Ím, hiszek!”
Mert égig értek akkor ott a sztélék,
S írnoknak álltak ott az íbiszek...*

Tell-el-Amárna, 1879. június 19-én

*Akhet-Aton! Szent Napkorong! Amárna!
Határkövekre hágtam, sziklasírban
Kúsztam vakon, mint Ekhnatonnak árnya,
S fénylő romok közt térdhajlítva írtam,
Míg Ekhnatonként tündökölt Amárna...*

Abydos, 1879. június 27-én

*Láttam Világi s Égi Rend honát,
Mindent, mit ezredek porig lerontnak:
Osiris sírját, Széthi templomát,
Titkos csodáit szent Osireionnak.*

Dendera, 1879. július 1-én

*Egy víziló hastánczosnő: debella.
Íly víziót hasis vagy kender ad!
Hathornak áldozd magvadat, te fellah –
Sakálüvöltés rázza Denderát...*

Karnak, 1879. július 7-én

*Műves hajóját éjbe hajtja Ámon:
Komor sugár ring Thotmesz szent taván.
Az ifjú Khonszu most kel át az álmon:
Fehér a hold, halotti csend a vámb...
Én sem leszek – s a szó se fáj a számon.*

Luxor, 1879. július 17-én

*A Nap sásból font trópusi sisak,
A múmiák már ifjan kerge vénnek –
Vigyoruk csorbult coptusi bicsak,
Bágyadt mosolya negyvenkét tevének.*

Királyok Völgye, 1879. július 28-án

*Kövenként pusztul Luxor, Théba, Karnak!
Tudós hadak rohannak sír-iramra,
Több túlvilági spájzot szétkaparnak:
Kifosztva ásít minden síri kamra.*

Deir-el-Bahari, 1879. augusztus 4-én

*Álmomban áttűnt Anubiszba Dzsószer –
S lőn álszakállas, szép, nőstény Hatsepszut!
Álom-talány, te gyanús izgatószer –
Ős éjszakámban végtelen vak eb fut!*

Királynék Völgye, 1879. augusztus 16-án

*Vörös kvarczit szívemre kússz, Mereszger –
Szép kobralány, a vágy nem lanyha gaztett!
Vörös kvarczit szívem ne nyúzd, ereszd el
Vad karmaidból, égi macska, Basztet!*

Théba, Ramesseum, 1879. augusztus 23-án

*Sivatag eszi: elfogy Beni-Hasszán!
Homok nyeli el Deir-el-Baharit!
Fáraók szobrát porba benyivasztván
A pusztaság mindent eltakarít...*

Edfu, 1879. augusztus 29-én

*Kő egyensúlya, Hórusz, égi sólyom,
Segíts, teremjen bennem súlyegyen!
Szívem sugárzik, kedvem mégis ólom –
Repíts, peregjen perczem, s új legyen!*

Ombosz, 1879. szeptember 1-én

*Bejártam Esznát, jól megnéztem Edfut,
Nehéz burnuszbán lengtem át Kom-Ombót!
Elmém alélt, sorsom tevéje megfut –
Fejem turbánba dunsztolt dinynyekompót!*

Asszuán, 1879. szeptember 3-án

*Mulatni tér az éji Asszuán –
A jó arab jobb húrt von egy rebabra,
Vagy új ritmust ver régi aszszonyán.
Zenélni: kín, alkotni egyre: babra –
Mily diszszonáns a népi aszszonáncz!*

Elephantiné, 1879. szeptember 4-én

*Khnum templomában álmok nyája béget:
Sugárzó kosfej sorsot oszt vakon.
Sárból vagyunk, majd Ámon lángja éget!
Törött cserép az élet: osztrakon –
S belékarcolnak minden semmiséget.*

Philae szigetén, 1879. szeptember 5-én

*Philae fölött megáll most Ré-Harakhti.
Keskeny fabárkánk sziklapartra vonszuk.
Az árny a fényből lágy karéjt harap ki.
Fonák habon látjuk lebegni Khonszut...*

(Másnap hajóval át Dabúdba; aztán: Tafa, Beit-el-Váli, Kalabsa, Dendúr, Gerf Husszein, El-Dakka, Kubán, El-Mahárákka, Vádi-el-Szeuba, Amada, Derr, Aniba, Kaszr-Ibrim; el Ipszambulig, azaz Abu Szimbel-ig. Núbiai útam néhol talán még az eddigieknél is varázslatosabb és ijesztőbb volt. A kopár hőség, a látnivalók nagysága és sokasága, valamint saját fáradhatatlan lelkesedésem végül eléggé elfárasztott: kimerültem, nem tudok írni, illetve alig is írok valamicskét, csak különféle feljegyzéseket, prózai benyomásokat, azokat is nehezen, szétszórtan, reszkető kézzel – meg is látszik az írásomon... Elgyengültem, bizonyára be is lázasodtam: csak fekszem, mint egy bús fadarab, folyton szédülök, sátramban heverek itt, Szudán szélén, Vádi-Halfában... 1879. október kilenczedike van, éjfél felé, sákalhangokkal. Holnapután már ideje volna tovább... Végcél: Napata – Meroé – Khartum! Kész!)

VILÁGIRODALMUNK VILÁGTALANSÁGA*

A német–holland határon található Straelenben Európai Fordító Kollégium működik. A világ különféle tájairól érkeznek ide műfordítók, és a Kollégium nyújtotta ideális körülmények között irodalmi művek fordításán dolgoznak. A forrásnyelv és a célnyelv bármi lehet, nincs semmiféle korlátozás. A Kollégium bejáratí előterében nagy Európa-térkép lóg a falon, és rátűzött gombostűk jelzik azokat a városokat, ahonnan jött már fordító a házba. Ha többen jártak ott egy helyről, akkor annyi gombostű egy kupacban, ahányan voltak már. A legtöbb gombostű természetesen Németország területén található. De például sok színes gombostűfej borítja Lengyelországot, Romániát és Csehszlovákiát is – a térkép elég régi már. És nemcsak Varsóból és Prágából állnak ki, hanem úgynevezett „vidéki” városokból is. Feltűnő, hogy Magyarország gombostű-kínálata milyen csekély a többi európai országhoz képest. Kizárólag Budapesthez van beszúrva – talán három vagy négy gombostű. Az egyik én vagyok, s tudni vélem, hogy a fél kezemen megszámolható többi kicsoda. A vendégkönyvben mindenesetre az elmúlt másfél évre visszamenőleg nyoma sincs rajtam kívül magyarnak.

Nos, lehet, hogy a magyar műfordító jobban szeret otthon fordítani. De hogy a straeleni térkép elárul valamit világirodalmi kultúránk hályogosodásáról, abban biztos vagyok. Előadásom tézise az, hogy az utóbbi két évtizedben a kortárs külföldi szépirodalom, ha úgy tetszik, a *világirodalom* magyarországi, tehát magyar nyelvű recepciója aggasztóan sorvad. Ez többé-kevésbé ismert tény, tehát pusztá megállapítása nem nagy újság. Vizsgálódásom ezért inkább arra irányul, hogy kicsit közelebbről, részleteiben is lássuk, mit jelent ez, és esetleg keressük e helyzet okait és lehetséges következményeit. Előadásom keretei szűkre szabottak, kompetenciám korlátozott, ezért itt és most csak egy bizonyos, általam legjobban ismert részterületre vonatkozóan szemléltetem a helyzetet, feltételezve, hogy az idevágó észrevételek jellemzőek és általánosíthatók. A kortárs német nyelvű irodalmak hazai recepciójáról lesz szó.

Több okból is szignifikáns lehet az itteni helyzet. Történelmi okokból a német kultúra mindig szoros érintkezésben állt a magyarral, és ez sokféle területen ma sincs másként. A német kultúra és irodalom, mint a legjelentősebb európaiak egyike, ezenkívül példa lehet arra, hogy a miénket is beolvasztással fenyegető globalizált euroamerikai kultúrával szemben mennyire ismerjük és fogadjuk be egy másik nemzeti kultúrának és irodalomnak azokat a teljesítményeit és tapasztalatait, amelyek a minduntalan újrateremtendő önazonosság kifejezéseiként érthetők. Mennyire számolunk és vértézzük föl magunkat azzal a tudással, amely a mieinkhez részben hasonló problémák tematizálásából szűrhető le. Elvégre, hogy mást ne mondjunk, a németeknél is volt rendszerváltás, volt és van bevallandó, feldolgozandó múlt, még ha mindez Németország egykori megosztottsága miatt ott másképp jelentkezett is. Végül éppen a német kultúra volt az, amely az elmúlt két évtizedben, de különösen a legutóbbi években látványosan befogadta a kortárs magyar

* Györffy Miklós írása szerkesztett változata annak az előadásnak, amely a IX. JAK Tanulmányi Napok „Világirodalom-kritika” témájában hangzott el Pécsen 2001. október 6-án. (A szerk.)

irodalom legjavát, tehát még az a kérdés is fölmerülhet, persze nem erkölcsi szempontból, hogy mennyire viszonzottuk mi ezt, s ha nem viszonzottuk, vajon miért nem.

Mindjárt a dolgok közepébe vágva nézzük először, mi történt a nagy öregek műveinek fordítása és kritikai fogadtatása terén. Günter Grass többé-kevésbé jelen van a mai magyar nyilvánosságban, de már régóta nem annyira mint író, hanem inkább mint közéleti személyiség. Ennek oka persze elsősorban ő maga, aki a kilencvenes években főleg azzal hallatott magáról, hogy nyilatkozatokban, cikkekben, beszédekben baloldali alapról támadta a két német állam egyesülését, pontosabban azt, hogy az NSZK bekebelezte az NDK-t. Az *Ein weites Feld* című, csúfosan megbukott és tökéletesen félresikerült regényétől eltekintve másik két újabb műve (*Békaszó*, *Az én évszázadom*) meg is jelent magyarul. Ám a mai napig nincsenek lefordítva olyan jelentős régebbi regényei, mint a *Hundejahre* (Kutyaévek, 1963) vagy az *Örtlich betäubt* (Helyi érzéstelenítés, 1969), amelyek annak idején politikai okokból nem jelenhettek meg magyarul. És ilyen okokból késett 14 évet (1959–1973) *A bádogdob* magyar kiadása is, de azóta legalább magyarul is meggyőződhetünk róla, hogy a huszadik század második felének egyik legnagyobb, legeredetibb regénye ez. Ehhez képest roppant szegényes a magyar nyelvű kritikai recepciója. Mivel egyetemi óráimon rendszeresen foglalkozom ezzel a regénnyel, személyes tapasztalatból tudom, hogy a németül nem tudó magyar szakos hallgatók néhány közepes és mára többnyire elavult kritikai esszén kívül mennyire nem találnak használható szakirodalmat erről a regényről, és ezért a szemináriumi dolgozataik rendre ugyanazokat a frázisokat variálják és ismétlik. Bényei Tamás *Apokrif iratok* című, máigikus realista regényekről szóló kitűnő könyve úgy elemzi részletesen Salman Rushdie *Az éjfél gyermekei* című regényét, hogy hivatkozik többek közt az író által is elismert, sőt hangoztatott *A bádogdob*-ihletésre, de hogy maga a Grass-regény miféle sajátos poétikai alakulat, ennek alapos vizsgálatát nálunk még nemigen végezte el senki.

Az egykori *Gruppe 47* ma is élő és alkotó nagysága Grass mellett Martin Walser (1927). Az utóbbi két évtizedben érett, letisztult, változatos öregkori regényeivel Walser mint író magasan Grass fölé emelkedett. A hetvenes–nyolcvanas években még sorra jelentek meg magyarul regényei (*Túl a szerelmen*, *Lélekedzés*, *A hattyús ház*, *Levél Lord Liszthez*, *Hullámverés*), részben Bor Ambrus fordításában, aki Grass első számú magyar fordítója is volt, és aki haláláig szívügyének tartotta a kortárs német próza magyar tolmácsolását – a kilencvenes években viszont már egyet sem fordítottak le, holott Walser bámulatra méltó termékenységgel ontja azóta is műveit, és ezek némelyike, így például a *Die Verteidigung der Kindheit* (A gyermekkor védelmezése, 1991), *Ohne cinander* (Egymás nélkül, 1993), *Ein springender Brunnen* (Szökő kút, 1998) című újabb regényei a német irodalmi élet fontos eseményei voltak, és nagy példányszámban keltek el. Walsernak egyébként az ötvenes–hatvanas években megjelent regényei sincsenek meg magyarul, és közülük mindegyiknek előtte a *Halbzeit* (Félidő, 1960) tűnik mulasztásnak: a német irodalomtörténetek mind a korszak egyik reprezentatív műveként tartják számon. Martin Walserről, a mai német irodalom kiemelkedő nagyságáról tudomásom szerint egyetlen értelmes magyar tanulmány vagy elemzés sem jelent meg, és annak idején kimaradt a mára egyébként tökéletesen elavult *A német irodalom a XX. században* című, 1966-ban megjelent tanulmánygyűjteményből is.

Walsernél is ismeretlenebb nálunk az egykor szintén a *Gruppe 47*-hez tartozó, de már 1984 óta halott Uwe Johnson, akit minden német irodalomtörténet a regényforma egyik legeredetibb és legfontosabb háború utáni megújítójaként emleget, és akitől annak idején egyértelműen politikai okokból voltunk eltiltva. Első regénye, a *Mutmassungen über Jakob* (Feltevések Jakobról, 1959) az 1956-os magyar forradalom idején játszódik az NDK-ban, és kéziratát ezért Kelet-Berlinben nem fogadták el közlésre. Johnson erre átköltözött Nyugat-Berlinbe, és ott publikálta regényét, amely *A bádogdob*bal egyidejűleg jelent meg, és mind-

maig ahhoz hasonló, nemzetközi rangú alkotásként él a köztudatban. Igaz, ez a regény mostanában teljesen váratlanul megjelent magyar fordításban, egy kis veszprémi kiadónál, de egyelőre teljesen észrevétlenül, ami voltaképp abszurdum, ha figyelembe vesszük magyar vonatkozásait, és azt, hogy több mint negyven év után végre magyarul olvasható egy jelentős külföldi regény. Egy működő recepció ilyenkor mindenestre vizsgálat tárgyává tenné például azt, hogy a szakmában eddig ismeretlen fordító milyen munkát végzett, mennyire sikerült jól megoldania roppant nehéz feladatát. Semmiféle fordítása nincs még mindenestre Johnson megkerülhetetlen, monumentális művének, a *Jahrestage* (Évfordulók) című tetralógiának, amelynek kötetei 1970 és 1983 között láttak napvilágot.

A *Gruppe 47* számos további élő és holt alakjának, valamint az idősebb írógeneráció más képviselőinek műveit sorolhatnánk még a hiányok között. Nem állhatom meg, hogy néhányat meg ne említsek, például Ingeborg Bachmann *Malina* című regényét (1967) és líráját, Arno Schmidt neoavantgárd és Wolfgang Hildesheimer posztmodernbe hajló prózáját, olyan klasszikusnak, mint Max Frisch, a lefordítatlan regényeit és naplóit. Az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb európai írója, az osztrák Thomas Bernhard annyiban kivételnek tekinthető, hogy épp a kilencvenes években, a halála után, úgy-ahogy befutott Magyarországon, hiszen két évtizedes kelletlenkedés után végre sorra jelentették meg műveit a kiadók, de például 1986 óta még mindig lefordításra vár utolsó és talán legnagyobb regénye, az *Auslöschung*, nem beszélve jobbnál jobb színdarabjainak sokaságáról. Ugyanakkor nem volt kritikai nyoma annak, hogy egyik-másik művének a fordítása elképesztően rossz, tulajdonképpen használhatatlan. Például ez bizonyosodik be most egyetemi szemináriumomon az *Egy gyermek megindulról*. Éppen Thomas Bernhardról különben több elemző és kritikai írást is publikáltak magyar szerzők magyarul, és talán ő az egyetlen kortárs német nyelvű író az utóbbi időben, akiről önálló könyvecske is megjelent: Kurt Hofmann *Beszélgetések Thomas Bernharddal* című gyűjteménye 1999-ben a Palatinus Kiadónál.

Mindez azonban az összképnek csupán egyik aspektusa: a ma már többé-kevésbé irodalomtörténeti jelentőségű alkotások ismeretlensége, feldolgozatlansága, és ez részben még az előző kultúrpolitikai korszak mulasztása. De nem jobb a helyzet a középgeneráció és a fiatalabb szerzők jelenkori műveivel sem. Az egyik legkirívóbb példa Botho Strauss esete. A ma 57 éves író Thomas Bernhard és a nálunk nem kevésbé ismeretlen, legfeljebb csak hírhedtségéről ismert Heiner Müller mellett az utóbbi három évtized legkiválóbb német drámaírója. A *Kalldewey Farce* legutóbbi, az ősbemutatót húszéves késéssel követő Kamra-beli bemutatója is tanúsíthatja, mi az, ami a magyar színházművészetből jóvátehetetlenül kimaradt, nem utolsósorban Botho Strauss mellőzése miatt. Könyvalakban mindössze egy Strauss-kötet jelent meg eddig magyarul *Kicsi és nagy* címmel, benne két drámával, 1990-ben. Strauss azonban azért is jó példa a magyar befogadó közeg érthetetlen közönyére vagy tájékozatlanságára, mert e darabok mellett ő az utóbbi két évtizedben nagy hatású prózai szövegeket is publikált, amelyek az esszé, a tárcsa, a napló és az elbeszélés sajátos elegyéből kikevert hangon szólalnak meg, és ebben a mivoltukban akár rokoníthatók az új magyar irodalomban vezető szerepet játszó posztmodern írásmódokkal. A *Paare, Passanten* című kötetét Peter von Becker német kritikus „a nyolcvanas évek »Minima Moralia«-jának” nevezte – Adorno művére célozva –, amint erről a *Jelenkor* egy 1995-ös számában, a Strauss-mű szemelvényeivel együtt, magyarul is olvashattunk. Egy újabb esszéje, az *Anschwellender Bocksgesang* (Áradó kecskéének) című, amelynek egy fontos részlete a *Der Spiegel*-ben jelent meg először, magyar fordításban pedig, gyakorlatilag visszhangtalanul, a *Színház* egy 1993-as számában, a kilencvenes évek német szellemi életének legnagyobb vitáját kavarta. Két éven át foglalkoztak a legnagyobb és legjobb lapok azokkal a kérdésekkel, amelyeket Botho Strauss esszéje vetett fel. Sem terem, sem felhatalmazásom nincs itt arra, hogy az írás érdemi részével foglalkozzam, csak mint szimptó-

mát említtem, hogy erről a vitáról legfeljebb a németországi laptudósítók alkalmi helyzet-jelentéseinek formájában szerezhettünk itthon tudomást, holott olyan kérdéseket érintett, amelyek a kilencvenes évek magyarországi közbeszédének is alapvető témái voltak, csak, sajnos, többnyire földhözragadt, pártos perspektívában.

Strauss mellett a kortárs német irodalom derékhadának további fontos alakjait sorolhatnám, akik mindmáig ismeretlenek nálunk: Jurek Becker, Hans Joachim Schädlich, Dieter Kühn, Urs Widmer, Brigitte Kronauer, Gerhard Roth, Bodo Kirchhoff, Herta Müller, Rainald Goetz stb. Peter Handke mintegy 10 éve eltűnt a magyar könyvkiadásból, holott ugyanolyan rendszerességgel jelennek meg további művei, mint a hetvenes-nyolcvanas években. Drámakötet az utóbbi évtizedben csak Bernhardtól jelent meg, egy-egy drámafordítás még a szakmának szóló színházi folyóirat mellékleteként, a kortárs líra interpretációja pedig úgyszólván teljesen eltűnt – esetleges, szórványos folyóiratközlésektől meg az olyan személyes affinitáson vagy kapcsolatokon alapuló fordításoktól eltekintve, mint amilyenek például Eörsi István Ernst Jandl-fordításai.

Mi az, ami mégis megjelent a német kánonhoz sorolható művek közül? Bernhardon kívül elsőként talán Christoph Ransmayr említendő két kiváló regényével (*Az utolsó világ*, *Kitahara-kór*). Megjelent Elfriede Jelinek két régebbi regénye: a *Kis csukák* és *A zongoristalány* – az előbbi 1975-ből, a másik 1983-ból. A Jelenkor Kiadó és a JAK megjelentette Robert Menasse *Selige Zeiten, brüchige Welt* című regényét *A regény kora* címmel. Megjelent két nagy nemzetközi könyvsiker: Robert Schneider *Schlafes Bruder* (Álomnak fivére) című regénye és Bernhard Schlinktől a *Der Vorlesere* (A felolvasó), de ezek alighanem túlbecsült művek, amelyek hamarosan feledésbe merülnek. Kimondottan lektúrnek tartom Patrick Süskind nálunk is sikeres bestsellereit, *A parfümöt* és *A galambot*, és akkor itt sorolhatnék még további bestsellereket, ez azonban nem tartozik a tárgyhoz.

Felsorolásom egyébként sem teljes, sem a hiányoké, sem a megjelenő fordításoké, de a fentiekből is kiolvasható: a nyolcvanas-kilencvenes évek német nyelvű irodalma Magyarországon szinte ismeretlen, és figyelembe véve azt a fordítási és recepciós kultúrát, amely a 19. század utolsó harmadától egészen a 20. század hetvenes éveiiig többek közt a német irodalom közvetítése terén és még a pártállami cenzúra korlátozásai mellett is működött, az utóbbi két évtizedben jelentős visszaesés történt. Még a fordítások visszaszorulásánál is nagyobb a kritikai fogadtatás, a magyar nyelvű modern filológia deficitje. Ennek a többé-kevésbé ismert jelenségnek fő okait is tudni véljük: a szépirodalom szerepének, befolyásának csökkenése, az olvasási kultúra hanyatlása, a magyar könyvkiadás és könyrterjesztés rendszerének válsága vagy finomabban fogalmazva: átalakulása. Ezek valóban döntő tényezők, de úgy gondolom, más okokat is érdemes mérlegelni, hogy világosabban lássunk.

Föl kell tenni például azt a kérdést, nem a mai német irodalommal van-e valami baja a magyar irodalmi ízlésnek, esetleg a kiadóknak. Erre a kérdésre persze szinte lehetetlen válaszolni, hiszen amit nem ismerünk, azt elutasítani sem lehet. Igaz, a kiadók elvben ismerhetik a kínálatot, de tapasztalataim nem arra vallanak, hogy átfogó tájékozottság, határozott irodalmi ízlés és poétikai koncepciók alapján hoznák döntéseiket. Szellemi nyomás, amely kikényszerítene bizonyos publikációkat, mindenestre nem nehezedik rájuk. Egy biztos, a német irodalom a nemzetközi szintén egyáltalán nincs elszigetelődve, történetesen elég pontos ismereteim vannak arról, mi minden jelenik meg belőle francia, holland, lengyel vagy szlovén fordításokban. Akár szégyenkezhetnénk is emiatt.

Két további körülmény is arra késztet, hogy ne holmi kurucos magyar olvasói vagy irodalmi ízlést okoljak a szegényes recepcióért. Először is az élő magyar irodalomnak valójában szoros személyes és intertextuális kapcsolatai vannak a mai német irodalommal és kultúrával. Számos írónkat kiadják Németországban, ezek nagy része rendszeresen hosszabb időt tölt ott hol ösztöndíjasként, hol felolvasókörutakon, többé-kevésbé mind tud és bizonyára olvas is németül. Ez az érintkezés tehát elsősorban német nyelven fo-

lyik. Német nyelven a jelek szerint irodalmi hatások is érik ezeket az íróinkat. Külön előadás vagy tanulmány szólhatna arról, hogy Tandori Dezső, Nádas Péter, Esterházy Péter, Kertész Imre, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Márton László műveiben milyen német kulturális vagy irodalmi hatások, illetve intertextuális kapcsolatok mutatkoznak – Esterházyra vonatkozólag egyébként foglalkozott is ezzel már egy-két tanulmány.

Ezek a hatások persze nem csak a kortárs irodalomból származnak, és itt találjuk szembe magunkat a recepció helyzet egy másik sajátosságával, amely szintén ellentmond a német kultúra elleni averzió feltevésének. Míg ugyanis a mai német irodalom háttérbe szorult, a recepció jeles teljesítményei születtek meg a klasszikus és a modern német irodalom közvetítése terén. Első helyen a Jelenkor Kiadó impozáns Kleist-kiadása említendő és Földényi F. László ehhez kapcsolódó, monográfiával fölérő Kleist-szótára. Az új *Kohlhaas Mihály* fordítója, Márton László szintén fontos szereplője a német kapcsolatnak, de nála különösen szembeötlő a régi irodalom preferálása. A recepció további fontos teljesítményeiként említhetők Halasi Zoltán úttörő fordításai és a hozzájuk kapcsolódó filológiai munkálatai: Johann Peter Hebel *Kincsesládikójának*, a romantikus E. T. A. Hoffmann eddig le nem fordított elbeszéléseinek és a svájci Kafka-kortárs, Robert Walser válogatott novelláinak kiadása. A kilencvenes években végre sor került Heimto von Doderer két regényének, valamint Hermann Broch *Az alvajárók* című regénytrilógiájának első magyar kiadására – a Jelenkor Kiadó ezekben a vállalkozásokban is vezető szerepet játszott. Impozáns és hézagpótló vállalkozás a Cartaphilus Kiadó egyre bővülő Hermann Hesse-sorozata. Végül a pozsonyi Kalligram Kiadó folyamatban lévő Musil-kiadását említeném, amely magyar nyelven először mutatja be filológiailag többé-kevésbé megalapozottan Musil életművének teljes spektrumát. E vállalkozások felől nézve nehéz volna a németekkel szembeni előítéletet látni a kortárs irodalmuk iránti érdektelenségben.

Egy-egy külföldi irodalom hazai recepciójában egyaránt fontos szerepet játszanak az írók, a fordítók, a kritikusok és a filológusok. Íróink, ahogy erről már sokszor volt szó, ma lényegesen ritkábban fordítanak, mint azelőtt. Hagyományos értelemben vett irodalmi esszét vagy kritikát sem igen írnak. A német nyelvterületet tekintve hamarjában csak Tandori Dezső, Márton László, Forgách András, Halasi Zoltán, Schein Gábor jutnak eszembe mint kivételek. Hogy más nyelvterületek néhány hasonló *poeta doctus*-át kivéve a többiek mit és milyen nyelven olvasnak, mit hogyan fogadnak be, mi hogyan hat rájuk, erről voltaképp nagyon keveset tudhatunk. Gondoljunk csak bele, a magyar irodalom történeti hagyományai felől nézve igencsak furcsa fejlemény: íróink alig írnak más írókról, különösen külföldiekről.

A filológusok, a germanisták – ez is új fejlemény – szinte teljes mértékben a német nyelvű nemzetközi germanisztika hálózatahoz és diskurzushoz kapcsolódnak, vagy igyekeznek legalábbis abban elhelyezkedni, mert tudományos presztízszt és anyagi előnyöket csak az kínál nekik, ha német nyelvű külföldi folyóiratokban publikálnak, nemzetközi konferenciákon német nyelvű előadásokat tartanak, ösztöndíjként vagy vendégtanárként külföldi egyetemeken dolgoznak. A magyar germanisztika így alig válik a német irodalom magyar nyelvű recepciójának, a magyar irodalmi diskurzusnak a részévé. Maradnak a főhivatású fordítók, lektorok és kritikusok mint a recepció fő letéteményesei, és ők a német nyelvterületen nagyjából a fent körvonalazott teljesítményt nyújtották. Hogy azért-e, mert gúzsba voltak kötve, a kiadói nyomorúság, az olvasásellenesség, a provincializmus gúzsába, vagy mert ők maguk voltak restek folytatni a magyar irodalmi kultúrának ezt a fontos vonulatát, döntse el magában ki-ki, akit a kérdés illet. Azt pedig, hogy mindez mennyiben vág egybe más irodalmak recepciójának helyzetével, vagy mennyiben mond neki ellent, megintcsak külön-külön kellene megvizsgálniuk olyanoknak, akik erre illetékesek, és az összképből talán megtudhatnánk, csakugyan aggasztóan világtalan-e újabb világirodalmi műveltségünk.

„MERT ANNYIT ÉREK ÉN, AMENNYIT ÉR A SZÓ”

*Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései
Radnóti Miklós költészetében**

Kuttor Eszternek

„mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. –”
(Radnóti Miklós: *A la recherche*)

„Ugyanannak az arcnak mindenképpen számtalan
olvasata lehetséges.”
(Roland Barthes: *Világoskamra*)

A Mohácsy Károly-féle középiskolai tankönyv felépítésére valószínűleg mindenki emlékszik, akinek koránál fogva megadatott, hogy okulhasson belőle. A tárgyalásra kerülő nagy nemzeti költő vagy író életrajzával kezdődött egy-egy fejezet, amit az életrajz által erősen megtámogatott műértelmezések követtek. A szövegek elsődleges kiválasztási szempontja az volt, hogy minél több információt szolgáltatassanak nemzeti nagyjaink (axiomatikusan fényes, különben hogyan lehetnének épp ők nemzeti nagyjaink) jelleméről és viselt dolgairól. Az *Ember tragédiájának* fő értelmezési csapásiránya Madách közismert nőgyűlölete volt, amelynek mégis fölébe tudott emelkedni, mikor Évát tette meg Lucifer egyetlen méltó ellenfelévé. (Hát mégis szerette volna a nőket a huncut?) Az *Elbocsátó, szép üzenet* elemzését persze mindenki el tudja képzelni, muszáj volt rögtön utána venni a *Va-laki útravált belőlünköt*, hogy valahogy kiküszöböljük az Ady axiomatikusan fényes jellemén (főleg a lányok szemében) esett csorbát. A *Semmiért Egészten*, úgy emlékszem, nem tanultuk. Ez a metódus (nem kis részt azért, mert valamifajta fátum folytán nagyjaink többségének élete meglehetősen kevésbé szórakoztató) persze nem csinált túl nagy kedvet az irodalomolvasáshoz a tanulóifjúság körében, úgyhogy egyesek nem is kíséreltek tovább a dologgal, mások viszont Szerb Antal kötetéhez fordultak. A két irodalomtörténetben az önéletrajzi részek köztudomásúan lábjegyzetben, apró betűsen szoronganak, és mellőzöttségük által hirdetik a szellemtörténeti „módszer” megérdemelt diadalát a pozitívista tudományosság felett. Azoknak viszont, akik sokat olvastak ezekre a remekül megírt kisesszéket és megindító vallomásokat, egy idő után feltűnt, hogy az életrajzi személy érdektelenségét deklaráló szöveg értelmezései – portrék. Vagyis mindig egy személyiséget, egy arcot rajzolnak ki olvasóik elé. Szerb Antal ugyanúgy jár el irodalomtörténeteiben, mint regényeiben. Figurákat teremtek. És ezek a figurák, noha azonos a nevük a Mohácsy-könyvben szereplő irodalmi szentekével, rendkívül érdekesek. Vajon

* Vári György és Csehy Zoltán itt közölt írásai szerkesztett változatai azoknak az előadásoknak, amelyek a IX. JAK Tanulmányi Napok „Szerzői önépítés” témájában hangzottak el Pécsen 2001. október 5-én. (A szerk.)

miért? Később megértettem, hogy a szellemtörténet pszichologizáló hajlamairól van szó, arról, hogy a történelem és benne az egyéni lélek mindig csak objektivációinak értelmezésén keresztül érthető meg. Szerb mindig embereket akart megérteni, és ehhez a művelethez hívta segítségül a szövegeket. „A mű a lelki-szellemi élet kifejeződése, élményeink és emlékeink benne foglalódnak értelmes egységbe” – írja Rudolf Bultmann Diltheyt bemutató előadásában, majd hozzáfűzi: „a jelentésteli egységek mindenkor egyéni jelenségek.”¹ Ezért volt a szellemtörténetnek is, akárcsak módszertani ellenlábásának, nagy műfaja a szerzői monográfia, és ezért írt Szerb is portréfüzért irodalomtörténeteiben. Pont fordítva járt el, mint a tankönyvem: nem az önéletrajzból kísérelte megérteni a műveket, hanem a szövegekből olvasott ki egy arcot. Egy figurát. A szó mindkét értelmében. Ezt az olvasás retorikai teljesítményeként létrejövő alakzatot ugyanis *prosopopeiának* hívják. Az én, a hang, az arc a szöveg, illetve az olvasás figurációs eljárásaként jön létre. Ez a történet középiskolai Szerb Antal-élményemről, egy arcról való beszédet előlegez meg. Egy életműből kirajzolódó arcról, amely mintegy az emlékezés helyeként funkcionál. Egy arcról, ami néha összemontírozódik a fiatal Bálint András arcával. Amely egy arctalanító iszonyat mementójaként őrződött meg. Egy hangról, ami az én hangom, ha hangot adok verseinek. Ez is felcserélődés, ami az alakzatok, a retorika eljárása. Hangcsere, megszólaltatás, értelmezés. És mi más az értelmezés művészete, ha nem jelenvalóvá tétel. A halottak meghívása. *A la recherche*. Radnóti Miklós arca, ahogy az olvasás, azaz a figuráció létrehozza. Egy olyan arc, amelyet túlzottan jól ismerek ahhoz, hogysem szívesen beszélnek róla. Félek, hogy szavaim megkarcolják. Tudom, hogy ezek a retorémák egy a tőlem itt elvárt diszkurzivitástól teljesen idegen kultikus beszédmód típuspéldái. Az érinthetetlen és egyszeri csodáról szólnak, amely előtt meg kell oldanunk saruinkat, amivel méltatlannok vagyunk dialógusba lépni, és amit az értelmezés csak összemocskolhat. De hát nem épp azért vagyunk itt, hogy a kultuszról beszéljünk? Úgy érzem, meg kell védenem néhány túlzottan gyorskezü, elhamarkodott támadástól a kultuszt általában és konkrétan Radnóti Miklós alább elemzendő kultuszát. Hiszen a kultusz és a kultúra szavak etimológiailag nézve egy töből származnak, ami arra utal, hogy a kultusz végső soron a kultúra része, nélküle sérülne az a vonatkoztatási rendszer, az az értelmezési keret, amely orientálja mindennapi cselekvéseinket, biztosítja kulturális identitásunkat. Vajon a különböző kultuszok, az alkotók arcai, amiket a róluk keringő mitikus narratívák rajzolnak elénk, nem éppen a kulturális emlékezet formái, részei? Igaza van-e Dávidházi Péternek, aki szerint a kultusz a kultúra elidegeníthetetlen része?²

A magyar kritikai, irodalomtudományos diskurzus, mióta felszabadult a vulgármarkxista irodalomtudomány referencializáló kényszere alól, erőteljesen hangsúlyozza az esztétikai szféra autonómiáját és az irodalmi szöveg önreferencialitását. Ha az esztétikai szféra önelvű, akkor semmi köze sem lehet az előbbi értelemben vett kultúrához. Kulcsár-Szabó Ernő éles szavakkal ítéli el József Attilának a nem professzionális értelmezői közösségek általi kisajátítását, akik úgy teszik önmegértésük részévé a József Attila-korpuszt, hogy mindennapi praxisaikat szeretnék jelentéssé tenni a korpuszból kiolvasható jelentések által, ezért a jelentésképződés lezárhatatlan játékát egy ponton erőszakosan megszakítják.³ Ezek az olvasók egy poszthegeiánus esztétika útmutatása szerint az érzéki látszat mögötti eszmeiséget keresik, a verseket szimbólumként olvassák, amelyekben a képi és a fogalmi sík problémátlanul átfordítható egymásba. A lényegi megfelelés látszatát, illúzióját fenntartva válhat a metafora az esztétikai ideológia hordozójává. A

¹ Rudolf Bultmann: „Történelem és emberi létezés”, in: uő.: *Történelem és eszkatológia*, Atlantisz, Budapest, 1994. 136. o.

² Dávidházi Péter: *„Isten másodszülöttje”*, Gondolat, Budapest, 1989.

³ Kulcsár-Szabó Ernő: „Az újraértés küszöbén. Szabolcsi Miklós: »Kemény a menny«”, in: uő.: *A megértés alakzatai*, Csokonai, Debrecen, 1998. 151. o.

radikális olvashatatlanság, a jelentés felfüggesztése a figurális és a szó szerinti olvasat közt vagy a jelölők rögzíthetetlen játékában, tehát a dekonstruktív líraolvasás éppen azoknak a jelentéseknek a termelődése ellen dolgozik, amelyek kulturálisan felhasználhatóvá teszik az irodalmat. Ezért hivatkozik Kulcsár-Szabó a kultúra és a művészet fogalmát szembeállító Gottfried Bennre.⁴ Ezzel az esztétikai szféra autonómiáját hirdető Kant-ra (így értelmezi Habermas az érdek nélküli tetszés fogalmát),⁵ illetve a morált és a művészetet *A tragédia születésében* szembeállító Nietzsche⁶ visszamenő esztétista (nem esztétikai) ideológiájával szembeállítható az az érv, amit Kálmán C. György fogalmaz meg éppen a profi értelmezői közösség legitimálásának szándékával: tudniillik, hogy az irodalomtörténész, az értelmező kultúrát formál, teremt: „De nem ez a szabad játék teremti-e a kultúrát? Lehetne-e története a kultúrának az értelmezések láncolata nélkül?”⁷

Jan Assmann szerint „a társadalmi hovatartozás tudata, amit kollektív identitásnak nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik”.⁸ Ezeket pedig az írásos kultúrákban leginkább szövegek (részben szépirodalmi szövegek) hordozzák. Ezeknek a folyamatos oszcillálását, mozgásban, működésben létét nevezi Assmann keringésnek.⁹ Ennek a keringésnek a biztosítása, a hagyomány és a kultúra teremtése lenne az irodalomtörténész egyik feladata. A művészet nem csak a kultúra egyik funkciója, de nem is állítható vele szembe. Kétarcú, amennyiben egyrészt autonóm, másrészt pedig mint a kulturális identitásképzés eszköze igenis része a fenti értelemben vett kultúrának. Ha a kulturális kritikákkal szemben méltán merült fel az a vád – például Harold Bloom részéről –, hogy a szövegek esztétikai természetét alárendelik politikai szempontoknak, úgy a hazai irodalomértelmezők egy része joggal vádolható azzal, hogy a másik oldalról véti el a szépirodalmi szövegek kétarcúságát, amikor – mint Kulcsár-Szabó Ernő tette Benn nyomán – szembeállítja a művészetet a kultúrával.

A kultuszról úgy szoktuk gondolni, hogy idegen az irodalomtól, hiszen nem teszi lehetővé az értelmezést, a hagyományt statikussá változtatja. Ezenkívül mindig egy életrajzi szubjektumra koncentrál, és nem a műre, hiszen az elemzést és a kritikát nem teszi lehetővé, csak a szövegek csodálatát. Egy személyiséget, egy arcot épít fel, teremt meg, amely egyre inkább függetlenedik a szövegektől, rögzíti vagy éppen megtiltja értelmezésüket. Érdekes lehet persze megvizsgálni, hogy maga a kultusz tárgya, a szerző hogyan járul hozzá kultuszának kiépüléséhez, hogyan építi fel életét, hogyan illeszti bele tevékenységeit egy előzetesen adott narratívába, hogyan idomul hozzá. Jó példa Petőfi, akinek Vahot Imre előírta, hogyan kell viselkednie ahhoz, hogy a természet vadvirágának látsszék. Tudjuk, ez a trükk olyan jól sikerült, hogy mindmáig az él a köztudatban, hogy Petőfi kimódolt viselkedése olyan reflektálatlan volt, amilyen a természet romlatlan vadvirágához illik. Nyilvánvaló, hogy ezek a narratívák, amiket a szerző és a recepció közösen hoz létre, dialógusba lépnek a szöveg világával, és rendkívül naiv az, aki úgy gondolja, hogy ezeknek a bevonása az értelmezésbe csak egy avultan szerzőközpontú irodalomfelfogás eljárása lehet. Egy életrajz éppúgy szöveg, mint egy vers, narratíva, történet, és a szövegek intertextuális létmódjának tagadása azt feltételezni, hogy Radnóti utolsó hónapjainak narratívája ne olvasná a

⁴ Kulcsár-Szabó Ernő: „Az Én utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában”, in: uo., 46. o.

⁵ Jürgen Habermas: „Egy befejezetlen projektum – a modern kor”, in: Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty: *A posztmodern állapot*, Századvég, Budapest, 1993. 166. o.

⁶ Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése*, Európa, Budapest, 1986. 13. o.

⁷ Kálmán C. György: „Interpretáció-mitológiák”, in: uő.: *Te rongyos (elm)élet!*, Balassi, Budapest, 1998. 209. o.

⁸ Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a magaskultúrákban*, Atlantisz, Budapest, 1999. 138. o.

⁹ Uo., 139. o.

Bori notesz verseit, és viszont. Ugyanakkor az én-eket nemcsak az életrajzi én termeli, hanem az irodalmi szövegek is. Hiszen már hangsúlyoztuk Paul de Man felismerését, hogy a hang létrehozása, az arc megalkotása (és persze egyúttal destruálása is) az olvasás figuratív műveleteinek eredménye.¹⁰ Szegedy-Maszák Mihály így ír Radnóti-tanulmányában, mely alighanem a szegényes magyar nyelvű Radnóti-szakirodalom legfontosabb szövege: „Radnóti költeményeit éppúgy nem igazán tanácsos kizárólag életrajzi dokumentumként olvasni, mint Petőfi verseit. Az 1943. május 26-án kelt *Tétova óda* mintha egyenesen arra figyelmeztetné az olvasóját, hogy ne szenteljen túlzottan sok figyelmet a költő személyes sorsának, »mert annyit érek én, amennyit ér a szó / versemben.«”¹¹ Megítélésem szerint Szegedy-Maszák Mihály téved, amikor azt mondja, hogy ez a sor Radnóti személyének, egy énnak az érdektelenségét állítaná a szöveggel szemben. Sokkal inkább olvasható az én nyelvi-retorikai létesülésének metafiguratív jellegű kijelentéseként és egyben megvalósításaként. A vers egésze is inkább ezt az értelmezést támasztja alá, hiszen éppen egy én-kimondás, egy belső lényeg, a másikhoz fűződő szerelem (és a vers beszéde szerint ez a szerelem, a másik az, ami lehetővé teszi, konstituálja a beszélő ént: „de benned alszom én is, nem vagy *más világ*”) kimondásának lehetősége vagy lehetetlensége volna a vers tétje: „Mióta készülök, hogy elmondjam neked / szerelmem rejtett csillagrendszerét; / egy képen csak talán, s csupán a lényeket” – kezdődik a költemény. Amit ki akar mondani a beszélő, „szerelmem rejtett csillagrendszere”, a másakra vonatkozó érzelem azonos az énnel, egyfajta logosz, belső mag, „lényeg”: „De nyüzsgő s áradó vagy bennem mint a lét, / és néha meg olyan, oly biztos és örök, / mint kőben a megkövesült csigaház.” Először a Te-t és az Én-t egymásban létesülőként elgondoló chiasmus érdemel szót e sorokban, mely reflektálja a vers aposztrofikus alaphelyzetét, azt, hogy a megszólító mindig a másiktól kapja a hangját („áradó vagy bennem”). Ezen kívül az én-kimondás retorikai dilemmáinak, a prosopopeia kétarcúságának tematizálása tűnhet szemünkbe: nyüzsgő s áradó, vagyis rögzíthetetlen, néha meg biztos és örök, vagyis rögzült a Másik – és így a vers viszonyrendszerében az Én – arca. Vagyis ezek a sorok egy metafiguratív olvasatban arról beszélnek, hogy a hang megpróbálja uralni és rögzíteni a trópusok rögzíthetetlen transzformációit, ezért „a trópusok és antropomorfizmusok kölcsönösen kizárják egymást” Paul de Man szerint, hiszen az egyik mozgásban tart (nyüzsgő s áradó vagy bennem), a másik rögzíteni vágyik (néha meg biztos és örök). Ugyanakkor azonban maga a hang, az arc is alakzat. „Világos, hogy a trópusoktól az antropomorfizáláshoz hasonló interpretációk felé való elmozdulás tendenciája magába a trópus fogalmába épült bele” – teszi hozzá de Man.¹² A prosopopeia alakzatának erről a kioltó-létesítő kétarcúságáról vallanak Radnóti verssorai is, s ennek a belátásnak a folyamánként szolgáltatja ki a kimondó ént, a „lényeket” a retorika nyelvi létesítőerejének: „mert annyit érek én, amennyit ér a szó / versemben.”

Az igazán izgalmas kérdés ezért az, hogy a Radnóti-recepció által készített arc mennyiben vezethető vissza a Radnóti-líra önépítő, arcformáló alakzataira. Németh G. Béla szerint a Radnóti-szakirodalom nagy része „az irodalompublicisztika, a sorstársi emlékezés vagy kisebb hányadban a személyes hangvételű és vonatkozású esszék közé tartozik”.¹³ Tudjuk, hogy egy jó értelmező képes arra, hogy a recepció kérdésességében saját kérdéseire ismerjen rá. Kérdés, hogy ha a Radnóti-szakirodalom a költő életrajzi narratívájára koncentráló, esetleg kultikus szöveg, ez – legalább részben – nem az életműben formálódó önépítési stratégiák miatt van-e így, avagy azért, mert a Radnóti-korpusz

¹⁰ Paul de Man: „Az önéletrajz mint arcrongálás”, in: *Pompeji*, 1997/2–3.

¹¹ Szegedy-Maszák Mihály: „Radnóti Miklós és a Holocaust irodalma”, in: uő.: *Irodalmi kánonok*, Csokonai, Debrecen, 1998. 170–171. o. (Későbbiekben: Szegedy-Maszák)

¹² Idézi: Menyhért Anna: „A hang megtalálása”, in: *Tanulmányok Szabó Lőrincről*, Kabdebó Lóránt, Menyhért Anna (szerk.), Anonymus, Budapest, 1997. 251. o.

¹³ Id.: Szegedy-Maszák, 171. o.

kanonizációja „hang-képző” jellegű kanonizáció volt,¹⁴ vagyis hogy magának a kanonizálásnak az érdekeltisége volt arckészítő jellegű. A szakirodalom az utolsó, nagy versek megtalált hangja felől kereste e hang nyomait az életmű megelőző részeiben, a mértékadó versek alakítottak ki egy kánont, és ennek a kánonnak többségében nem tudtak megfelelni a fiatakori versek. Maga Radnóti sem ugyanaz volt már az értelmező-arcképkészítők szerint. Valamilyen hatalmas nyomás, teher, az erőszakos halál közelsége formálta olyanra, amilyenné vált, szakadék tátong fiatakori és kései énje között, ahogy életművének két szakasza is élesen elválik egymástól. A recepció megpróbál valamilyen hidat építeni vagy legalább egy pallót lefektetni a fiatal és a halál szorításában éretté váló Radnótit elválasztó szakadék fölé, a fiatal Radnóti életének és műveinek olvasása jelek keresésévé válik, amelyek a visszatekintő nézőpont számára már kirajzolódnak, számunkra már jelzik, amelyek a másik Radnóti Miklóst. A baráti, költőtársi visszaemlékezésekből és az emlékeversekből mindez határozottan kitűnik, de a diszkurzívabb megközelítések is használják ezt a konstrukciót. Pilinszky János szituációs zsenialitásnak nevezi el azt, ami Radnótiból hirtelen költőóriást csinált: „Tehetségét egy kiszámíthatatlan helyzet, s méghozzá egy olyan tragikum növesztette fel, amelyre indulásakor aligha számított.”¹⁵ „Látszatra erre született: az idillre” – írja Pilinszky. Radnóti eredeti képességei és az őt elpusztító történelmi kataklizma, amely nagy verseinek tárgya, iszonyatos feszültségbe kerültek egymással, és ez a feszültség adja e versek esztétikai értékét. A költő eredeti képességeit a helyzet tette kiaknázhatóvá remekművek írására. Ezekről az eredeti képességekről nem voltak nagy véleménynyel a költő kortársai sem: „Ki gondolta volna, hogy erről a fokról el lehet jutni a nagy költészeti?” – teszi fel a retorikai kérdést Komlós Aladár.¹⁶ Úgy tűnik, ő úgy gondolja, olyan mély a szakadék, hogy nincsenek momentumok sem, amelyek a visszanéző számára jellé válhatnának. Aztán ő is kimutatja Ortutay Gyulára hivatkozva, hogy az idill, a pásztori költészet már az eklogákat sejteti, előlegzi meg, hogy az alacsony színvonalú zsengek már a nagy költészet csiráit rejtegetik. Ez a változás, ez az alakulás a Radnóti-recepció szerint egyfajta formáló szorítás eredménye, ez kényszeríti Radnótit a zárt, feszes formák használatára, a versszerkesztési, verstani fegyelemre. Maga a személyiség, az arc is ebben a formáló szorításban alakul ki, válik olyanra, amilyenként ismerjük. Orbán Ottó írja emlékeversében: „Attól annyira meglett férfi, az időhiánytól: a műgond vaskesztyűjét a halál csikorgatja.”¹⁷ Zelk Zoltán visszaemlékezése már e szorítás nyomait is felfedezi a még csak alakuló költőben: „Nem volt kávéházi költő” – írja. Az életet, a szórakozást, a társaságot (ilyesmik lennének a kávéháziság konnotációi Zelk szövegében és a Nyugat-mitológiában) elvetette – szemben a tipikusan kávéházi, link írókkal –, és csak a munkának élt, önmagát fegyelmezte, s ezért tudta megformálni később a közelgő halál szorításában verseit: „Csak így születhetett meg a csoda. Csak ő, a szavakat napokig forgató nagy műves tudta megtenni, hogy a sötétségtől vakon, véres ujjakkal, rongy papírokra egy csonk ceruzával sebtiben remekműveket írjon.”¹⁸ Különben a nagy nyomás nem formálta volna, hanem összeroppantja. „A halálfélelem másokat zilálttá és hanyaggá ernyeszt. Radnótiban az állandó erkölcsi emelkedés és a költői becsvágy legyőzte a veszedelmeket” – véli Komlós Aladár. Egy arc rajzolódik ki egyre tisztábban az egyre tökéletesedő életműből, az életmű az én formálódásának tanúsága is: „A *tajtékos ég*-ben érezhetően már emberileg is megneimesedett” – folytatja gondolatmenetét Komlós.¹⁹

¹⁴ V. ö.: Menyhért Anna fentebb hivatkozott szövegéből a 246. oldalon írtakkal.

¹⁵ Pilinszky János: „Radnóti Miklós”, in: *Erőltetett menet. In memoriam Radnóti Miklós, Réz Pál* (szerk.), Nap, Budapest, 1999. 403. o. (későbbiekben: *Erőltetett menet*)

¹⁶ Komlós Aladár: „Radnóti olvasása közben”, in: *Erőltetett menet*, 392. o.

¹⁷ Orbán Ottó: „Radnóti-emlékérem”, in: uő.: *A költészet hatalma*, Kortárs, Budapest, 1998. 69. o.

¹⁸ Zelk Zoltán: „Varázslat”, in: uő.: *Tegnap*, Magvető, Budapest, 1966. 112–113. o.

¹⁹ *Erőltetett menet*, 400. o.

A recepció uralkodó olvasási stratégiái nyilván erősen antropomorfizáló érdekeltségűek, egy arcot, egy mintát akarnak kiolvasni az életműből, mely a nemzeti emlékezetbe beleíródva a magyar zsidóság pusztulásának mementójává lehet. „E mögött a költői tökély mögött az az emberi méltóság, az értékeknek az a gyémántszilárd rendje, erkölcsi, s mondjuk ki bátran: politikai evidenciája van, amelyre egy nép építheti törvényeit” – írja Ortutay Gyula.²⁰ Ez a törekvés sikeres volt: Radnóti Miklós, aki számos önmegszólító költeményében a Költőnek az emberi és művészi helyállást egyként tette feladatává, az írást erkölcsi parancssá tette („az égre írd, ha minden összetört!”), a magyarországi holocaust arcává lett. Radnóti García Lorca élettörténetéből alkotta meg magának a méltó költői élet narratíváját, és ehhez az előzetes narratívához alkalmazkodva élt és írt. Téved Szegedy-Maszák Mihály, amikor azt írja, hogy azért nőtt benne a szenvedésekkel egyenes arányban az alázat, azért nem szökött meg, mikor megszökhett volna, mert hitte, hogy az ember által nem belátható rend és cél van a borzalmak mögött.²¹ A holocaustot, milliók halálát ő, a vallásos keresztény nem gondolhatta el egy isteni világterv részeként. A holocaustot a hegeli teodícea mintájára az ész cseleként felfogni Radnóti keresztény hitétől végtelenül távolí bla szféma volt na. Ilyen egy jó Isten világtervének nem lehet a része, legfeljebb egy gnosztikusok által elgondolt demiurgoszénak. A teológiai magyarázat – szerintem – összetettebb. Radnóti talán úgy gondolkodhatott, ahogy a rómaiak ellen küzdő zelóták, akiknek hite azon alapult, hogy ha ők hűségesek a Szövetséghez, Isten is hű marad ígéretéhez. Mi történhetett a zelóták hitével, mikor látták, hogy harcuk reménytelenlenné vált, hogy bevégeztetett a sorsuk? – kér di Tatár György egy tanulmányában.²² Mi történt Radnóti hitével a munkaszolgálatban? A kérdés az, „hogy az ígérőhöz vagytok-e hűségesek vagy ígéretéhez? [...] Mi fontosabb: hogy meglássátok az ígéret teljesítését, vagy hogy tegyétek, amit a teljesítő parancsol. A zelóták válaszát ismerjük” – zárja tanulmányát Tatár. Radnótiét is. Ahogy a zelóták, úgy Radnóti hite is azért maradt töretlen, mert nem az Ígérethez volt hű, hanem magához az Ígérőhöz. Ezért nem kért számon semmit Istentől. A magyarázat nem teológiai, ám a teológiaival összefüggő másik aspektusa az lehetett, hogy Lorca történetét erkölcsi mintává téve azt vallotta: a Költőnek nem szabad megszöknie végzete elől („Nem menekült el a drága Attila se, csak *nemet* intett / folyton e rendre”, vagy „mikor jöttek, mit is tehettek, költő voltál, megöltek *ők*”). Kétségtelen, hogy Radnóti élete és művészete egyaránt alkalmassá tette arra, hogy a magyar holocaust arcává legyen. Versnyelvének pátosza, emelkedettsége, a versben beszélő hang meghatározó jelentősége verseiben egyaránt szolgálta ezt a célt. Azonban a *Tétova óda* tanúsága szerint az én-kimondást nem tekintette problémátlannak, legjobb verseiben a szöveg termékeként tételezi, a szöveg tropológiai rendszerébe beleírt és nem a jelentések eredőjeként elgondolt trópusként teremt hangot. Ami pedig a patetikus hangoltságú versépítkezést illeti, amit (Celanhoz képest) korszerűtlenként utasít el Szegedy-Maszák Mihály: Pilinszky idézett, megfontolandó véleménye szerint épp a nyelv felmagasztosítása és a beszéd tárgya közötti távolság adja a versei esztétikai kvalitásait. Vajon nem éppen azt a felismerést előlegezik ezek a versek, hogy a holocaust tapasztalata klasszikus művekben nem fejezhető ki? „Anyag” és „forma” harmóniája, illeszkedése, ami Kierkegaardnál – Hegel nyomán – a klasszikus műalkotás feltétele, Radnóti számára már nem lehetséges. Másrészt Pilinszky méltán megbecsült költeményeit szintén emelt, patetikus hangoltság jellemzi a nyelvi puritanizmus ellenére is. Radnóti költészete sokáig nem bizonyult dialógusképesnek, megszólíthatónak (talán csak Pilinszky művészete felől), s ennek valószí-

²⁰ Ortutay Gyula: „A bori notesz”, in: *Erőltetett menet*, 372. o.

²¹ Szegedy-Maszák, 179. o.

²² Tatár György: „Az el nem mondott történet”, in: uő.: *Pompeji és a Titanic*, Atlantisz, Budapest, 1993. 236. o.

núleg éppen patetikus dikciója volt az elsőrendű oka. A hozzá, róla szóló versek inkább a Radnóti-kultusz által teremtett figurával, mint a versekkel léptek párbeszédbe. Azonban a posztmodern alkotásmódnak az intertextualitás versszervezés-lehetőségeit maximálisan kihasználó regiszterkeverő eljárásai Radnóti emelkedett versbeszédét is be tudják építeni egy szólamként versnyelvükbe, így írva vissza a költő életművét a magyar irodalmi hagyománytörténetbe. Kovács András Ferenc *Radnóti változatok* című stílusgyakorlata igen magas színvonalon mutatja be ezt a lehetőséget.²³ A vers „ha verset írok, élek” című sora egyszerre érthető a Költő erkölcsi felelősségét az írásban meghatározó Radnótitól átvett krédóként és annak a *Tétova ódában* elemzett belátásnak a tudomásulvételeként is, hogy – Babitscsal szólva – „nem az énekes szüli a dalt, de a dal szüli énekesét”. Esetleg úgy is értelmezhető, hogy a versírás mindig a hang kölcsönvétele elődeinktől, és egyúttal hangadás elődeinknek, mivel verset írni mindig a hagyomány átrendezése, megszólítása, s mivel az irodalom létmódja az intertextualitás. A versíró én csak úgy jöhet létre, válhat élővé, ha Radnóti hangját, hangnemét kölcsönveszi, és Radnóti is csak a megszólítás által válhat élő részesévé a hagyományfolyamatnak. KAF harmadik „változata” múlt idejű, és Radnóti életére utal: „S míg tajtékzó, süket kor újra kint tarolt bent verset írtam én, s bevallom, néha féltem.” Ez teszi lehetővé, hogy az olvasás figurációs műveletei Radnóti alakzatát olvassák a szöveg beszélőjévé. Radnóti tehát hangot kap, hogy hangot adjon, épp úgy, ahogy megjövendölte: „Ülnek az asztalnál, megbujnak a nők mosolyában / és beleisznak majd poharunkba, kik eltemetetlen, / távoli erdőkben s idegen legelőkön alusznak.”²⁴

²³ Kovács András Ferenc: „Radnóti változatok”, in: *Erőltetett menet*, 412–413. o.

²⁴ Tisztában vagyok azzal, hogy szövegem utolsó mondata (bizonyos fokig hangvétele általában) visszairja a szöveget egy kultikus paradigmába. Jellemzően kultikus retorémák, „a költő megjósolta” típusú kijelentések (Radnóti esetében különösen jól alkalmazhatóak, verseiben sokszor vizionált erőszakos haláláról). Azonban a dolgozat éppen a kultikus beszédmód legalább részleges legitimitása mellett próbált meg érvelni, és ezzel a kultikus gesztussal gyakorolni is kívánta azt, amit mond.

HUMANISTA ÉNFORMÁLÁSI TECHNIKÁK A QUATTROCENTO TÁJÉKÁN ÉS NAPJAINKBAN

A neolatin költészet szövegegységeit lényegében az antik hagyományba való integráció látványosan önreprezentatív igyekezete, illetve az ezt célzó integratív alkotói gesztusok és az újraírás együttes erői alkották meg. Számos olyan költői megnyilatkozásra bukkanhatunk, melyek az olvasó horizontján valóságos antik leletként funkcionálhatnak, a meg-lévő, kanonizált korpusz izgalmas bővítményeiként, illetve appendixekként, ugyanakkor, részint a kompozíciós szabályok dinamikájának köszönhetően, részint a paratextusok sugalmazásaiból, illetőleg az evidens, referenciálisan is értelmezhető gesztusokból kifolyólag, ez az időbeli távolság elenyészik, s a jelenbe terpeszkedik, jobban mondván: át-járhatóvá válik. A humanista költő módszere többé-kevésbé azonos az archeológuséval, aki alig pár cserépdarabból képes különféle pótlásokkal összerakni egy használható edényt. Az edény funkcionalitása újraéled, ugyanakkor megmarad a maga demonstratív potencialításában, nem több, mint emlék-jellegű utalás egy kultúrtörténeti korszakra, ugyanakkor a rekonstrukció sikerének örömteli dokumentuma is egyben. A költői kézművesműhelyek polcain számos interakciós variáns, bármely antik klasszikust meghazudtoló képződmény sorakozik.

E szövegek életképességét, azaz az *imitatio* potens voltát azonban nem leplezi, hanem épp ellenkezőleg, fölerősíti a kódolt, ugyanakkor könnyen, humanista rutinnal felfedhető utalásrendszer működető mnemotechnika. A mnemotechnika kardinális szerepe a humanizmus egészében elvitathatatlan, csak az olvasás mániákus aszkézisével vetekedhet.

Az újraértelmezés gesztusa, mely a verbális megidézés mnemotechnikus mozzanatait viseli magán, megvalósulásaiban a fölülírás lendületével bővül, s az integratív gesztus a szerzői önreprezentáció részben művészi, esztétikai, részben apologikus és olykor arrogáns vonatkozásaiban tör a felszínre. Az én, a szerzői funkció kirajzolódása, ahogy Laura M. Dolby oly találóan fogalmazta meg Janus Pannonius epigrammaival kapcsolatban, „nem a költemények megírásán keresztül határozódik meg, hanem a más szövegekkel folytatott párbeszédben”.¹

Esetünkben a költészetet, a *poesist* sokkal inkább a ‘csinálni’, ‘poiein’ ige szempontjából kellene tehát érteni, mint a múlt századokra jellemző sztereotíp ihlet-eredetiség-konceptciókat át- meg átörökítve.² A humanizmus költészete a megképződő konstrukció és a már meglévő konstrukciók interakciójának sajátos szöveggenerátora.

A forrásláncolatok pusztá sorjázása, illetve az ilyen katalógikus tanulmányok termékenysége jócskán gazdagodhat az interakciók tettenérésének funkcióértelmezéseivel. A forrást, a forráselemet talán nem igazán célszerű a kölcsönvett instrumentum kimondatlanul is dehonesztáló pozíciójába helyezni, ahogy a verskonstruálást sem hatékony mindig a tettenérés örömteli retorikájával venni az egyébként messze nem elhanyagolható

¹ Laura M. Dolby: „Az intertextualitás Janus Pannonius epigrammaiban”, in: *Itk*, 96 (1992), 322. o.

² Vö. *Intertestualité e smontaggi a cura di Roberto Cardini e Mariangela Regoliosi*, Roma, Bulzoni, 1998, R. Cardini és M. Regoliosi előszava (*Premessa*), VII-VIII.

leltárba. Az alkotási folyamat, a verscsinálás és az énformálás dinamikusabb, polifón modelljét a fenti szegmentumokból vélem kiolvashatónak.

Példaanyagom Antonio Beccadelli, a quattrocento diszkurzusteremtő humanistája lesz elsősorban, illetve máig alighanem botrányosnak ható kötete, a *Hermaphroditus*. Minden humanista valamennyire tudós költő, illetve annak a pózában tetszeleg. E sokszor hangsúlyozott tudós mivolt elsősorban a latin nyelv és az antik *auctorok* minél hajlékonyabb és behatőbb ismeretét tételezi fel. Beccadelli nyitóversében leszögezi, hogy csakis a régi, tanult költőket követi. Ugyancsak e versben hangzik el, hogy a tanultság mintegy feddhetetlenséget is jelent a hasonlóképpen tanultak előtt. Ez a kettősség arra int, hogy a *poeta doctus* csak a *doctus* befogadó képes megfelelően olvasni, azaz egy speciális célközönség. A *Hermaphroditus* egyik szerepjátéka vagy vendégszövege a II. 34. vers, melyet a paratextus szerint egy titokzatos „*auctoris discipulus*” írt, a mestert *doctor doctissimus*nak mondja, aki szerelemtől hajtva, azaz *motus amore* tanít. Mindez, a parodisztikus mozzanatok is beleértve, az énformálás és az önreprezentáció sajátos technikájával is összefügg, mely a valós lét manifestálódásának, a hatalom manipulatív hatásrendszerének és e hatalmi kódrendszer leereagálásának hármas hatáskomplexumában rajzolódik ki.³ A humanista kezdettől tudói ambíciókkal lép föl, s a kor elvárásrendszeréhez igazodva alakítja költői, filológusi, történetírói pályáját. Az antik levés manipulatív ösztönző bővölete hatja át a viselkedésformáló kódrendszert, melynek talán a legpregnansabb megnyilatkozásai azokon az azonosításokon, hasonlításokon alapulnak, melyek vagy a művek fogadtatása révén keletkeznek, vagy a már tudatos, mind mélyebb asszimiláció révén a saját énformálás közvetlenül kitűzött céljául szolgálnak. A *poeta doctus*-létnek és e lét reprezentációjának mértékadó lecsapódása lehet az azonosítások, hasonlítások, illetve az azonosulások száma és tipológiája. Beccadellit többek közt a következő antik szerzőkkel azonosították: Guarino szerint új Theocritus, G. Aurispa Catullushoz és P. Ovidius Nasóhoz hasonlítja Guarinóhoz írt levelében, Poggio Bracciolini Vergilius *Priapejához* méri a *Hermaphroditust*, Lorenzo Valla *De voluptate* című művében „*sub persona epicurei*” szerepelteti, Porcellio Jacopo Curlóhoz írt versében új Maróként és Homéroszként említi, Pontano Démokritoszéhoz hasonlítja Beccadelli humorérzékét, a későbbi recepcióban például Fr. R. Hausmann *alter in orbe Italico Martialisnak* titulálja, A. Raudense szerint Beccadelli elvetemültségében M. T. Varrónak hiszi magát.

Hasonlóképpen sorjáznak a mitológikus dicséretetek is, az ő érdeme a Múzsák álmukból való felébresztése (Poggio Bracciolini), ő a Múzsák éke (Guarino), az elegancia és minden jókedvű tréfa atyja (Pontano). Mindennek a szerző hatalmi kódrendszerre szánt válaszreflexiójában, illetve annak manifestálódásában is fontos szerepe van, hiszen *Hermaphroditus*ával Cosimo Medici kegyeit, hovatovább a *poeta aulicus* pozícióját szeretné elnyerni, s mintegy fejedelmi hatalmat gyakorolni az új költészet terén. A „fejedelmi hatalom” egy költői ranglétra függvénye is, mely nem túlságosan meredek lépcsőfokok rendszere, s csúcán Beccadellinél a *vates* áll, aki rendszerint *sacer*. A kiváló *vates*, mint ahogy az Beccadelli Porcellióhoz írt kritikai verséből később kiderül,⁴ sosem hagyja elso-dorni magát a szóáradattól (*Egregius vates numquam torrente vehetur*), hiszen, miképp egy *imperator*, parancsol a szavainak (*verbis imperat ille suis*), nem a vakvégzet irányítja tevékenységét, de ha kell, a szavak nyakára hág (*Non igitur fato, verbis non ducitur idem / Quaque vocet, cum vult, sub pede verba tenet*): vagyis a verbális világ abszolút uraként jelenik meg. A nyelv betörése, megszelídítése, a latinság tisztasága (*si verbis imponis habenas*, azaz ha a szavakra gyeplőt vetsz) a *vates* vérében van. A nyelv betörése a nyelv aláren-

³ V. ö.: Stephen Greenblatt: *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare*, The University Press, Chicago, 1980. 4. o.

⁴ A. Gaspary: „Einige ungedruckte Briefe und Verse von Antonio Panormita”, in: *Vierteljahrschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance*, Berlin, 1 (1886). 483. o.

delt, instrumentális kezeléséhez áll közel. A *vates* és a vele szinonim *poeta* alatti fokozatok a *versificator* és a *syllabicator*, a rendszer konstansa a semleges *auctor* kifejezés.

A szövegvilág uralásának vágya mellett, mely lényegében a fejedelmi, császári, hercegi hatalom sajátos párhuzama, a koszorús költő, a *poeta laureatus* klasszikus pozíciójának meggyengülése is fontos jegye a kor poétai önreprezentációjának. Korábban, Francesco Petrarca szemében a költővé koronázás volt az elérhető legnagyobb öröm, valóságos szövegcsászári diadalmenet: „Semmi se gyönyörködtet jobban, mint a babér, mivel a tudós homlokokat koszorúzza” (*Ep. CII.*). Az örökzöld babért a halhatatlanság, a babérillatot pedig a dicsőség jelképének tartotta. A nagyszerű humanista, akit Beccadelli egyszerűen a költők majmának nevez, cezaropoétai elbizakodottságát, „triumfpozát” is sokan bírálják, többek közt Maffeo Vegio. A *poeta laureatus* szerep devalválódása egyre érezhetőbbé válik, noha elérése a költők dédelgetett álma marad továbbra is, mivel a szövegekbe áramló társadalmi energia a külső hatalom szöveguralmi párhuzamának erőteljességét jelzi.⁵

Kuriózumként említhető Kardos Tibor *Zsigmond király udvara és Pier Paolo Vergerio* című tanulmányának⁶ egyik szakasza, mely egy novellába illő versengés „pálmájává” teszi meg a *Hermaphroditust*, ahol a Beccadellit költővé koronázó Zsigmond király e művel „győzi le” királyi nejét a frivol irodalmi művek gyűjtésében. A reális hatalmi erők abszolút párhuzamos mechanizmust erőltetnek a verbális világ külső reprezentációjára: a költő immár császár, koronája a halhatatlanság babérja, diadalmenete pedig elvben az örökkévalóságig tart.

Az énformálás egyik gyakorlati kulcsa az adaptált életpályamodell. A quattrocento idejére kialakult egy vergiliusi alkotáskonceptió, melynek lényege az, hogy a nagy antik költő pályáját híven követve a költők először játékos előgyakorlatokat, úgynevezett „kisköltészetet” írnak, s életművükre egy nagyepikus alkotás teszi fel végül a koronát. Jankovits László e modellt az alkotói életkor klasszikus egységeivel kombinálva haszonnal alkalmazta Janus Pannonius költészetével kapcsolatban.⁷ Ez a redukált modell (hiszen a vergiliusi pálya egyes elementumait kiiktatja a rendszerből) a quattrocento idejére már alighanem a kor elvárásrendszerébe is kezd betagozódni: ez a kéttagú, kontrasztív konstrukció mintegy a pillanatnyi kánon megképződésének, illetve a költői létreprezentációnak és a szöveggenerálás rendjének szabványa kíván lenni. A költőktől némi játékos kitérők után nagyepikai alkotás létrehozását várják el. Már a trecentóban felerősödik a Vergilius kisebb művei iránti érdeklődés, erre kiváló példa a bukolikus *lusus* hihetetlen mértékű föllendülése, elég csak Giovanni del Virgilio, Giovanni Quatrario da Sulmona vagy Boccaccio idilljeire, Pietro da Moglio idillkommentárjaira vagy a leghíresebb idillgyűjteményre, Petrarcéára gondolni.⁸ A *carmen heroicum*ot Petrarca helyezi a műfajok ranglistájának a csúcsára.⁹ Petrarca latin műveit vizsgálva csupán a vergiliusi érdeklődés konstatálható mind az eposzköltés, mind az idillírás területén, a modell itt messze nem életpálya-jellegű.

⁵ Vö.: Meyer Erzsébet: *Az írói önértet a renaissance korában*, Budapest, 1935. (Minerva-Könyvtár XLVII), 28–33. o.

⁶ Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*, Akadémiai, Budapest, 1955. 89. o.

⁷ Vö.: Jankovits László: *Accessus ad Iunum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*, Pécs–Szeged, 1999. (kézirat)

⁸ Vö.: Giuseppe Billanovich–František Čáda–Augusto Campana–Paul Oskar Kristeller: „Scuola di retorica e poesia bucolica nel Trecento italiano”, in: *Italia medievale e umanistica* VI (1963), 203–234. o.; Rinaldo Rinaldi: „Il progetto umanistica”, in: *Storia della civiltà letteraria Italiana*, diretta da Giorgio Squarotti, vol. 2., tomo 1, 23–160. o.

⁹ Vö.: Klaniczay Tibor: „A nagy személyiségek humanista kultusza a XV. században”, in: *Pallas magyar ivadéka*, Szépirodalmi, Budapest, 1985. 54. o.

A quattrocento idejére, úgy látszik, kialakul a komplett, életrajzi sorrendet is követő pályamodell: Maffeo Vegio kisköltészeti alkotások után, mindössze 21 évesen „befejezi” Vergilius *Aeneis*-ét (1428), amit a nagy antik előddel való teljes azonosulás programja díktál: „*novus surrexit ab urbe Laude Maro, Vegius sua nomina dicta Mafeus*” (Lodi városában új Maro támadt, akit Maffeo Vegiónak hívnak a saját nevén).¹⁰ Ugyanerre vállalkozik a paratextus szerint még „*adolescens*” Pier Candido Decembrio is, akinek kísérletéből mindössze 89 sort ismerünk.¹¹ Maffeo Vegio ezután valósággal ontja az epikus kompozíciókat (*Astyanax*, 1430, *Velleris aurei libri IV*, 1431, *Antoniados*, 1437), ehhez a vonulathoz később egyre többen csatlakoznak, például Basinio da Parma, aki 13 énekes, *Hesperis* című eposzát írja meg mintegy a vergiliusi modell elvárásrendszerének megfelelően, vagy Francesco Filelfo, az *Iliász* nyomán keletkezett 24 énekes *Sfortias* szerzője stb. Mattia Lupi, Beccadelli sokat gúnyolt tanára is hasonló modell szerint dolgozhatott, hiszen ő is jelentéktelen költői kezdeményekkel indult, míg végül, élete vége felé megírta szerencsétlen *Annales Geminianenses* című 10 énekes, jobb híján nevezzük így: *opus perpetuum*-át.

Antonio Beccadelli a kortárs elvárásrendszer intézményesülésének köszönhetően (a *poeta aulicus* társadalmi pozíciója, a *poeta laureatus* cím mind e tendencia rekvizitumai) önreprezentációját igyekezett a hivatalos vonulathoz igazítani mind sikeresebb társadalmi érvényesülése érdekében. Beccadelli, bár tett rá kísérletet, mégsem alkotott nagyköltészeti művet. Játszadozás (*praelusiones*) jellegű fegyverténye a neopriapikus *Hermaphroditus* (1425–26?), illetve az állítólagos *Rhodus* című, kétes pozíciójú verses invektívacsokor. A kisköltészeti modell újrachonásítása, sikeres újrashituálása, mondhatni, feltámasztása viszont nála több, mint pusztán a vergiliusi pályamodell redukált reprodukálása: radikális választás, hiszen a *praelusiones* pozíciójának szokatlan aspektusát, a priapikus hagyományt célozza meg. Az ókor egyik elvetemülten pornográf gyűjteményét, a *Priapeát* ugyanis ez idő tájt szintén a nagy antik költő gyermeki játszadozásaként tartották nyilván. A priapikus költészet, illetve a kisköltészet bizonyos ágai eredendően kontrasztív szövegviszonyt alakítanak ki a modell csúcspontján álló *carmen heroicum* hagyományrendjével: ez a szembenállás tehát öröklött topikával bír, de Beccadelli *Hermaphroditus*-ában e kontrasztív pozíciók a modellkontaminációnak és az önreprezentációnak köszönhetően felerősödve és ironizálva jelennek meg, a demarkációs vonal élesebben rajzolódik ki. Ez a markáns szembenézés az eposzparódia sajátos változatává női ki magát: a *Hermaphroditust* a szakirodalom mind kisköltészeti, mind pedig epikus alkotásként is értelmezi, s ez az értelmezői paradoxon csak az eposzparódia, pontosabban a nagyköltészettel tudatos elkötelezettséggel, azt parodisztikusan bírálva szembehehelyezkedő, a kötet egész konstrukcióját át-átszövő epikus, illetve eposzi elemekkel dúított kisköltészet pozícióiból látszik feloldhatónak a *Vergilius contra Vergilium* képlete szerint. A költészetelméleti referenciák öröklött topikája mellett a mű priapikus vonulatából egy komplex el-lenvilág allegorikus olvasata is kibontható.

A humanista költészet szöveggeneráló és önreprezentációs technikái mintha több-kevesebb módosulással napjaink költészetében is újra potenciálsá válnának. Elsősorban Caius Licinius Calvus, azaz Kovács András Ferenc szövegeire gondolok. KAF Calvusának kardinális modellje, választott, párbeszédbe vont hagyománya a catullusi korpusz szöveganyaga, formakincse, pontosabban szólva a magyar Catullus-fordításoké. A magyarul versben megszólaló antikvitás ezredvégi nyelve nyelv a nyelvben. (Sajátos alapnyelvi fordulatokat, nyelvtani szerkezeteket őriz meg, a legkevésbé sem követi az élő nyelv mozgását, tudatosan törekszik bizonyos antik valóságalelemek konzervált átemelésére, bi-

¹⁰ *Das Aeneissupplement des Maffeo Vegio von Bernd Schneider*, Acta Humaniora, VCH, 1985. 50. o.

¹¹ Uo., 136–138. o.

zik az idegenség varázsában, nem beszél, hanem megszólaltat, az antik kultúrórökséget egységes nyelvi performanciával, sajátos konszekutív megfeleltetésekkel akarja visszaadni.) Kivált igaz ez a Devecseri Gábor és Trencsényi-Waldapfel Imre nevével fémjelzett paradigmá eluralkodásának máig eleven artikulációira. E fordítás alapeleme a rekonstrukció, a korillusztrálás, mely hitelesség címen nyert polgárjogot, mintegy szembehelyezkedve a nyugatos technika személyes angazsáltságával és hangsúlyozott esztéticizmusával.¹² Calvus ezen a metanyelven beszél, ez az ő választott és újraélesztett latinja. A *doctus* mivolt permanens megnyilvánulásait nemcsak a formakincs és a neoterikus költészetesztétika nyelvi rekvizitumainak újraalkotása jelzi minduntalan, hanem az irodalomtörténeti én hagyományrelativizáló szerepben való feltűntetése is. Calvus megelőzi Horatius lírájának legjobb teljesítményeit, a legnagyobb latin formaművésztől mintegy elveszi a pálmát, jelentéktelenné sorvasztja, epigonná fokozza le. Ugyanúgy görög verseket dolgoz föl, miképp Catullus Szapphót, úgy Calvus például Ibükoszt, vagyis Radnótit. KAF Calvusa nem is annyira felülről igyekszik a modernista intézményszerkezet keretei közt eléggé egysíkúvá, egyszólamúvá vált magyar fordítói hagyományt, ez a fajta radikalizmus sokkal inkább jellemezte Lázár René Catullus-, illetve Calvusfordításait, ezúttal nem is parodizálja a modernista műfordító-filológus szokásos önreprezentációját, mint ahogy azt megtette Jack Cole *Daloskönyvében*, itt a szerep talán sokkal inkább az integrativitása, már amennyire ez egyelőre megítélhető.

A humanista kisköltészeti önreprezentáció egyik variánsa a *verissima lex* alapelvei szerint, annak járulékos elemeit kisebb módosulásokkal megtartva szerveződik.

A *verissima lex* az antik catullusi–martialisi kisköltészet újjászületésének legfőbb esztétikai törvénye. A törvény antik gyökere Catullus tizenhatodik *carmen*je, melyben a Catullus-követők, illetve az epikureista *voluptast* poétikai és esztétikai elvvé nemesítő költők kardinális teoretikus elveket ismertek fel.¹³ Ezen elvek legfontosabbika Beccadellinél a pajkos könyv (*charta procax*) és a makulátlan lélek (*mens sine labe*) szembeállításából és határozott elkülönítéséből fakad. A lét–költészet kontrasztra Donatella Coppini is felhívja a figyelmet.¹⁴ A szembeállítás tere mindig apologikus természetű is, egy vádpont és egy ellenérv ütköztetése. A szöveg igazságával a való élet igazságát összemossni szándékozók elmélete szerint a poézis olyan tükör, mely az egyéni életnek nyilvánosan, ideológiailag és az épp adott hatalmi apparátusok torzításában alkotja meg a valóságfikcióját, s az így megalkotott, gyakran az erkölcsiség didaktikus pátozával terhes szöveg a mindig tetten érhető, gyakran kollektív funkcionalitás irányába hat.

A quattrocento idején újjászülető kisköltészet esztétikai elve ezzel áll szemben. A költő papír-léte, az én szöveg-léte gondosan megkonstruált irodalmi valóság, melyről idegen testként válik le a köznapi emberrel való azonosítás és az autobiografikus olvasás igénye. A köznapi életvitel és erkölcs csak annyira fonódhat össze a költő szöveg-létével, amennyire a társadalmilag, erkölcsileg meghatározott úgynevezett „valós, reális lét” is megszövegeződik. Persze ez a fajta szövegalkotó eljárás egyáltalán nem zárja ki a

¹² Vö. Polgár Anikó: „A műfordítás mint olvasónapló”, in: *Kalligram*, 2001/ 7–8, 71–78. o.; Polgár Anikó: *Catullus Noster. Catullus-olvasatok a huszadik századi magyar költészetben*, készülő doktori értekezés, kézirat.

¹³ A tizenhatodik *carmen* költészetelméleti vizsgálatát hosszú ideig elhanyagolta a Catullus-szakirodalom. Ezt a hiányt pótolja Adamik Tamás fontos tanulmánya. Ugyanitt bőséges katalógusát találjuk az elv költői megformálásának is. Adamik Tamás: „A catullusi kisköltészet esztétikájához” (16. Carm.), in: *Opuscula classica medievaliaque in honorem I. Horváthi*, Budapest, 1978. 23–48. o.

¹⁴ Donatella Coppini: „I modelli del Panormita”, in: *Intertestualité e smontaggi a cura di Roberto Cardini e Mariangela Regoliosi*, Roma, Bulzoni, 1998. 4. o.

referenciálhatóság és a valóságmozzanatok hagyományos szerepét kutató és vezérfonalul használó olvasat lehetőségeit sem, noha nyilvánvaló, hogy a humanista költők szövegeiben lényegében a nyelv retorikus felfogása uralkodik.

Ez a kisköltészeti önreprezentáció szinte mindig parodisztikus epikus szegmentumok bevonásával és ezeknek a mű bizonyos dramaturgiai pontjain történő fölerősítésével reagál a heroikus hagyomány konvencióira. A *verissima lex* a létreferenciák kiiktatásával, az élet és a költészet határozott elkülönülésével mintegy legitimálja a gáttalan költői szabadságot. Ez a gáttalanság Beccadellinél a régi (apologikus katalógusokba sorolt) költők verbális gáttalanságával esik egybe. A vergiliusi életpálya – a szűzies életű költő és a verbálisan priapikus siheder óriási kontrasztja – a *verissima lex* elméletének legkézenfekvőbb példája, az apologikus bázis vezérére, ugyanakkor a priapikus hagyomány markáns és „elegáns” rehabilitálása, illetőleg az önreprezentáció alaphangja, ugyanakkor biztonságának garanciája.

Egy monumentálisnak ható, Poggio Bracciolinihez intézett apologikus levélkatalógus gondos filológiai gyűjtés után ötvenegy antik tekintélyre hivatkozik a *verissima lex*-szel kapcsolatban.¹⁵ Ez az elv lett a vezérelve az *assimulatio*s programnak, melyet az *imitatio* gyakorlata és az újraírás, valamint az önmagunk megalkotásának (az én a kommunikációba kapcsolt szövegek párbeszédeiben realizálódik) erőfeszítései és gyakorlata vonnak komplex játékuukba. Ez az áthasonítási program teljes egészében az antikvitásban gyökerezik, vele beszélget, rajta keresztül láttatja magát.

A *verissima lex* metaforikája már Catullusnál is a szeretkezés metaforikájával operál. E felfogása csapódik le a az említett apologikus levélkatalógus több elemében is. A *prurigo* (nemi inger) programszerű jelenléte és költészetelméleti, transzformatív jelentése Szaphóval kapcsolatban is előfordul: „*cuius versus, qui etiam latini extant, ad Phaonem Siciliensem amatorem suum adeo impudici, adeo procaces, alioquin adeo elegantes sunt, ut cuique legenti pruriginem excitent, etiam ipsi Nestori Priapmoque*”.¹⁶ (Akinék szeretőjéhez, a szicíliai Phaónhoz írt vessorai, melyek latinul is fennmaradtak, olyannyira erkölcstelenek, olyannyira pajzánok, ugyanakkor olyannyira elegánsak, hogy ha bárki olvassa is őket, azt elkapja a gerjedelem, még magát Nesztört és Priamoszt is.) A szexualitás belekódolása az alkotói folyamat leírásaiba és a költészetesztétikai gondolkodás topikájába iskolát teremtett. A költő a kisköltészetben gyakran a potens szerető, a variábilis szeretkezési technikák virtuózáként mutatkozik, a vers pedig izgatószer. A költészet tárgyi körülményei is ehhez igazodnak, Guarinónál például szerepel a kurválkodó íróvessző, Beccadellinél a toll a pénisz fedőneve is, a Múzsza legtöbbször a szeretett vagy szexuálisan bérbe vett nő, akinék nyála a Kasztaliszok versre ihlető forrása stb.

A Beccadelli kötetében oly gyakori kasztráció (a megszemélyesült *Hermaphroditus* nemi szervének eltávolítása, vagyis az obszcenitás eltávolítása a kötetből) szintén költészetpolémiai értelmezést kíván. A *verissima lex* radikális létreferenciálhatóság-tagadá-

¹⁵ Köztük számos költő: Juvenalis, Tibullus, Propertius, Calvus stb., filozófus: Platón, Diogenész, Zénón, Cicero, politikus-államférfi, császár: Augustus, Tiberius, Nerva, Hadrianus, M. Brutus, M. Messala, Pollio, Scaevola stb. Külön érdekesség a keresztény szerzőrehabilitációs igyekezetek rávetítése az apológiára. Erre példa Platón exponálása, „*qui deum non ignoraverit, imo unum deum servaverit, ceteros vero angelos vel daemones dixerit*” (aki tisztelte az istent, ráadásul egy istenben hitt, a többiekét valójában angyaloknak vagy démonoknak mondta), in: Antonii Panhormitae (Antonio Beccadelli): *Hermaphroditus*, i. m., App. III., 152–153. o. Hasonlóképp krisztianizálva jelenik meg Seneca is: „*Christum novisse et apostoli Pauli amicum fuisse et in cathalogo sanctorum positum*” (Ismerte Krisztust és Pál apostol barátja volt és a szentek katalógusába is bekerült), in: Uo., 155–156. o.

¹⁶ Uo., 154. o.

sának, ugyanakkor a verbális gáttalanság univerzumának az alappillére, e funkciók sajátos összjátékának eredménye az alkotási folyamat abszolút erotizálása, illetve a többértelműség rejtett és nyílt stratégiáinak kialakulása a *Hermaphroditus*-szövegek értelmezhetőségében. A perszifikációban a szövegtest mellé *Hermaphroditus* valós teste is megképződik: e test lehangsúlyosabb részei a genitáliák lesznek (I. 3), különösen a 'penis', hiszen a kasztráció gyakran felmerülő effektusa révén itt domborodik ki igazán az a párhuzam, mely az irodalmi polémia érveinek testté artikulálásában nyer parodisztikus megfogalmazást. A kasztrációs aktus rendre a *verissima lex* ellenében fellépő tradicionális értelmezési, illetve versolvasási technikákkal szemben fogalmazódik meg. A nemtelenítés fenyegető aktusa, a sterilitás ellen (mely lényegében a konvencionális *versificatori* pozíció védelme lenne) három módon küzd a szöveg: vagy az emberi szférából az istenibe csap át a demonstráció (*Phoebus habet penem*, I. 23, 1), ezáltal mintegy divinálizálódik az inkriminált szerv, vagy leleplezi a hipokrita ellenfelet (például az I. 33. versben), vagy pedig egy sajátos védekezőrendszer alakít ki, amit *hermaphroditizálásnak* nevezünk, azaz a nemtelenítés helyett nembővítéssel válaszol. Ide kívánczik az a költői törekvés, mely a pornográf jellegű irodalomra is olyannyira jellemző módon igaz, hogy a gyönyörök maximalására tör, s a felmerülő szexuális, illetve helyzeti konfigurációk szinte valamennyi lehetőségét ki szeretné aknázni, ha kell, mindezt akár a fizikai lehetetlenség árán is igyekszik elérni. Beccadellinél egy nő, a II. 3. (*Laus Aldae*) versben szereplő Alda, a megistenülő kéjű elvben ugyanúgy felveszi a női istenek (Diana, Venus), miképp a férfiistenek (Apollo, Iacchus) attribútumait is.¹⁷ Ez a meglehetősen szokatlan, mondhatni, egyedülálló költői eljárás a hermaphroditizálás sajátos mozzanata: nembővítés a maximálható gyönyörkiaknázás okán, ugyanakkor a perszifikált kötetegész modellezése révén.

A hermaphroditizálás aktusa túllép minden antik mítoszkorrekciós epigramma vagy elégiapasszus sablonkeretén, hiszen a nemek lényegtelenítését és felcserélhetőségét maximálisan alárendelt szerepbe kényszeríti a kéjuniverzumból kisajtolható legtöbb élvezet isteni ideáljához viszonyítva. A szexuális konfigurációk olyan, gyakran a józan észnek és a természetnek is ellentmondó összehangolása teremődik meg, mely a kielégülés érdekében minden konvenciót, normát, elrendeltséget felszámol, a költészeti hagyomány meglehetősen elkoptatott toposzkincsét pedig azáltal is sikerül új energiával megtölteni, hogy a kötet egészére kiható allegorizmus termékeny, többféle olvasatot kínál részévé emeli őket. A hermaphroditizálás költői aktusa egyébként a kortárs magyar költészetben is működő eljárásaként mutatkozik meg, például Fabó Kinga nemileg erősen motivált költészetében, melynek erőteljes önreprezentációját alkotja a nemi identitás bipoláris közheleynének megkérdőjelezése.¹⁸

Sajátos kettőség lappang itt tehát, egyrészt egy meghatározott életmodell követésének a szándéka, illetve a szándék nyílt hangoztatása, mellyel érdekes módon a humanista költő számára az életet a költészettől elhatároló vezérelv is összehangolható; ez a látszólagos paradoxon teszi érezhetővé azt a modellbe kódolt távolságtartást, mely radikalizálja a humanista költészettől való olvasói idegenkedést, illetve meghatározza a róla való intézményesített gondolkodást.

Mai szerepjátszó költészetünkben az antikvitással való párbeszédnek (korlátozódjon bár csak a legkézenfekvőbb rekvizítumokra is) a *poeta doctus*i imidzs megalkotásában,

¹⁷ Donatella Coppini: „I modelli del Panormita”, in: *Intertestualitae e smontaggi a cura di Roberto Cardini e Mariangela Regoliosi*, Roma, Bulzoni, 1998. 24–25. o.

¹⁸ Vö.: Fabó Kinga: *Elég, ha én tudom*, Budapest, Seneca, 1996. Néhány példa: „Nőnemben többes szám első / személy vagyok. Kis rózsaszín / cicamica / (...) Hímnemben egyszerűbb: / ott elég csak lenni” (14. o.) „A Melanie-ban / a Milán teljesítetlen, be- / tölthetetlen.” (84. o.) „Saci Sanyiként hal belém, ahogy belém hatol. / Hogy nőként milyen, azt nem tudhatom. / A nevei, a nemei változnak.” (101. o.)

illetve e hagyománytörténeti szerep tudós relativizálásában van fontos szerepe. Géher István Anakreón-versei a tanárimidzs társadalmi energiáit szívták magukba, s az intézményesült „egyetemi” költészetet parodizálva hatnak. Kovács András Ferenc Calvus-énje inkább az imitációs tökély, a *doctusi* rend, a hitelrelativizáló kiszólásoktól mentes reinkarnáció jegyében látszik szerveződni, Tózsér Árpád néhány utóbbi versét a kortárs irodalomelméleti és bölcséleti diszkurzusok és az antik rekvizitumok sajátos ötvözete jellemzi. Géher a *poeta doctus* immár kötelező reprezentációját karikírozza, KAF tudatosan fokozza a végletekig, szöveg-énjét mintegy állandóan új és új kultúrtörténeti szövegáradatban sokszorozva meg, Tózsér pedig a minden tudományban jártas humanista költőimidzs új artikulációját hozza létre, melynek központi eleme a tudás sajátos misztifikálása, ugyanakkor a költői szövegképződmény és az arra reagáló elvárásrendszer reakcióit megjósoló, az értelmezési fonalat mintegy előre szétgabalyító elementumok labirintusszerű szimbiózisa.

AZ ÉN LEHETŐSÉGEI A POÉTIKAI TÉRBEN

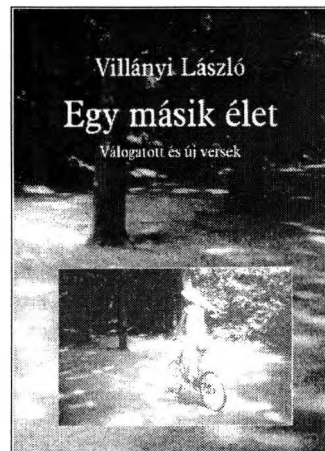
Villányi László: Egy másik élet. Válogatott és új versek

Villányi László válogatott és új verseit tartalmazó kötete majd húsz év költői terméséből válogat. A mai magyar költészetben önmagának egyre jelentősebb helyet kivívó szerző utóbbi négy kötetéből (*Alázat*, 1990; *Az alma íze*, 1994; *Vivaldi naplójából*, 1997; *A szabadkai villamos*, 1998) száz verset rendezett a gyűjteménybe. Egy versválogatás nyilvánvalóan különös hangsúllyal bír minden szerző életében, ugyanis az ilyen jellegű korpusz korszakhatárokat jelöl ki, s ezzel pályaszakaszokra tagolja az egyébként éppen a folyamatos-ság által alakuló, kibontakozó alkotói folyamatot. A válogatott kiadások mindig összegző jellegűek, s mint összegzések a múltra tekintenek, arra építenek, ugyanakkor kijelölik az alkotói jövő koordinátáit is. Ez az előre- és visszaható újraértelmező munka az egyes versek státuszát is befolyásolja, amennyiben az elkülönült szöveg mint lehetséges kitüntetett pont (az egyes kötetek legjobb darabjai) már a pozicionális változások következtében is veszít korábbi különállásából. Az *Egy másik élet* című kötet kapcsán különösen hangsúlyos ez a *A szabadkai villamos* és a *Vivaldi naplójából* esetében, hiszen ezek a korábbi önálló kötet-státuszából kerültek „le” ciklus szerepbe. (Hasonló strukturális különlegessége a Villányi-kötetnek az is, hogy az új versek szétosztattak a kötet ciklusai között. Ez a besorolás a kötet kronologikus rendjének bizonyos szempontú felfüggesztéséhez vezet, illetve hangsúlyozza azt az alkotói szemléletet, hogy a kronologikus szempontú strukturálás „fölött” egy organikusabb szemlélet is megragadható.)

A költői termésnek az a nagyobb íve, amit egy válogatás reprezentál, lehetővé teszi, hogy a recenzens alakulástörténetében vizsgálja a szerző poétikai műhelyében nyomon követhető nyelvi-szemléleti-poétikai módosulásokat, elmozdulásokat. Az *Egy másik élet* kapcsán is azoknak a folyamatoknak a nyomon követése lehet a vizsgálat főiránya, amelyeknek eredményeképpen a 90-es évek második felére kialakult a Villányi-vers önálló, összetéveszthetetlen identitásalakzata.

A költő eddigi életművének ismerői egyetértenek abban, hogy egy rendkívül következetes, ars poeticájában az építkezés értelemteremtő gesztusát hangsúlyozó alkotói világ bontakozik ki az eddigi oeuvre-ből. Az építő jellegű következetesség leginkább abban a poétikai koherenciában ragadható meg, amely egyrészt a szövegvilág belső implikációit egyre határozottabban és tudatosabban érvényesítő formálásból, másrészt pedig a kevésbé autentikus poétikai összetevők kiiktatásával létrejövő autonóm hang erejéből fakad.

Orpheusz Könyvek
Orpheusz Kiadó Kft.
Budapest, 2000
128 oldal, 1000 Ft

Szemléletmód és világkép tekintetében a Villányi-versek struktúrája már korán kialakult, és az *Alázat*-kötettől teljes tudatossággal történik a stabil alapszerkezet árnyalása és finomítása. A versek világából kibontakozó szemléletmód centruma az a szövegek mögött többnyire ott érezhető alapállás, „mely egy tételesen meg nem fogalmazott erkölcs, eligazító életszabályzat” (Lator László) gravitációs ereje által a szellem *komolyságában* képes látni és reflektálni a világot. Az *Alázat* című kötettől a *Vivaldiig* kimutatható a költői figyelemnek az az előfeltevése, amely szerint a világból valamiféle rend, értelmezhető szerkesztettség olvasható ki (és konstruálható újra akár a reálisban, akár az irreálisban). „Törvényüket nem ismerte, de nem kételkedett létezésükben” – fogalmaz az 1990-es *Alázat*-kötet *A vetkőzés mozdulatai* című szövege. A szemléletmód rendtételező, rendkereső irányultsága jelen van a későbbi Villányi-versekben is: „Úszni egy folyóban, s azt mondani: ez volt a teljesség” (*Vivaldi naplójából*, 1736), bár jól érezhető, hogy itt a rendképzet egy magasabb fokú absztrakciós szinten tematizálódik.

A költői szemlélet szerkezetét illetően ars poetica-érvényűnek tekintjük az *Egy másik élet* címet, hiszen a költői lét kitüntetettségére utal. Ez a kitüntetett pozíció természetesen nem a külső környezet felől artikulálódik, hanem az alkotás szellemi-lelki autonomitást teremtő lényegiségéből fakad. A Villányi-versek hitvallásszerűen tesznek tanúbizonyságot arról, hogy az alkotás bizonyos értelemben a valóság újradimenzionálásának, a valóságra vonatkozó új perspektívák nyitásának lehetőségét teremti meg. Ilyen értelemben a valóságnak a lehetséges irányából történő újraértelmezése mintegy reprodukálja a világ és az ember szinte követhetetlen sokszólamúságát, egyben folyamatos jelzést ad egy másik élet állandóan jelenlevő lehetőségfeltételeiről.

Villányi László új kötetének versei egy gazdagságában és szépségében is értelmezhető és megélhető valóság tereiben és a Most folyamatosan relativizálódó idejében poétizálódnak. Ez a dimenzionáltság a költő első kötetétől kezdve alapvonásként van jelen, és különösen markánsná válik az *Alázat* című kötettől kezdődően. A szemléletében stabil, de mindig erősödő figyelem egyfajta spirális önmozgás folyamatosságában él. Ez már az utóbbi kötetek korpuszeit tekintve is jól érzékelhető volt, s most a válogatás kompozíciójában és koncepciójában még hangsúlyozottabbá válik. Ha mércének tekintjük a művészre Rilke által rótt kötelességet, miszerint művésznak lenni annyit jelent – érni, mint a fa, akkor Villányi László valóban megfelel ennek a mércének. Az *Egy másik élet* egy verskorpusz magasabb szempontból történő újrendezésének mintapéldája. Villányi rendkívül biztos kézzel válogat, hogy érzékeltesse azt az ívet, melyet az előbb említett érés előrajzol. A versek az egyes kötetek kronológiáját követve hét ciklusba tagolódnak. Az új szövegek más-más ciklusba kerülve hangsúlyozzák az eddigi életmű magas fokú organizáltságát.

A világképi-szemléleti stabilitás értékteremtő és értékőrző attitűdje mellett a poétikai műhely alakulástörténetében azonban az a radikális változás lehet igazán figyelemreméltó, amely a poétikai konstrukció megalkotottságában, valamint a nyelvezet kiépítettségének tekintetében figyelhető meg. A poétikai konstrukció felől vizsgálva jól kitapintható a szövegformálásnak a metonimikustól a szinekdochikus elrendezettség felé tartó irányultsága. A szövegszerkesztettség szinekdochikus jellegének felerősödése világosan nyomon követhető az egyébként is eredendően szinekdochikus szerkezetű címadásban. A kötet címadó gesztusában érzékelhető funkcióváltozás poétikai szemléletváltó-zást takar. Az *Alázat* és *Az alma íze* kötetek többnyire történetfeltételező címei (*A hazatérő*, *A moziban*, *Az integető*, *Győrck*, *ha találkoznak*, *Hazatérés Itáliából*, *A kölcsönadott könyvek* – és folytathatnánk a sort) egy narratívává váló élettapasztalat poétizálását sejtetik. (Ezt az érzetünket erősítik a helymegjelölő címek életrajzra irányuló utaláslehetőségei is – *Dugonics utca*, *Kecske híd*, *Aphrodité* *a Baross úton* stb.) *A szabadkai villamos* és a *Vivaldi*-kötet verseinek címei viszont inkább saját jel-szerepüket hangsúlyozzák a jelnek a jelentéssel szembeni au-

tonómiájának értelmében (*A piros esernyő*, *A barna szandál*, *A kék pulóver*, illetve 1710, 1711, 1712 stb.). A cím mint jel a szövegvilág sűrűsödési pontja, egy feltételezhető egész/kontextus elvont és önállósodott eredője. A cím azonban sűrűsödési pontként sem válik a szöveg centrumává, nem lesz a beszédet uraló motívum, mert a szövegvilágban szegmentálttá válik, eltolódik. Ez különösen jól érződik *A szabadkai villamos* verseinek esetében. *A piros esernyő* című szövegben például a jel szerepű címadó tárgy úgy tolódik el, hogy „útra kel”: „*A piros esernyő azóta feltűnt Beregszászban és Krak- / kóban, Prágában és Párizsban, legutóbb pedig, egy / reggelen, itt hevert a Szent György tér sarkán.*” Az ikon-típusú címadás mind *A szabadkai villamosban*, mind a Vivaldi-ciklusban a struktúra szintjén történő megjelenése a költői értelemadásnak és gondolkodásmódnak, hiszen a versalkotó értelem szemléletrendjét jeleníti meg.

Az *Alázat* és *Az alma íze* kötetek szövegei a lét történetszerűségének megragadásán keresztül egy variációsor kiépítésére törekszenek, s a pillanatnyit felmutatva is egyfajta teljesség elérhetőségének reményében beszélnek. Ezzel szemben *A szabadkai villamos* fikcionált kocsi/fülke tere, valamint a Vivaldi-ciklus dátumokká sűrített ideje révén lemond az egésznek az én érzékelésén át történő megragadhatóságáról, s mindkét esetben egy áttételesebb reflexió lehetőségét teremti meg. *A szabadkai villamos* (amely, mint tudjuk, már nem létezik) fülkéinek fikcionált tere abban az értelemben válik az értelmezés tartományává, ahogy megidézi és újraírja József Attila-i fülke-lét tapasztalatát. Ez a tapasztalat az én koherenciáját elemeire bontja, és az elemeket fülkeszerű különállásukban hagyja. Az én kitüntetettségének („én állok minden fülke-fényben”) egzisztenciális botránya éppen az, hogy ez a kitüntetettség az én szegmentáltságából, elhatároltságából s az egészből történt kiszakítottságából fakad. Ennek a rendkívül árnyalt reflexivitásnak a ciklusban történő újraírása a valóságpercepció többszörös korlátozottságát szinekdochikus viszonyként ábrázolja. Egy város egyik villamosának egyik kocsijában elhelyezett megfigyelő én helye (az értelmezés helye) radikálisan marginalizálja a fikcionált én státuszát. Az értelmezés, a valóságkonstrukció pozicionális jellegű töredékessége a címadó ruhaneműk szinekdochikus szerepében is megjelenik. A postáskisasszony, az integető, a hazatérő, a bolond helyett egy piros esernyő, egy kék pulóver, szürke nadrág, bordó kalap. (A minősítő színjelzők hangsúlyos szerepe egy szín által vezérelt percepció különös működésű világát mutatja be. Az egészszé összerakhatóság kérdése sajátos módon jelenik meg a címadó ruhadarabok alakokra rendezhetőségében is.) *A Vivaldi naplójából* évszámait szintén a metonimikus átíró szinekdochék. Az évszám „képviselési szerepét” megerősítő naplószerű koncepció több szinten is az egész rész általi helyettesítést valószínűsít meg. Egyrészt a napló műfaji sajátosságaiból fakadóan a történetstörténet mindig kiteszi egy szelektív működésnek, melynek lényege az, hogy a történetstörténet egy sajátos szempontrendszer szerint lényegi és lényegtelen elemekre bomlik. Ennek következtében az, ami a naplóba kerül, mindig töredék, ám valamiképpen az egészet képviseli. Másrészt a datálás helyettesítő szerepének poétizálása (az esemény helyett az évszám áll) a lineáris időszereketet fragmentálttá teszi. Az élet évszámokra történő leosztása ugyanis az időpontok közötti túl nagy távolságok miatt üres időszakokat eredményez. A kronológiai értelem egy ilyen szerkezetű véletlenszerűség önkénye által folyamatosan dekonstruálódik. A Villányi-féle prózaverset az *Alázattól* a *Vivaldi naplójáig* folyamatosan erősödő képi, nyelvi koncentráció jellemzi. A versek ezáltal önnön jelentéslehetőségüket a kifejtettség-től az esszencialitás irányába mozdítják el. Ezen poétikai mozgás végpontján a szó, mondat, szöveg nem lefedi, hanem megnyitja a jelentés tereit. A narrativitás korábban oly fontos szerepe háttérbe szorul, illetve fragmentálttá válik. „*Akaratom ellenére telnek napjaim. Döntéseim távol esnek terveimtől, esetlegesek, megfontolatlanok. Ismétlődő helyzeteim különösnek hatnak, fura alakok tudnák igazolni alibimet*” – írja a költő *A vetkőzés mozdulatai* című nyitó-ciklusban. Az idézetben megjelenő belső narráció elbeszélő nyelve, az egészre irányuló

dikciós szándék az egyik záróversben teljesen új poétikai konstrukcióban tűnik elénk: „*Voltaképpen egyetlen hang miatt írtam egy kantátát. Hogy helye legyen annak a hangnak.*” (1736) Az egész helyett itt a középpontra irányul a beszéd, amelyből végtelen számú kibontakozás, megtörténés indulhat el. Véleményünk szerint a kötet első része inkább a kibomlásra és a megtörténésre koncentrált, míg a második rész azokra a centrumokra, amelyek ezeket indukálják.

A testszerűségtől, az anyagszerűségtől a szellemi felé történő mozgásként is értelmezhető ez a redukciós folyamat: „*Vágyakozásom arra az időre, amikor testem már nem, csak zeném létezik.*” (1737) Az anyagszerűségtől megszabadult zenei látás testetlenségéből fakadó irracionálisának poétikai adaptációja kiválóan alkalmas a Villányi-vers képi szerkesztettségének hitelesítésére. A kilyuggatott beszéd ugyanis a zenei látás asszociatív ereje által a verbális és non-verbális határán újra értelmessé tehető.

A Villányi-versek nyelvi megalkotottsága (de a formai strukturálás is) felveti azt az alapvető kérdést, hogy az egyes szövegekben milyen a líra és a próza viszonya, azaz melyek a líraiság ismérvei bennük, s ezek az ismérvek mennyire és hogyan képesek maguk mögé (alá?) rendelni a prózaiság határozottan jelenlevő poétikai elemeit. A kérdés azért is jogosult, mert Villányi eddigi méltatói (például Parancs János, Egri Zsolt) éppen a versvilág líraiságát, költőiségét jelölték meg legfontosabb erényként és sajátosságként. Az a demonstratív formaalakítás, mely lemond a költői beszéd hagyományos retorikai lehetőségeiről, Villányi első kötetétől kezdődően egyre hangsúlyosabbá válik. A nem-strofikus elrendezés, a lemondás a rímről, a prózai ritmika elsődlegessége, de mindenekelőtt egy úgynevezett „metafora alatti nyelv” alakítja ki a szövegek egyik legalapvetőbb nyelvi sajátosságát, a prózai, élőbeszédszerű karaktert. A „metafora alatti nyelv” egy olyan nyelv-szemlélet eredménye lehet Villányi költészetében, mely hisz a nyelv referenciális küldetésében. A világ nyelvi elérhetőségének hite mindvégig megmarad ebben az ars poeticában, s a metafora mellőzése még a Vivaldi-kötetben is szembevetőd azzal a módosulással együtt is, hogy a gondolati sűrítettség következtében kialakuló képi koncentráció ott már esetenként képtelen kitérni a metaforikus elől: „*Nézd a vonó íveit. A lélegzet ívei azok.*” (1715), „*Piros folt a hegedülő lányok nyakán: zeném szerelmeset bélyege*” (1718). Azonban a szép példák ellenére továbbra sem egy ilyen típusú, metaforizáló nyelvi absztrakció lesz a versbeszéd meghatározó karakterjegye. A metafora megkerülése ellenére, vagy a metafora alatti nyelv kiterjesztésével sem beszélhetünk nyelvi purizmusról (a nyelv kéznéllevőségének kiaknázásáról) a Villányi-szövegek esetében.

A nyelvnek az elsősorban elbeszélő funkciójával élő beszéd a szövegek történetközpontúságának nyelvi vetülete. Ezáltal egy olyan alkotói attitűd megnyilvánulása érhető tetten, mely önértelmezését és ezen keresztül világértelmezését különböző narratívumokban képes kivitelezni, megalkotni. A történetyszerű reflexivitás a szövegstrukturálás szempontjából hol kiindulópontként, hol végpontként jelenik meg. Kiindulópontként abban az értelemben, hogy a versek egy részében a szövegszerveződés, a poétizálódás egy bizonyos eseményszerűség lendítőerejéből táplálkozik. Ezekben a szövegekben a történet mint példázat értelmezhető, olyan esemény, amely valami önmagán túlit jelöl és igazol, és esetlegességéből kiemelve valami általánosat reprezentál (például *Győriek, ha találkoznak, Dugonics utca, Újságos* stb.). Amikor pedig a történet a szöveg végpontja, akkor a képzeletnek olyan munkájaként jön létre, mely a benyomásokat, a tárgyiasságokat narratívummá szélesíti, tehát a képzeleti működés történetet teremt a dolgok köré. Bodor Béla korán felfigyelt a Villányi-vers ezen képességére és sajátosságára, hangsúlyozva egy ilyen jellegű ars poetica termékenységét a 90-es évek magyar lírájának egészére nézve: „az 1994-es *Alma íze* kapcsán említettem annak idején, hogy a realitásnak egyfajta fikció terébe történő emelése lehetővé teszi annak a naiv, provincionális irodalmiságnak a felülírását, ami az irodalom horizontjának kiszélesedésével veszett el az

írók és olvasók számára egyaránt: egy kisebb közösség, hely, élettér és életidő kiragadása a múlt időből.” (Alföld, 2000/2) Ebben a poétikai transzformációban az tűnhet érdekesnek, hogy miből fakad a Villányi-szövegek líraisága, hiszen a narrativitás elbeszélő nyelve a metafora alatti szinten fogalmazza meg önmagát. Véleményünk szerint a szövegekben a metaforizáció nem a nyelv szintjén történik, hanem „egy lépéssel korábban”, a reflexió szintjén. Ennek a reflexivitásnak ugyanis olyan a természete, hogy a valóságmozzanatok, a cselekményszerűségeket tudja metaforikusnak tekinteni, s mint ilyeneket képes metaforikusan értelmezni. Azt gondoljuk, hogy ez a sajátosság a legrelevánsabb jegye Villányi László verseinek. A szövegek ars poeticája szerint tehát lehetséges a valóságnak olyan olvasata, mely által egy denotatív olvasat az értelemadás konnotatív lehetőségeit takarja el (illetve nyitja meg). Sőt éppen ezen olvasati rétegek textualizálódása során történik meg a narratívum poétizálódása. A reflexivitás ilyen értelmű azonossága mellett a válogatott versek elbeszélőnyelvében azonban lényegi változás figyelhető meg, mely változás a poétikai konstruálás szintjén történt változással párhuzamosan alakul. Mivel a nyers narratívumot alakító vágómunka a Vivaldi-ciklus felé haladva a cselekményszerűség egyre kevesebb mozzanatát engedi be a poétikai térbe, a szöveg mint a valóság rekonstrukciója szándéka szerint egyre kevésbé állít helyre, egyre kevésbé épít ki valamiféle feltételezett egészlegességet. A *szabadkai villamosban* és a Vivaldi-versekben ezáltal olyan üres terek, felületek születnek, melyek nincsenek lefedve a szerzői értelemadás egyirányúsító jelenléte által. Ezen két záróciklus szöveggonstrukciója – továbbra is a valóságra vonatkoztatható konnotatív olvasat hitében – helyet biztosít egy „kívülről érkező” olvasatnak. A szöveg saját kiteljesítésében megteremtí az olvasó helyét.

A lehetségesnek mint helynek ez a kétféle (explicit-implicit) értelmezésmódja szemléletesen nyilatkozik meg két szövegegészlet megvizsgálva. A szemlélet explicit jellege a hangszólyos az *Alázat* című kötetből beválogatott *Rajz* című versben:

*Kirajzolódunk a szoba falára,
miként csak ember lehet meztelen:
görbül az egyenes, nyújtózik amaz,
induljon bárhonnan egy vonal,
utóbb úgyis mindennel összefut:
s hallom, mit nem tud a rajz: amint
lélegzeted szakad, tizenhét felé.*

A szöveg a lehetségesnek, a variációnak, a varázsnak a létet behálózó és meghatározó jelenlétét tanúsítja, ám az értelemlehetőségek tapasztalata nem a szöveg találkozási pontjain keletkező feszültség terében születik, hanem egy deskriptív intenció tapasztalataként fogalmazódik meg (*induljon bárhonnan egy vonal / utóbb úgyis mindennel összefut*).

Az írói olvasatnak ez az egyértelműsége A *szabadkai villamosban* és a *Vivaldi naplójából* verseiben a tételalkotó modalitás felszámolása után polarizálttá válik, és helyet ad egy olvasói jelentésadásnak. A kijelentő / leíró mondat típust felváltja egy olyan mondatértelem, melyben maga a mondat nem végpontja, hanem kiindulópontja a jelentésnek. A *Vivaldi naplójából* / 1733 szövege jól illusztrálja a jelentést a kifejtettségéből visszavonó szemléletet:

*(Andante.)
Miként lassan ért ízzel telítődik a szőlőszem, s áttet-
szőn ragyogni kezd.
Itt másként érint a víz. A kő ereztében a táj ritmusa.*

*Mélyre hajolva óvtam egy pókhálót, miközben csigaházak roppantak talpam alatt.
(Olyan zenét írni, mint az eső. Viruljon minden.)*

Az olyan típusú mondat szervezés, mint az „Itt másként érint a víz. A kő erezetében a táj ritmusa” a jelentésszerűséget, az értelemdadás lehetőségét a mondatok találkozásaikor és a mondaton belül is implicitté teszi, s ezen gesztusával mintegy helyet teremt az olvasónak. (Részben ide kapcsolódó sajátossága a Villányi-szövegeknek a mindvégig uralkodóan megmaradó kijelentő modalitás problematikája. Még a hiányos, üres szövegterek sem engedik be a kérdő mondatot, amelyre még a Vivaldi-ciklusban is csak elvétve találunk példát. Feltételezhető azonban, hogy a szövegtér le-nem-fedettségeiben a kérdező egzisztencia megjelenését kell látnunk.)

A fent idézett két vers a „metafora alatti nyelv” kérdésében is útmutató lehet. A *Rajz* című szöveg esetében a szemlélet alapvetően lírai karaktere képes a bölcséleti jellegű tapasztalatot esztétizálni, a Vivaldi-szövegben pedig a verbális megfogalmazás zenei strukturáltsága eredményezi a sajátos lírai hangot.

A narratívum kezelésében végbemenő váltás a szövegek által alkotott beszélői én szerepének és szerkezetének megváltozásával is összefügg. Az *Alázat* és *Az alma íze* kötetek szövegeiben lírai én és életrajzi én transzparens viszonyban van (s ez a transzparencia megmarad annak ellenére is, hogy a versszövegekben gyakran végbemenő mitizáló „énbővítés” megpróbálja az életrajzi én konkrétságát elmozdítani egy absztrakt karakter felé), így az én egy általa megélt/megalkotott történet keretei között nyeri el kontúrjait. A *szabadkai villamos* és a *Vivaldi naplójából* szövegeinek beszélő énjében viszont felszámolódik ez a transzparencia, és egy szerepkonstrukció keretében összetettebb szerkezet jön létre. A fikcionálttá tett én (egy nem létező villamos utasa, illetve egy XVIII. századi zeneszerző maszkja) megkomponáltsága különösen a Vivaldi-ban hangsúlyos, hiszen a szerepben a zenész, a pap, a költő személyiségelemek különülnek el, illetve ekvivalenciájuk révén szintetizálódnak. Ezekben a szövegekben a szituációk, a történetmozzanatok által megalkotott énben a személyiség integritásának, koherenciájának problematikája metaforizálódik. A Vivaldiban azáltal, hogy eltűnik az összefüggő történet az én mögül, a textualitás rétegei veszik át a korábban a Krúdy-novellákat idéző időbeli tapasztalatok rétegzettségét. A textualizáltság minőségében bekövetkező változás releváns jele/jegye az idézetek, önidézetek számának és pozicionális kitüntetettségének vállalása. Egri Zsolt felfigyelt arra, hogy *A szabadkai villamosban* és a *Vivaldi naplójából* szövegeiben „rengeteg korábbi verséből találunk egy-egy sort, képet, történetrészletet”. Az intertextuális térben mindig alakulásban levő én tehát továbbra is jelentést ad biografikus komponenseiről, ám ez a jelentés már beleíródik egy más típusú szövegiség (például a Biblia) alakzatrendjébe.

A Villányi-versek több szinten megjelenő decentralizált távlatossága következtében – és az eddig leírtakból fakadóan – felvethető a Vivaldi-versekben véglegesülő szövegformálás folytathatóságának kérdése. Úgy tűnik, hogy az önmaga implikációit a redukciókon, a poétikai töréseken keresztül már tökéletesen birtokba vett és kifejtett szövegformáló technika néha mintha konfrontációba kerülne a szövegvilág tapasztalataival. A kérdés az, hogy a színekdochikus, ikonszerű, alapvetően a mondatban gondolkodó nyelv meddig lesz képes textuális kompozíciót létesíteni. (Erre utal Egri Zsolt is, amikor a szövegminimum felé közelítő haiku poétikai jegyeinek felerősödését látja az újabb Villányi-szövegekben.)

Végezetül érdemes kitérnünk a kötet rendkívül következetesen kialakított motivikus stabilitására, ami a kötet nyitó- és záróversében egy képi kontamináció révén mintegy bekeretezi az olvasói „folyamatosságérzetet”: „s észreveszi, ha visszafelé moz-

dulnak a folyók” – zárul az *Egy polgár esti meditációja* című nyitóvers; „Éppen átvitt a hídon, felnéz, s még nincs emléke erről a szigetről” – bukkan fel egy emlékszilánk a záróversben. A folyókép pusztá azonosságán túl természetesen utal az állandóság-változás héraikleitoszi dialektikájára is, ezen gesztusa kompozíciós szinten is megjeleníti az egyes versekben újra- és újratematizálódó problematikát. A kötet tematikus tengelye ugyanis a változatoknak az a fajta tündérvjátéka, amelyre az alázatba koncentrált figyelem újra rácsodálkozni képes. Ilyen értelemben a víz és a híd a kötet alapmotívumának tekinthető, hiszen archetipusos jelentéslehetőségeik összessége az egész kötetnek alaprajzát adja.

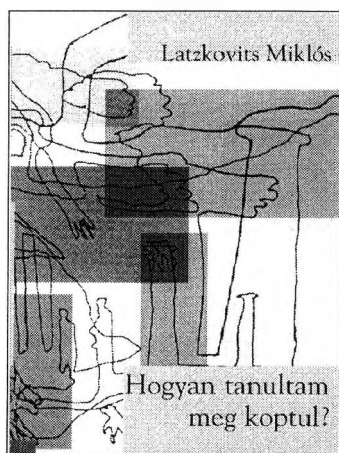
Villányi László *Egy másik élet* című kötete egy sajátos, autonóm beszédmodot legitimizál (újra) a kortárs magyar költészetben. Sajátossága elsősorban a tradicionális költői beszédhez való viszonyában ragadható meg. E poétika ugyanis nem a hagyománnyal való szembenállás és leszámolás mentén az ént definiáló „új”-ra helyezi a hangsúlyt, hanem a hagyomány még adekvátnak tekinthető alakzatainak a bensőségben történő újrastrukturálása által működik.

AZ ANGYAL MAGÁNYA, AVAGY FELJEGYZÉSEK A KOPT-PLATÓN BARLANGBÓL

Latzkovits Miklós: Hogyan tanultam meg koptul?

Valószínűleg sokak számára ismert az az állítás, miszerint Magyarországon az irodalom körül kialakult intézményesített megnyilatkozásformák (kritikák, recenziók, tanulmányok) meglehetősen magyar irodalom-centrikusak – így például a külhoni irodalmi újdonságok ismertetésére és recenzálására hivatott kritikai fórumok, valamint a nem magyar irodalmi szövegekről készített elemzések és tanulmányok száma is viszonylag kevés. Noha ennek a kritikának nem célja az említett állítással kapcsolatos állásfoglalás és kifejtés, a világirodalmi hatásokkal való kibékült és reflektált együttélés hiánya alapjainban érinti, hiszen ez a hiány különösképpen érezhetővé válik akkor, ha a recenzens egy elsőkötetes szerző olyan művét kívánja méltatni, melynek helyét elsősorban világirodalmi hatások gócpontjai jelölik ki, azaz az irodalmi helyiértékét megadó rokon művek nem a kortárs vagy a közelmúlt magyar irodalmának körébe tartoznak, sőt igazából csak egyetlen külhoni szerző, esetünkben Jorge Luis Borges művei képezik azt a kitüntetett viszonyítási pontot, melyhez képest a recenzió tárgyát képező írásmű mindenképp elhelyezést kell nyerjen. Ilyen esetben a mű érdemei mellett érvelve nemcsak azt a szorongást kell eloszlatni, miszerint pusztán egy külhoni nagymester hazai epigonjával állnánk szemben, hanem azt az ellenvetést is érvényteleníteni kell, hogy a Borgesszel kapcsolatban történő megítélés már önmagában is önkolonizáló gesztus lenne, mely elvitatná a magyar irodalom és a szóban forgó mű viszonylagos sajátosságát.

Latzkovits Miklós *Hogyan tanultam meg koptul?* című elbeszéléskötete óhatatlanul a fenti probléma elevenébe vág: míg a mai magyar irodalmat tekintve egyéni (és szerintem eredeti) hangot és írásmódot képvisel ez a kötet, mindeközben jól felismerhetően Borges erős hatásáról is tanúskodik. Borges ugyan megkerülhetetlen a huszadik század második felében írók mindegyike, így a magyar írók számára is, Latzkovitsnak a mai magyar irodalmon belüli sajátosságát azonban éppen az ad(hat)ja, hogy a borgesi ihletettség nála teljesen más módon jelenik meg, mint ahogy azt a jelenkori magyar

*JAK-füzetek 116.
József Attila Kör-Kijárat Kiadó
Budapest, 2001
96 oldal, 950 Ft*

irodalom esetében, az eddigi szövegek ismeretében várhatnánk. Ennek magyarázatául a borges-i életmű – Hans-Robert Jauss által kifejtett – kettős karaktere szolgálhat: Jauss szerint Borges művei egyfelől utat mutatnak egy jobb híján posztmodernnek nevezett esztétikai gyakorlat számára, mely a fiktitvítást a mindenkori életvilágban működtetett értelemképző eljárásokban is konstitutívknak tekinti (s ez a mai magyar irodalom meghatározó vonulatának egyik alapbelátása); másrészt viszont értelmezhető a borges-i életmű úgy is, mint amely ugyan a végsőkéig feszíti az irodalmi modernség ellentmondásait, ám mégis megmarad annak határain belül, amennyiben nem „a nyelv olyan filozófiájá[ra támaszkodik], amely a hatalom anonim diskurzusai foglyának akar nyilvánítani bennünket”. Latzkovits Miklós kötete ezen utóbbi Borges-átsajátításnak az egyik lehetséges útját mutatja meg, amennyiben a fiktív és valós, a transzcendencia és immanencia közti átjárhatatlanság témáját járja körül, és ezt nagyrészt egy a nyelvi fordulat belátásaitól eltekintő irodalomszemléletre alapozza. Teszi mindezt úgy, hogy mindeközben képes Borgestől éppen akkora távolságot tartani, hogy egyéni módon szelektálja és szervezze újjá a tőle tanultakat, de egyben vállalja is mesterét.

A *mester* szó használatát éppen a kötetnek a nyelvi fordulattól eltekintő irodalomszemlélete legitimálja. Olyan fiktív világba nyerünk bebecsátást, mely ugyan nem nélkülözi a posztmodern (és a modern) szövegek sajátosságaiként elkönyvelt önreflexivitást (és erről a későbbiekben még lesz szó), hiszen az irodalmat és az olvasást folyamatosan tematikussá teszi, az irodalomhoz való viszonyulást azonban ebben az esetben nem a nyelvi közeg jelentéskimozdító ereje határozza meg. A (cím szerint) kilenc (de valójában több) elbeszélést magába foglaló kötet mögé megrajzolható irodalom- és nyelvészemlélethez – az elbeszélések elrendezése, valamint a borítóra kiemelt címe alapján is centrális pozíciójának tekinthető – *Hogyan tanultam meg koptul?* című elbeszélés visz talán a legközelebb, melynek én-elbeszélője éppen egy ilyen szemléletbe való (bele)nevelődés és beavatás történetét tárja elénk: a kopt nyelv „megtanulásához” vezető rögs úton a főszereplő-elbeszélő csodás képességű kisgyerek előbb egy zseniális és külön nagyapa segítségével nyer beavatást a latin, majd a görög auktorok műveibe (ez az első két stáció), pontosabban egy általuk hordozott magasabb rendű tudásba és létmódba, majd pedig önkívületben (harmadik stáció), egy kopt lánnyal való találkozás során jut el a végső ponthoz, az utolsó állomáshoz, magához a kopt nyelvhez, mely mintegy metaforikusan képviseli minden létmód és minden tudás legmagasabbikát. A klasszikus auktorokhoz és a kopt nyelvhez való adekvátnak tekintett viszonyulásmód leírásakor az elbeszélés igen nagy mértékben épít a befogadás azon modelljére, mely a platóni ideatanon és a platónikus írásokban körvonalazott égi és földi szeretet teológiáján alapul (s ezen meghatározottságát az elbeszélés explicit módon is alátámasztja, amennyiben főszereplője radikális platonistának vallja magát), Isten látásán, a *visio Deí*n – mely nem mellékesen nagyban meghatározza a modern esztétikai diskurzusnak az adekvát befogadói magatartásról szóló elképzelését is. Egy olyan modellről van szó, mely a műalkotásokhoz való viszonyunkat szigorúan a *kontempláció* keretei között értelmezi, s ennek megfelelően az olvasás során nem a szöveg és az olvasó közti *alkudozási folyamat*ra fekteti a hangsúlyt, hanem az olvasó önfeladását, önnön érdekeitől és életvilágától történő teljes eltekintését, illetve – és ez Latzkovitsnál igen nagy szerepet kap – önmagának egy magasabb létmóddért való feláldozását emeli normává, mely folyamat során az esztétikai gyönyör csakis a kontempláció tárgyára fordított kizárólagos és koncentrált figyelem, a kontemplált tárgy részeinek a lehető legteljesebb jelenlétre segítése révén valósulhat meg. A platóni és a keresztény teológiai hangszerelést erősíti az elbeszélésben (valamint általában véve a kötet egészében) a kontempláció tárgyához való viszonynak a látásra alapozása: a görög és latin klasszikusok elsajátítása is az adott ábécének kommunikációs eszközökből ilyen kontemplációs tárggyá, *képpé* alakítása révén történik: „a képeket nézegettem. A betűket. Mert a betűk

tényleg igazi rajzok, csak éles szem kell hozzá, hogy lássuk ezt, és nekem, a gyermeknek, volt hozzá szemem. Ezért van, hogy még ma sem írom, hanem rajzolom a leveleimet, és ezért van, hogy pocskék a helyesírásom, és annak idején részben ezért rúgtak ki az iskolából” (47), valamint „a görög betűk kifogtak rajtam. Napokba került, mire valóban felfedeztem bennük a hangokat, és két hétig kellett nézegetnem csak magát az alfabétumot” (61); de hasonlóképp a platóni hagyományra utal vissza a kopt lány alakjába foglalt égi szerelem motívuma is: „Aztán ő is eljött. Az a kopt lány. Leült mellém a partra, még azt is megengedte, hogy megfogjam a kezét, s bár nem hallottam a hangját, azért értettem minden szavát. Mert koptul még magunkban sem kell kimondanunk a szavakat. Ez a végső pont, az utolsó állomás” (66); a magasabb tudásba és létmódba való belépést pedig az önkívületig fokozódó (a keresztény platonikus írásokban gyökerező) gyönyör jelzi: „éreztem, ahogy darabokra hullik a testem. Ezer szilánkra. És a szilánkok szertegurultak mindenfelé, szétszóródtak a nyelvben, a prepozíciókban meg a hangsúlyokban, és én benne voltam minden szóban, minden életre kelt igében, a szerkezetekben és a mondatokban is” (63).

A latin, a görög és a kopt – melyek itt nem köznapi, praktikus használatukban értenődők, hanem szent nyelvek, maguk is (mint láttuk) szemlélés tárgyai, s ez megkülönbözteti őket a többi nyelvtől – elsajátításával végbemenő tökéletesedési folyamat párhuzamosan zajlik a hősnek az életvilágból történő eltávolodásával – így a szellemi vezető nagyapa sem képes a köznapi társadalmi gyakorlatokban helyt állni (például egy ígéretes nővel való megismerkedéskor nem jut eszébe, hogy családja van – felesége, lánya és unokája –, s a hölgyet felhozza a lakására, hogy majd csak a küszöbön állva, az ámuló család döbbsétek előtt ébredjen rá arra, hogy valamiről bizony nagyon elfeledkezett), a főszereplő kisgyerek kisegítő iskolába jár, hiába beszél folyékonyan latinul, a többi elbeszélés (szintén rendkívüli képességekkel megáldott) hőseinek életét pedig hasonlóképp vagy környezetük értetlensége kíséri, vagy maguk válnak evilági környezetükre és önmagukra is veszélyessé: *A könyvfejtő* főszereplője, a minden megírt és valaha megírandó könyvre emlékező Johann Alauda embertársaiban csalódott mutattványosként tengeti életét, *A muzsikásban* a dolgok lényegéből áradó magasabb harmóniát és a gondolatokat is meghallani képes Edith Franck e szörnyű tudás birtokosaként csak a csendre (és a halálra) vágyik, kedvesét pedig alkotói válságba sodorja, *Az angyal* pedig, aki a hamburgi mellékutcán sebesülten megjelenik, előbb kisebb helyi botrányt kelt, majd egy csodaszép nővérkével lebonyolított szerelmeskedés után visszarepül az égbe. A magasabb rendű tudásba történő beavatódás folyamata nem visszafordítható, az alakok kiszakadnak világukból, s maguk is kontemplációs tárggyá lesznek, s ennek megfelelően a hozzájuk való egyedül adekvát viszonyulásmóddá a kultusz válik – Johann Alauda, az angyal, valamint a különöc nagyapa értékeléséhez nem vezet más út. Megértésükhöz teljesen hiábavaló a tudatos és módszeres értelemhasználatot segítségül hívni: a hamburgi angyal angyal-mivolta műszerekkel nem mérhető, megjelenésével elszámolni képes, megnyugtató teológiai magyarázat nem létezik; Edith Franck adottságát pszichológiai eszközökkel nem lehet becserkészni; Johann Alaudát a korabeli akadémikusok szemfényvesztőnek minősítik; az *Igen rövid történet a Latzkovitztól* főszereplőjének, Paul Hazardnak a halálát pedig még a leghitelesebb prózai ábrázolásnak ítélt történet sem képes értelemmel telíteni. A kultikus és a tudományos megközelítés között feszülő ellentét határozza meg a rendkívüli alakok rendkívüli élettörténetének bemutatására szolgáló műfajválasztást is: a kötetbe foglalt írások ugyan olvashatók elbeszélésként is, azonban legtöbbjük a bevált borgei receptet követi, amennyiben a szépirodalmi és a tudományos írásmű határán egyensúlyoznak – egyrészt nagy figyelmet fordítanak a dokumentálható életesemények feltárására, a filológiai pontosságra, a korábbi kutatók álláspontjainak elemző összevetésére, másrészt

viszont betekintést nyújtanak egy a miénktől különböző és értelmünk számára felfoghatatlan világba is.

A kétfajta (a praktikus és a szemlélődő) beállítódás közti ellentétnek a kötet szempontjából kiemelt fontosságát hangsúlyozza a nyitóelbeszélés, *A mese előtt* is, mely egyben a többi írás kerettörténetévé, metaszövegévé is emeli magát, amennyiben kettősponttal végződő zárósora az alábbi: „És most kezdődjék a mese, a valódi, Ajse és Szejfi nagyszerű meséje”(9). Ajse és Szejfi nagyszerű meséjét a nyitóelbeszélés Ajse és Házár történetének ellenpárjaként képezi meg, amennyiben az Ajse királylány kezéért vetekedő mindkét dalia, Házár és Szejfi, egyaránt elnyeri Ajse szerelmét – előbb a mesés birodalmakba kalandozó Házár, aki kissé csenevész ugyan, de pompás történeteket tud, amivel lenyűgözi a királylányt, majd pedig a dicső Szejfi, aki csak akkor lép színre, mikor az egyre csak mesés világokban portyázó Házár otthon búslakodó Ajséjén az elhanyagoltság tünetei kezdenek mutatkozni. A nem túl mély gondolkodású, de kétségkívül igen hatékony Szejfi ekkor elhozza az aranyalmát (mely ugyan a történet elejétől kezdve feltétele Ajse keze elnyerésének, de Házár esetében, úgy tűnik, kivételt tettek), lekasabolja az azt védő – és Házár által gondosan megkímélt – óriásokat, s azzal sem törődik, hogy a gyümölcsetől megfosztott aranyalmafa kiszárad, az alma leszakasztásával pedig sötétség borul a birodalomra – Ajse szerelme az övé, Házár pedig a továbbiakban magányosan röpdöshet a csodaszőnyegén. Fontos észrevenni, hogy a zárómondat Ajse és Szejfi meséjeként nevezi meg az elkövetkező elbeszélések összességét, mintegy előre jelezve a kötet egyik (romantikus) alapmotívumát, mely szerint a Házár képviselte csodás világ immár mindörökre elveszett, a fikció birodalmába húzódott vissza, ami pedig az általa hordozott transzcendencia rabul ejtésére és prózai világunkkal való összeegyeztetésére irányuló törekvések sikerességét illeti, ezek bizony igencsak kétségesek.

Márpedig a kötet több gondolatrendszer bevonásával is megpróbál érzékeltetni egy alapvető transzcendenciaigényt, így nemcsak a már említett platóni idea- és szerelemtanra történő nyílt és kevésbé nyílt utalásokkal találkozhatunk a lapokon (ilyen további példa lehet a *Túlvilági történetek Lakoma-jelenete*), hanem keleti misztikával (a keleti hangszerezés mintegy keretes szerkezetként jelenik meg, ugyanis elsősorban a kötet nyitó-, valamint záródarabját, *A három trón dicséretét* sorolhatjuk ide), s a lélek halhatatlanságára és a túlvilági létre vonatkozó (ál)tudományos eszmefuttatásokkal is (ilyen a *Túlvilági történetek* többi darabja). Mindezen diszkurzív és tematikai meghatározottságok felfejtésén túl azonban jóval fontosabb a *Hogyan tanultam meg koptul?* azon jelentéspotenciálja, melynek révén az említett transzcendenciaigény a művészetekkel (s azon belül is elsősorban az irodalommal) kapcsolatos beállítódásra vonatkoztatható (azaz az önreflexivitás szintjére emelkedik), s valószínűleg épp ezen a ponton köszönheti a legtöbbet Borges elbeszéléseinek. Az olvasással kapcsolatos megmagyarázhatatlan csodák, s az azokat egy-egy rendkívüli képességekkel megáldott zseni személye köré csoportosító eljárás (mint amilyen a Borges Innerio Funesének kifinomult emlékező- és érzékelőképeséssel rendelkező figurájából bizonyára sokat merítő Edith Franck és Johann Alauda alakja, de a címadó elbeszélés nagyapája és csodagyereke is), valamint a köztük és a tudományosságra törekvő bemutatásmódjuk között feszülő kimondatlan ellentét (melyről korábban már volt szó) kétségbe vonja az irodalommal kapcsolatos azon – elsősorban huszadik századi – beállítódás érvényét, mely úgy véli, az esztétikai élmény (és tárgya) visszaadható a tudományos eszmefuttatás eszközeivel, maradéktalanul fogalmiságra hozható, megmagyarázható és akár még előre is jelezhető – magyarul mindenféle transzcendenciaitól megtisztítható. Ezen utóbbi eljárás mód ironikus ártértelezéseként hatnak a kötet egyik további (s témájának a fülszövegbe emelése révén mintegy a kötet egyik védjegyeként is szolgáló) elbeszéléseinek, a *Két rövid történet* a *Latzkovits*től párdarabjai, melyek egyike a *killersatz*, a gyilkos mondat elméletébe ágyazza az esztétikai tapasztalattal kapcsolatos önreflexív ál-

lásfoglalását (a gyilkos mondat az irodalmi szövegek egyes szegmenseinek véletlenszerű konstellációjából állhat elő, és olvasójának azonnali és megmagyarázhatatlan halálát okozza), a másik pedig egy vándorkönyv kiismerhetetlen hatását és tartalmát érzékeltetve teszi ugyanezt.

Latzkovits kötetének bravúrja valószínűleg éppen az lehet, hogy noha téma- és műfajválasztását is a műalkotás és az életvilág közti merev oppozíció (valamint az ennek megfelelően beállítódás) fenntartásának, illetve tematizálásának jegyében alakítja, s mindezt kiegészíti a műalkotás világa magasabbrendűségének modernkori tételével, ennek ellenére nem tesz konkrét javaslatokat arra vonatkozólag, miben állna ez a magasabbrendűség, hanem egyedül a tematizált esztétikai reakciók milyensége (és fogalmi kimerítetlensége) teszi lehetővé a visszakövetkeztetést; kötete így nem más, mint a hagyományos esztétikai beállítódásnak, a *kontempláció öröme*nek állított emlékeztető- és gyakorlóterepe, mely kívül rekeszt magán minden olyan belátást, mely az érdek nélküli szemlélet lehetőségéhez, valamint a műalkotás és a befogadó világának merev elválasztásához kritikailag viszonyulna. Arra nézve, hogy a kötet implicit olvasóját vajon mennyire határozza meg ez a normatívva tett olvasói modell, több válasz is adható. A kötet ugyanis látszólagos egyneműsége ellenére (melyet a kontemplációs modell központi szerepe szervez) több olvasati lehetőséget is előre kódol, illetve legitimál, így a nyitóbekezdés Ajszéjének Házár világa iránt táplált *nosztalgia*ját, vagy például a csodás hősök környezetét és leírásuk nyelvét is részben meghatározó *szkepszis*t, valamint a tudományos beszámolóokban itt-ott fellelhető *íróniát*. Ezek mind játékba hozhatók a *Hogyan tanultam meg koptul?* olvasásakor, azonban a kötet feltehetőleg mégis egy olyan olvasatban nyeri a legtöbbet, mely minden, az olvasói önreflexióval nagyban számoló lehetőségtől és alkufolyamattól eltekint, s helyett olyan olvasói magatartást igényel, amelyben az olvasó bizalmát a narrátorba helyezi, s feltétlen hittel viszonyul az elmondottakhoz.

Noha a fenti mondatból le lehetne vonni olyan következtetést, miszerint Latzkovits köteté éppen a modern elbeszéléstradíció azon megoldásait kívánná kiiktatni, mely a történetmondás (manapság igencsak a figyelem fókuszában álló) bonyolultságát és hiteltelenítő eljárásait helyezi előtérbe, és ezáltal az olvasónak az olvasásban való mérlegelő és ezért *aktív* közreműködését kényszeríti ki, a *Hogyan tanultam meg koptul?* ilyen értelmezése egyoldalú lenne. Figyelmen kívül esne az, hogy az önmagától és körülményeitől eltekintő olvasói attitűdnek a működésbe hozását a kötet „kerülőúton”, azaz éppen egy a narrátor és a mindenkor olvasó között zajló alkufolyamat egyik lehetséges végeredményeként biztosítja, hiszen a tudományos és a kultikus között egyensúlyozó narrátori alaphang és az előadottak között feszülő ellentét állásfoglalásra kényszeríti olvasóját, aki a műalkotások világát illetően már minden, csak nem ártatlan, akinek (a kötet vezetése és útmutatása segítségével) újra meg kell küzdenie a műalkotások világába vetett bizalomért, a magasabb rendű tudásba, a *kopt nyelv*be vetett hitért. És a koptban hinni, koptul tudni jó.

EXPEDÍCIÓ A BEFOGHATATLAN NYOMÁBAN

Sándor Iván: Rocinante nyomában

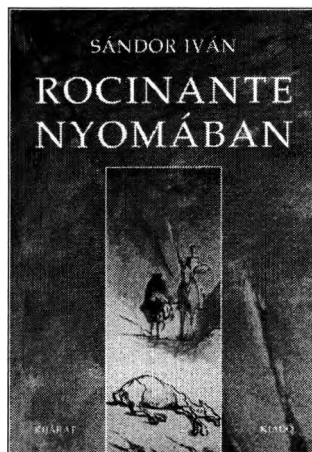
„Nem beszélhetünk már arról sem, hogy a kultúránk veszélyben forog. Azt mondhatjuk: *valami véglegesen elveszett*. Ám ez is élethelyzet. Sűrű és telített a maga ürességében. Ebből születik meg a *ma* regénye.”

Sándor Iván

Sándor Iván *Rocinante nyomában* című esszékötetének ösvényeit bejárva az olvasó többször is szembesül e mondatokkal, ha más-más formában is. Sűrű és tényszerű megállapítások, melyek tárgyilagosságukban a huszadik század végéről és az új évezred elejéről, jelenünkről tudósítanak. Arról, hogy valami véglegesen elveszett. Akár utalhatnának a szerző félelmeire is a kultúra haláláról. Bizonyára ez is benne rejlik e mondatokban. De Sándor Iván számára egy dolog fontos: ebből az élethelyzetből születik meg a *ma* regénye. Ezzel nem kevesebbet mond a szerző, minthogy a hiány mellett létezik a *ma*, létezik a *regény*, nem halt meg, mint ahogyan azt többen is megjósolták, valamint hogy a regény (még mindig, mert mindig is) ontológiailag *keletkező*. Így, ha a regényről gondolkodunk, létünkéről is gondolkodunk. Mert Sándor Iván szerint a regény lehet akár olyan esszencialitás is, amely közelebb visz a mi időnk emberi helyzeteihez, „anyagi létfeltételeinek” megvilágításához, mindezt bekapcsolva a történeti vizsgálódásokba. Az ösvény tehát, melyet a kötetben összegyűjtött nyolc írás kijelöl, a *ma*, a regény és a lét összefüggéseinek útján vezet olvasóját, és e tekintetben, meglátásom szerint, az évek múltával sem veszít aktualitásából.

A borítón Daumier képe látható a Don Quijote-sorozatból, melyet a szerző metaforaként alkalmaz, ha szükségét érzi, tematizálja, értelmezi a képet, újra meg újra emlékeztetünkbe idézve e nagyszerű hőst és megteremtőjét, Cervantest, a modern regény atyját. Daumier lova és lovasa: a regény mítosza. „A képen az árnyékoló és árnyéklovasa egy, a porban heverő Rocinantéhoz hasonló árnyék-testhez közeledik. Mint akik önmaguk kadáverén tántorognak át. Regényíróként figyelem a tántorgást, de nem a regényről kívánok itt beszélni. Útonlétének formaváltozásain át az emberi helyzet változásairól próbálok néhány gondolatot elmondani.”

Kijarat Kiadó
Budapest, 1999
220 oldal, 796 Ft

Sándor Iván esszéiben a regényírói útbejárások titka után, az esszéműfajnak megfelelően ismeretlen területek, jelenségek földelésére szervez kutatóutat. Amíg *A sefforiszi ösvényben* a regényíró, itt az esszéíró (és vele az olvasó) indul virtuális utazásra. Az út, a vonal, a pálya, amelyen halad, szintén metaforikus. Amiként Daumier Rocinantéja, Sándor Iván meggyőződése szerint maga a regény is átlép a saját útszélre vetett kadáverén. Merre halad hát a századvég Rocinantéja? Merre halad a századvég regénye? Mi áll a regény mint forma ontológiai centrumában? Nyomon követve a regény útját Cervantestól Proustig, Prousttól a huszadik század végéig, expedíciót indít a regényből tűnedezni látzó Én nyomába.

Az Én veszendősége a kötet központi témája. E tény regénytörténeti és -poétikai útját a *Regényregény* és *A veszendő személyiség nyomában* című esszé járja legteljesebben körül. Ehhez kapcsolódik további három írás, melyben elsődlegesen a „hogyan tovább?” általános poétikai és személyes útja körvonalazódik. *A regény jövője*, a kötet címadó esszéje, a *Rocinante nyomában* és a *Rocinante újra lovast cserél* elsősorban a ma regényútjainak lehetőségeiről gondolkodik, az újabb beszédmódok egymásmellettisége mellett érvel, a magyar irodalom „különútját” térképezi fel, szólva a regény, az elmélet és kritika ellentmondásokban bővelkedő viszonyáról. A három további írás (két interjú és egy rádióbeszélgetés) diskurzus formájában járja körül ugyanezt a témát, kerek egészé formálva a kötetet. Sándor Iván személyes írói tapasztalatain keresztül izgalmas, közérthető, már-már didaktikusnak tűnő hangnemben nyomatékosítja, hogy valami véglegesen eltűnt nemcsak a regényből, hanem életünkől is.

A regény mint forma ontológiai centrumát meghatározva azokról az eszme-, filozófia- és kultúrtörténeti fordulatokról ír, amelyek a huszadik században a regény számára az én középpontból való kimozdulását eredményezték. Lényegi kérdése, hogy kerül-e a paradigmaváltásnál valami a személy helyére, illetőleg kifejezhető-e bárkin keresztül, bárkivel az igazság, amennyiben maradt még bármilyen kitüntetett igazság. Ki foglalja el az igazsághordozó személy helyét, és lehet-e egyáltalán igazságot hordozni? E kérdések Sándor Iván számára nemcsak filozófiai, poétikai, hanem egyúttal etikai kérdésfeltevések is.

A *Regényregény* és *A veszendő személyiség nyomában* című írásaiban a regénytörténet Cervantestól a 20. század végéig átfogó ívét rajzolja meg a szerző, megragadva e műfaj egyik legfontosabb poétikai paradigmaváltását: a regénycentrumba kerülő személy (17. századi) helyére lépő, felfmorzsolódó Én (20. századi) „kálváriáját”, és annak poétikai következményeit követi nyomon. Ebből vezeti le azokat a radikális formaváltásokat, melyek a ma új regényanyanyelvére oly jellemzőek. Megállapítása szerint a 19. és 20. század fordulójára összekapcsolódtak az emberről és a természetről szóló különféle beszédmodok mint az Egész eltűnéséről és az Én „erodálódásáról” szóló beszédek. Példákon, remek „minielelmzésekben” keresztül mutatja be a különböző „válaszokat”; a Proust, Musil, Kafka, Joyce, Beckett, Broch, Borges nevével és műveivel félmjelzett regényfejlődési vonulatot. E szerzők, igaz, másképp, de ebbe a diskurzusba kapcsolódtak be regényeikkel. A regény eljut tehát az emberi normálhelyzet helyreállítási törekvéséről a normálhelyzet helyreállíthatóságával szembeni kétely után magának a normálhelyzet meglétének tagadásáig, „a hőrostól a személyen át a személyiséget elvesztő emberig”. A váltás Proust után kezdődik, és az irány, mint azt a szerző megállapítja, a redukció. Fölgyorsul az évszázadokon át kialakult regénystruktúrák felbomlása, új elbeszélői technikák és új narratív formák sokasága jelenik meg. Az *eltűnt idő nyomában* című műről és recepciójáról írva teszi fel a kérdést: mi a távja a *Az eltűnt idő nyomában* regényútjának, hová érkezhetsz a regényutas? Az „érkezés” az esszékötet többi írásával együtt kerekedik teljessé.

A fenti ívhez kapcsolódik, ha más-más módon és más-más eszközökkel is, Celine, Camus, Joyce, de a mai spanyol és osztrák regény is, főként Handke és Ransmayr. Ma a sza-

vak hitelvesztése utáni korszakban vagyunk, állapítja meg Sándor Iván. Több mai regény központi eseménye ezért a szavak alkalmatlansága, a megnevezések elégtelensége következtében előállított emberi, írói alaphelyzet. „Sokasodnak a tradicionális szövegek és mítoszok átírásai, kommentárjai, a világoknak betűkbe való álmodása...” Ransmayr *Az utolsó világ* című regényével mint a műbe való visszavonulás „egyedüli útjával” kiemelten foglalkozik a szerző. Nem véletlenül. Sándor Iván regényei is az Én veszendőségét tematizálják, s mint Bombitz Attila *A szefforiszi ösvényről* írt tanulmányában megjegyzi, e regény nehezen olvasható a huszadik századi regény beszédmódváltozásainak ismerete nélkül, hiszen ezek gazdag tárházát kínálja fel az olvasó számára. Ugyanakkor Bombitz *A szefforiszi ösvényt*, nem véletlenül, *Az utolsó világ* magyar változatának tartja. „Mindkét szerző poétikai mítoszok és történetek újraalakításával ábrázolja a mindenkori utolsó világok állapotát. (...) A ransmayri vasváros (Tomi) periférikus és pusztuló állapota megfelel Szefforisz papírvárosának.” Mindebből következően vajon állítható-e, hogy Sándor Iván, mint Ransmayr, a regénybe való visszavonulás „egyedüli útját” választotta? Ransmayr a történelmi „alárétegzettség” keresztül teremt mítoszt a mában. Sándor Iván regényeiről ugyanez elmondható: s mint ilyen, nemcsak *A szefforiszi ösvény*, de az író egész eddigi életműve, regényei csakúgy, mint esszéi, értékmentő kísérletek. Sándor Iván íróként külön utat választ: a történelembé ágyazott mentalitások foglalkoztatják. Azóta megjelent új esszékötetében, *A másik arcban*, mely csupa történelmi témájú gondolatkísérletet tartalmaz, és amely ugyanolyan szervesen illeszkedik írói életművébe, mint ezen kötetete, azt írja: „A történelem minden, értelemmel való megközelítésre némasággal felel. A tudomány rögzíti ezt, a regény megszólítja a némaságot.” Sándor Iván e történelmi „alárétegzettség” beszédmódjával teremt regényarcheológiát, megszólítva nemcsak a némaságot, hanem olvasóját is.

A szerző több írásában is kitér a magyar regény fáziseltolódásának problematikájára és konzekvenciáira. Az általa felrajzolt ív itt Szerb, Kosztolányi, Németh, Hamvas, Ottlik, Mészöly nevével fémjelzett, mely szerzők műveiben az új szemantikára és szintaxisra való törekvés a közös. Centrális helyet kap Mészöly életműve, valamint mindazon szerzők, akik a hetvenes-nyolcvanas években számos poétikai–nyelvi–narrációs újdonságot bevezetve (melyek a világirodalomban már régi fejleménynek számítottak) megújították a magyar prózanyelvet (Nádas, Kertész, Bodor, Esterházy). A századvég magyar regényéről értekezve megállapítja, hogy a posztmodernitásba beleszületett fiatalabb nemzedék a modernitásból itt maradt formanyelvet is alkalmazza (Márton, Láng, Darvasi, Háy). Áthullámozásokat lát modern és posztmodern között (Lengyel, Grendel, Krasznahorkai, Garaczi, Németh). Nézete szerint a századvég magyar regényében „korántsem a hagyományos, a korábbi egységes világkép nézőpontjaiból kialakított linearitás megőrzése vagy elhagyása, netán a hozzá való visszatérés a kérdés. (...) A kérdés az élet változó szerkezetét követő poétikai változásban van, amelyben a linearitás csakúgy, mint a legkülönbözőbb redukciós eljárások (...) mint »lineáris részek« kapcsolódhatnak a legkülönbözőbb »redukciós-részek«-hez. Nagyformát konstituáló szerepük nem önmagukban, hanem *kapcsolataikban*, újszerű kontextuális viszonyaikban jelenik meg. A linearitás átértelmezése, és nem visszahozása a lényegi mozzanat.” Sándor Iván e kötetben részletesen foglalkozik regényelméletekkel is, finom kritikával megállapítva, hogy a regényteóriák az utóbbi években ránehezedtek a regényre, regényírásra, mindezt természetesen vonatkoztatva a magyar irodalomra is. Vannak, akik a művek válaszaiban bíznak, és vannak, akik a válaszokból alakítanak ki fogalmi hálót. Fejtegetéseiből érezhető, hogy számára az a nézőpont elfogadhatóbb, amely az élet és mű kapcsolatából kiindulva alkotja meg téziseit, s nem a mű struktúrávilágából, szerkezeti működéséből. Mégis, mint egy kritikus találoán megállapítja, elegáns „esztétikai tolerancia” jellemzi itt Sándor Ivánt. Hogy miért fontos számára az elmélet? „Engem rendkívüli módon érdek-

nek a regényteóriák. Néha általuk ismerem fel egy-egy ösvényt, amelyről korábban semmit sem tudtam. Máskor azt ismerem fel, hogy mire nem vagyok alkalmas, milyen irányba nem érdemes elindulnom.”

Az Én veszendősége, archeológia, történeti beágyazottság, útonjárás, némaság, beszéd, megszólítás, expedíció – Sándor Iván kötetében visszatérő motívumok e szavak, melyek eddigi életműve poétikai útját is kijelölik. „Hovatartozását” maga a kötetben vázolt regényírói vonulat jelzi. A *Rocinante nyomában* egyik visszatérő, ismétlődő mondata: „Ezzel a könyvemmel szeretném ébren tartani a regényről való beszélgetés szellemét.” A dialogizálás szándéka nemcsak a kötetben helyet kapott két interjú, valamint rádiós beszélgetés okán egyértelmű: esszéinek felépítettsége, gondolatisága, nyitottsága és továbbgondolhatósága főként e beszélgetés-közeliségben keresendő. A diskurzus alapvető emberi tulajdonság; Szókratész épp azáltal valami általános „emberi” reprezentánsa, mert dialógusokat folytatott: vele kezdődött a filozófiai etikai gondolkodás és az az etikai iskola, melyben az etika kizárólag dialógusként létezett. Bahtyin szerint a dialogikus princípium társadalmi, szellemi (esztétikai), etikai kihívás.

Miközben Sándor Iván a regényről beszél, a regény központi kérdéséről, a veszendő Én-ről, nem kerüli el figyelmét a kultúra radikálisan megváltozott helyzete, az emberek tradícióhoz való megváltozott viszonya sem. A kultúrából tünedezik a tradíció, új helye a mai világban csupán információs faktor, egy a sok közül. Milyen konzekvenciái vannak mindennek? „A kultúra magja köztudottan etikai. Az információ magja köztudottan nem etikai. A kultúra a változó státusában az embert nem mint etikus, hanem mint informált lényt közelíti meg.” Sándor Iván művei az etikai magot őrzik. Tudatos döntés ez, mely a *Rocinante nyomában* megjelenése óta is változatlan művészi állandója, hiszen a töprengést, a körülöttünk történő társadalmi, történelmi (irodalmi) jelenségek etikai magot megőrző értelmezését Sándor Iván létformának tekinti.

A *Rocinante nyomában* ezt az értékmentő kísérletet látszik megerősíteni. A vissza-visszatérő jelképes kérdésre, hogy merre tart a század vég Rocinantéja, és ki is ül nyergében, melyben egykoron Don Quijote lovagolt, a következő feleletet adja: „Ma mintha Dulcinea ülne Rocinante nyergében. Miért? Mert ő az, akiről nem tudjuk, ki is, azt sem tudjuk, hogy van-e valójában, vagy nincs, álmodjuk-e vagy elgondoljuk. (...) Nem is az fontos, hogy meg tudjuk határozni, hanem az, hogy megtestesül benne a korszak változó »lénye«, a személyiség átláthatatlansága, mint veszendőségének »időszerű« stációja, s mindaz, amit erről érzünk, gondolunk, álmodunk, őrzünk, elveszítünk, visszakövetelünk.”

A kérdés már nem az, ki a létező és mi az érvényes, hanem hogy ki az, és van-e egyáltalán, aki ezen töpreng. Van. Rocinante pedig, mint tudjuk, türelmes ló, nyugalmas természetű, bízvást feltehetjük, hogy megvan, megvár bennünket, meg nem mozdul, még ha száz esztendeig kell is ott állnia, de ha kipihentén útra kész, eljön az idő, hogy újabb páratlan kalandba vágjon.

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Móricz Zsigmond Irodalmi Ösztöndíj – 2001

- SZABÓ T. ANNA verse 2
MÜLLNER ANDRÁS: Képek a családi albumból *(idézetek és kommentárok)* 5
KIRÁLY LEVENTE versei 10
ORAVECZ PÉTER: Naplórészletek 12
HARCOS BÁLINT verse 13
FENYVES MARCELL verse 17
GAZDAG JÓZSEF: Az otthonról való bizonyosság *(részlet)* 18
HAKLIK NORBERT: Madzsari *(részlet egy készülő regényből)* 21
SZILÁGYI ZSÓFIA: Bikaviadal, menekülés, írás *(Ferdinandy György: Corrida)* 26
MEKIS D. JÁNOS: A csúszás poétikája *(Dr. Kovács István: A vidéki fiatalok Budapesten)* 30

MŰMELLÉKLET

Pécsi József Fotóművészeti Ösztöndíj – 2001

- FEKETE ANDRÁS: Krím, Feodoszia mm/I; Krím, Jalta mm/II
SZABÓ DEZSŐ: Forgószél VI/V; Munkafotó mm/III;
Expedíció VIII/I; Munkafotó mm/IV
WECHTER ÁKOS: A mi világunk; Cím nélkül (A látogató) mm/V
KEMENESI ZSUZSANNA: Róma-képek mm/VI–VIII

Megjelent a Jelenkor folyóirat
2002. márciusi számának mellékleteként,
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Hungarofest Nemzeti Rendezvényszervező Kht.
és az Interart Fesztiválközpont Kht. támogatásával.

Népstadion metrómegálló

A fotográfiai látás nyolc eleme
(Moholy-Nagy László, 1932)

1. Absztrakt látás: fotogram

*Hány ember halt meg itt. Autók alatt,
verekedéstől, késtől. Vértüket,
árnyékukat beitta hó és aszfalt.
A részeg, aki egyszer felbukott
és ott maradt. Váratlan szívroham,
agyvérzés, kerékpáros, buszkerék.
Körülrajzolták őket, s melegük
szétszivárgott a gyökerek közé.
De néha, nagy fényben, eső után
az aszfalt zselatinos lemezén
előhívódnak, mintha víz alatt:
fehéren izzik ittlétük nyoma.*

2. Pontos látás: riport

*Képsorozat: így bontják a bazársort.
Ez kenyérbolt volt, az meg ott virágbolt.
„Ezt látni kell” – így hirdette magát
torz betűivel a drogériás.
Előbb a ruhaboltot szerelik szét.
Lám, itt viszik a próbafülke tükrét.
A rozsdamarta tartóvasakat
kocsira dobják, és a széthasadt
pozdorjafalat szemétre vetik.
Pár nap, és az egészet szétszedik.*

3. Gyors látás: pillanatfelvétel

*A zöldségeslány épp káromkodik.
Csapzott hajáról lecsúszott a sapka.
Egy öregasszony félig térdepel:
az imént hasadt szét a nejlonszatyra.*

*A lángosbódé párás ablakán át
kifelé tolják a nagy, tejfölös,
zsíros lapótyát. Kutya szimatol.
Tél van és délután. Nyirkos, ködös.*

4. Lassú látás: hosszú expozíció

*Az autók izzó, fényes csíkokat
hasítanak a korán jött sötétbe.
Tolongó tömeg torlódik: tolat
vissza a lakótelep melegébe.*

*Mentők, rendőrök forgó fényei
szabdaltják szét a lassított időt.
Látni a százlábú tömeg felett
a ki-be járó, párás levegőt.*

5. Felfokozott látás: mikrofotó, szűrő

*Friss havon cikcakk utak: talprecék.
Műszörszálak közt olvadó pihék.
Egy fagyott rózsza eres szirmai:
merek, fekete örvény. Mandarin
pórusai mint partifecske-odvak.
Görgeteg morzsák, verébláb, galambnyak.
S ha átnézel egy borosüvegen:
zöld fénybe borul minden hirtelen –
visszazökken, aztán kizökken újból.*

6. Többlet látás: röntgen

*Röntgenfotó: a testek negatívja.
A takart szerkezetet létrehívja.
Világító csontváz gurítja le
szellem-torkán a szokásos felest.
Csontujjakon vagy titkos részeken
felizzanak a tömör ékszerek.
Cekkerekben imbolygó csirkecsontváz.
Gumibotok, pengék és sokkerek.
Vonul a röntgensötét éjszakában
a mindennapos árnyékhadsereg.*

7. Szimultán látás: egymásrafotózás

*Nincs elmúlás: nappal és éjszaka,
tél és nyár egymásra vetíthető.
Folyton mozog és mégis mindig áll:
ilyen a Népstadion-téridő.
Özönlenek a részeg szurkolók,
testükön átrobog a forgalom.
Mögöttük olthatatlan lánggal ég
a Sportszarnok. A pavilionsoron
átborzong saját hiánya. A tér
romlik és újul, de nem változik:
a visszatekert filmen megmarad
és megmutatkozik.*

8. Másképpen látás: prizma, tükrözés

*Zajlik a látvány, mint jég a folyón:
megtorlad, lódul, szilánkra törik.
Egy szélvédőn gyors tükrözés:
mire lekapnád, jön a második.
Kering a nap a téli tér fölött,
villog a hó, az ablak, fáj a szem,
lencsék és prizmák, gyors tükrök között
halrajként villan át a képtelen –
rögzíthetetlen, mint a vadvizek,
és olvadékony, mint a fény maga.
Nagy, árnyéktalan déli ragyogás.
S lesz este,
reggel,
megint éjszaka.*

Képek a családi albumból

– idézetek és kommentárok –

„Dr. Fidel Castro Ruz, a Kubai Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára, a kubai forradalmi kormány elnöke és kísérete pénteken ellátogatott a Magyar Tudományos Akadémia martonvásári mezőgazdasági kutatóintézetébe. A körsétát rövid tájékoztató előzte meg: dr. R. S. igazgató ismertette az intézet történetét, tevékenységét, eredményeit. Fidel Castro figyelmét különösen az állattenyésztéssel kapcsolatos kutatások keltették fel.

Fidel Castro útjának következő állomása a polgárdi Vörös Csillag Tsz volt.

A kubai párt első titkára és a kubai kormány elnöke a találkozót követően megtekintette a termelőszövetkezet zöldségtermelő fóliasátrait, majd hosszabb időt töltött id. Ny. J. nyugdíjas tsz-tag otthonában.”

Ezerkilencszázhatvannyolc október elsején születtem. Az öröknaptár szerint ez a nap keddre esett. Azon a héten Kormos István *Vackor, a piszen pisze kölyökmackó* című meséjét adták a televízióban, és a *Zorbász, a görög* című filmet a nagy Anthony Quinn főszereplésével. Kormos István akkoriban a Virágárok utcában lakott, abban a házban, ahol Erdély Miklós is, tulajdonképpen Erdély apjának albérlőjeként. Gyermekkoromban Vackornak csúfoltak, mert úgy néztem ki. Talán azért írtam több alkalommal is Erdélyről, mert egy olyan medvéről neveztek el, amelynek kreátora az Erdély-család albérlője volt? Isten tudja. Ez már a koincideneciák és a finom összefüggések kinyomozhatatlan sűrűjébe vezet. Ami biztos, hogy ezerkilencszázhatvannyolcban, tehát ugyanabban az évben, amikor megszülettem, és amikor a magyar hadsereg segítséget nyújtott a baráti Csehszlovákiának, megjelent egy cikk (vagy talán rádióban adták le?) a kínai tudósok állatkísérleteiről, amelyeket a földrengésmegelőzéssel kapcsolatban folytattak. Ez annyiban van összefüggésben a történetemmel, amennyiben apám ezt a cikket kívágta, és beillesztette abba a hatalmas, állatokról szóló enciklopédiába, amelyet aztán lefoglaltak nála egy házkutatás alkalmával. (Persze, ha rádióban adták le, a kivágás nem létezhetett. Ebben az esetben csak saját kezű jegyzetet illeszthetett a gyűjteménybe. A lényeg a földmozgás.) Vallatták, és ő mindent bevallott: titokban a rendszer megdöntésére szőtt terveket. Megfenyegették, hogy a tektonika tanulmányozása, a rétegek elmozdítása címén vádiratot nyújtanak be ellene, és lecsukják. Volt 56-os ellenforradalmártól nem is vártak mást. Zsarolni kezdték, és ő vállalta, hogy jelentéseket készít a falu gyanús lakosairól. A zsarolás egyik következménye az volt, hogy arcát szakáll mögé bújtatta. Egy másik következmény pedig, hogy engem rendszerhűsége nevelt. Egy újságcikk arról értesít, hogy

1972-ben Polgárdiban járt Fidel Castro. A község pártházában gyermekek köszöntötték, akik között ott volt a négyéves M. A. is. Fidel karjaiba emelte őt, és a gyermek még évekig álmodott egy szakállas arccal – nem tudni, kiével.

*

„Állati rezonancia. Kínai tudósok a földrengés-előrejelzés »új« lehetőségét fedezték fel. Idézőjelben »új« ez a módszer: Kínában több évezredes hagyománya van, és csak a szeizmográf korában szorult háttérbe ez az eredeti, és meg kell mondani, igen hatásos védekezés. Nagyon régi az a népi megfigyelés, hogy az állatok megérik, ha földrengés közeleg. Kuttyák, disznók, macskák, pandamedvék érzékelik igen finom ösztöneikkel a pusztítás embernek vagy gépnek felfoghatatlan előjeleit. Reakcióik folyamatos mérésével megelőzhető, ha nem is a rombolás, de az emberi életben okozott kár. A közelmúltban volt alkalmuk tesztelni a kínai tudósoknak a módszert, vagyis az állatokat és a hozzájuk kapcsolódó hagyományt. Kínaiak millióit evakuálták, amikor nemrégiben az állatok rezonálni látszottak valamilyen ismeretlen veszélyre. Az iszonyatos földrengést csak azok nem élték túl, akik kinevették a »babonát«, és otthonukban maradtak.”

Egy augusztusi délelőtt, ezerkilencszázhatvanhatszban, anyám a rádiót hallgatja. Persze ez így túlzás, hiszen csak háttérrádiózik. A háttérrádiózás előterében legelsősorban is épp főz, és fiatal kora ellenére van valami büszke mélység a mozdulataiban. Ahogy alákever a lecsónak, azt nagyon mélyről teszi, belőlem szinte. Anyám mozdulatának mélyén ugyanis *nem* múló érzelmek vannak, bosszankodás például, hogy megint rossz időt mondott a hétvégére, vagy szerelmes rajongás férje, a kultúrház igazgatója iránt, hanem én. Én vagyok anyám mélyén, belőlem, vagyis miattam büszke a mélyről kavarással. Anyám húszéves, szinte csitri még, de mozdulataiban van valami fenséges, talán mert héthónapos terhes. Megmosolyogtató, ahogy tudatosan benne mindez, és aztán figyeli is már, ahogy kavár. Kívülről nézi bikinis önmagát a kismama, és mivel mögötte épp ott egy tükör, elfordul egy negyedre, hogy profilból is megsejtelje benne domborodó hasát (ne csak mindig felülről). Majd szeles mozdulattal visszapördül a spärherthez, hogy belekóstoljon a lecsóba. Ahogy szájához emeli a fakanalat, egy forró paradicsomszeletet a hasára pottyan. Ezt már nem bírja elviselni; olyan határtalan boldogság önti el, hogy dalra fakad. Ezért aztán nem hallja, mit mond a rádió. Pedig szenzációs felfedezést közölnek a híreket követő tudományos magazinban. Ha apám most otthon lenne, csendre intené anyámat. Felemelt ujjal pisszentene, és fejét félig elfordítva koncentrálna. Ebben a pózban hasonlít egy kicsit tükör előtt beforgó anyámhoz. Apámat azonban nem a hasa, hanem csak a hír érdekli, abban is az állatok. A hír sorsa pedig az, ami a többi, állatokról szóló történeté: bekerül apám hatalmas „állat-enciklopédiájába”. De apám nincs otthon, ezért aztán a földrengést előrejelző állatokról szóló tudományos hír céltalanul halkul el az éterben.

*

„D.-m! A zsidótörvény (1939. IV. tc.) miatt be kellett szereznem a származási okmányaimat. Sok utánjárásba került, míg azt is megtudtam, hol keressem az okmányokat. Ha én elmulnék, nincs, aki felvilágosítást adhatna, azért hiteles okiratok alapján leirom az adatokat. 1940. ápr. 7. édesanád.”

Ezerkilencszázharminckilenc egy hűvös tavaszi napján nagyapám letette orvosi táskáját a mezőcsokonyai orvoslakás előszobájában, és fáradtan leült, hogy leveesse a cipőjét. Nagyanyám izgatottan futott oda hozzá, leguggolt, és ujjongva mesélte neki, hogy „keddre gróf Bornemissza Jánosné jelentette be magát vacsorára”, és ez „pozíció”, különösen, ha gróf Teleki Domokos múlt heti látogatását is tekintetbe veszi. Nagyapám megcsókolta nagyanyámat, és azt kérte tőle, hogy készítse elő azt a barna albumot, amibe az akkor négyéves D.-ről készít feljegyzéseket, nem utolsósorban épp D. számára, hogy ha majd egyszer nagy lesz, megtudhassa, milyen is volt ő kicsinek. Nagyanyám arcán csodálkozás tükröződött: nagyapám még soha nem kérte a naplót, nemhogy írásra, de még olvasásra sem. Nagyapám ekkor magához húzta a táskáját, elővette belőle a *Somogy Megyei Hírlap* aznapi számát, és megmutatta nagyanyámnak az abban közzétett törvénycikket. A barna színű csatos könyvbe pedig még aznap este, pusztán a fantáziájára hagyatkozva és az immár száz éve teljes mértékben asszimilálódottak nyugalmaival vezette be a hamis évszámokat, hónapokat, napokat.

*

„Kedves M. és J.!

D. szerdán d.e. 11-kor evett nálunk. Nagyon éhes volt, evett. Ajtót becsuktuk, hogy el ne mehessen. A 8. emeletről le akart ugrani a 7. emeleti erkélyre, hogy onnan kimehessen, mert neki »ott a helye«. Kénytelenek voltunk kiengedni. Délután 4-kor telefonált, hogy jól van. Azóta nem tudtunk róla.

Ma kedden (30-án) d.e. 1/2 11-kor telefonált a Bélus, hogy megvannak D.-vel együtt. D. lement (kollégiumból) élelemért, délután telefonálni fognak újra. Hála a jó Istennek, eddig rendben megvagyunk.

Pénteken egy ávos rám eresztett egy sorozatot délből 2 órakor; másodperc tizedrésze mentett meg, mert 3 méterről egy ugrással benn voltam a szomszéd ház kapujában... –

A jó Isten áldjon meg Benneteket:

Csókolunk

P.”

Nagyanyám egy, az átlagosnál semmivel sem izgatottabb hetvenes évekbeli nyáron tűzben égő szemekkel hajolt hozzám, és két német szó között, nyelvoktatás ürügyén szó szerint azt súgta, hogy „apád ötvenhatban a Déli pályaudvar tején feküdt, és lőtt”. És még azt is hozzátette, hogy „öreg nénik vitték nekik a teát és a zsíroskenyeret”. Mindez nem nagyon érdekelt, mert nem tudtam, mi az az „ötvenhat”. Rádadásul minden energiámat elvitte az a szervezkedés, amit annak érdekében folytattam, hogy másnap nálunk, a mi lakásunkban gyűljön össze az őrs, és ott készítsük el azt a tárgyat, akkori nyelvemen „iporka”-, mai nevén hungarocellhajót, amelynek apropója a Világifjúsági Találkozó, és amellyel beneveztünk az osztályok közötti világifjúsági szuvenir-versenybe. A hajót én vágtam ki; fedélzetén három ruhababa fogta egymás kezét: egy sárga, egy fekete és egy rózsaszín – ezeket anyám varrta. De a hajó sehogysem akart hajónak látszani. Fölről nézve széles, ovális teste volt, és a vitorlázat is kívánnivalót hagyott maga után. Ott ültünk a konyhában az asztal körül, és a hajó

ügyetlenül bukdácsol a ragacsos úttörőkezek között. Ekkor lépett be apám. Egy pillanat alatt felfogta, mi történik; leült közénk, rágyújtott, és forgatni kezdte a szimbólumot. Amikor aztán végigszívta a cigarettáját, a csikkel a szimbólum mindkét oldalára hat-hat ágyúablakot égetett. Megdőbbszemem, és hihetetlen izgalom futott végig rajtam. Igen – már csak ez hiányzott.

*

„Közben eljött a tavasz, akkor kaptad a kis képen látható kék kabátkát és sapkát. Tudtomon kívül lefényképezett Hajdu őrök bácsi, én csak a kész képet láttam. Kovácsék udvarában vett le. [A ballonkabátos, sapkás gyerek egy udvarban áll. Az utca egyik oldalán léckerítés, a másikon tornácos ház. – M. A.] Kovácsék sokat szerepelnek még, és sok szerepük van a játékgyűjteményednél és állandó cukorállományodnál. Kovács Zsigmond, felesége Goldstein Janka, kereskedők, korcsmárosok, szódagyár és 150 holdas bér-lők. Gyermektelen házaspár, a bácsi frontharcos, soká volt fogoly. Apuka, mint legényember, közel 4 hónapig náluk kosztolt, még én is egy ideig. In-nét a közelebbi barátság. Apuka azóta sem, soha egy fillért nem fogadott el tőlük – pedig rengeteget veszik igénybe –, viszont ők mindenhol igyekez-nek viszonzni. Te vagy a kedvencük, nálad szebb, okosabb nem létezik. Tőlük volt az első kicsi, első nagy lovad, ezüstevőeszközd, a kis sportko-csid, amit ma is nyúzunk. Stb..., stb... Most, mikor a zsidókérdés felmerült, féltették nagyon a vagyonukat, megélhetésüket: megkérte a bácsi Apukát, hogy ha baj lesz: engedné meg, hogy a Te nevedre vegyenek földeket, ami haláluk után a Tied marad. Persze Apuka ezt nem fogadta el, de még senki nem tudja, mi lesz a zsidótörvénnyel.”

Nagyanyám belelapoz a kapcsos könyvbe, amelynek végén immár ott állnak azok az adatok, melyekre támaszkodva élni lehet. Valami azonban nem hagyja nyugodni. Még akkor sem, amikor bemászik alvó nagyapám mellé az ágyba, és lámpát olt. Az éjszaka közepén aztán halkán fölkel, és kilopakodik a nappali-ba. Kihúzza a háromtükörös fésülködőszekrény egyik fiókját, és kiveszi belőle a kapcsos könyvet. Felüti ott, ahová nagyapám írta be az adatokat. Tudja most már, ez nem hagyta elaludni. Lelkében furcsa érzések kavarnak. Ő is meg akarja menteni a fiát, csak nem tudja, hogyan. Úgy gondolja, hogy a fikció hi-teltelen, ha kimerül az adatok (évszámok, hónapok, napok) vég nélküli és unalmas, de talán éppen ezért gyanús sorolásában. Nagyanyám, aki imádja a mozit, tudja, hogy a fantázia nagyobb meggyőző erővel bír, mint a hamis anya-könyv. Elképzeli, hogy a beszállásolt német tisztnek hogyan olvassa majd fel kávézás közben apám gyermekkorát. Elképzeli, hogyan válik az egész napló-album apám apró, négyszer négyes képeivel egy makulátlan magyar közép-polgári család illúziójának tökéletes megteremtőjévé. Elképzeli, hogy miként fogja apám származását és nagyapám lovagiasságát egyszerre, egyetlen kira-gadott epizóddal, mintegy mellékesen, Kovács Zsigmond és Goldstein Janka epizodisták segítségével igazolni.

*

„Részlet a III/III-as ügyosztály egy jelentéséből. Az elhárítótiszt neve: Bokor. A kapcsolatot 1974. január 3-án vette fel a Hal fedőnevű, polgárdi illetőségű informátorral.

Hal egyelőre értéktelen információkat ad. Beszél egy Máté Imre nevű alkoholista szomszédról, aki részegen elengedett kézzel biciklizik, és közben szidja a rendszert. Hal szó szerinti idézésében: »Kádár és Rákosi, elmentek fingani, Kádárnak sikerült, Rákosi elrepült.« Közöltem Hallal, hogy ennél többet várunk tőle. Emlékeztettem arra, hogy a fia sorsa a kezében van. Hal láthatóan gondban van, és jelzi felém, hogy az enyingi állami gazdaságban, ahol ő most konkrétan holstein-fríz marhákkal dolgozik, az ellenforradalmi tevékenység legkisebb jelét sem tapasztalja. Én viszont közöltem vele, hogy nem a marhákra vagyunk kíváncsiak. Tudunk arról, hogy kapcsolatot tart fenn a polgárdi értelmiséggel, a gyógyszerésszel, a vasútállomás főnökével, a fogorvossal és bizonyos tanárokkal. Hal elmondta, hogy kapcsolata ezekkel az egyénnel állatok csereberéjében merül ki. Elővett egy nyilvántartást, és abban mutogatta, hány gatyás galambot adott az állatorvosnak, milyen pávát kapott a testnevelőtől, és mennyi szíami harcoshalat kért egy [!] balkáni gerléért Máté Imre. Kapva az alkalmon átkísértettem magam Máté Imréhez. Vályogház, földpadló. Egy szoba, száznyolcvan centi magas lehet. Én beférek, Hálnak le kell hajolnia. Tömény füstszag. A szoba egyik felében szalmazsákok (három), a másik felében egy kettéfürészelt konyhaszekrény. A körülbelül harmincszor harminc centis ablak halvány fényénél ott állt a szoba közepén egy ötvenszer-ötvenszer-százas akvárium, lábakon. A piszkoszöld víz sápadtan derengett, és a tetején egy hatalmas buborékvár ringott. A szíami harcoshalak egymás körül forogtak – épp násztáncukat lejtették.

Értékelés: Hal használhatatlan. Javaslat: idő múltával a gyerek nagyobb hasznot hajthat. Az alkalom itt van: a jövő heti kubai látogatáskor dr. Fidel Castro Ruz elvtárs ragadhatná ki a mocsárból, amiben most nevelkedik. Karizmatikus megjelenésével betölthetné az apa szerepét, és ha még karjainba is veszi a gyereket, akkor ő már végleg a mi kezünkben lesz.”

Emlékezem egy délutánra: négyévesen, széles tengerészleptekkel, kibőgött szemekkel mentem hazafelé az óvodából. Az hagyján, hogy beszartam, de mikor az óvónő meglátta finoman fogalmazva passzívnak nevezhető játéktílusomat, odahívott magához, és leültetett a padra. Minden egész eltörött, mondtam magamban, és leereszkedtem. Ez történt az intézményben, de történt még más is, igaz, az már otthon. Résnyire nyitottam az ajtót, és bedugtam a fejem. Apám ült ott egy emberrel, dohányoztak. Gyere ide, kisöreg, szólt az ember. Apám hallgatott. Én nem mozdultam. Na, gyere már ide, és az ember hangjában valami olyasmit éreztem, aminek nem akaródzott ellentmondanom. Odaoldalogtam hozzá, és lesunyit fejjel oldalról néztem apámra. Az ember pedig abban a pillanatban, ahogy kartávolságra értem, felkapott, és hatalmas lendülettel az ölébe ültetett. Nyekkentem egyet. Feltoluló könnyeim már csak apám lassan elhomályosuló arcát engedték látni.

A félelem kezdete

Lepattintasz egy félig lapult, kérges, szikkadt gumilabdát, s az rosszkedvűen pöffen egyet, de aztán hirtelen megindul fel, a magasba, mintha zsinóron húznák, eszeveszett sebességgel, de ahogy magasabbra ér, úgy lesz közben egyre nagyobb, mintha állna, de tudod, hogy mozog, egyre feljebb – s egyszer csak tényleg megáll.

A barátság próbája

Egy jó baráttal, kivel mindig együtt vagytok – még ha épp összevesztetek is örökre, s majdnem megölik egymást –, futóversenyt rendeztek, mert ki kell deríteni, ki a gyorsabb, ki az erősebb; és a gepárd címet évekig használod magadban, míg ő a pumát hamar elfelejti, miként a madárcseresznye ízét is: csak egy heg jut rólad eszébe, egyre keményebb homlokán.

A határok kezdete

A főutca bal oldalán állsz, az ismerősön, de át kell menned a túloldalra, elmondták, mit hozz a boltból, öt valamit, micsodát; ezt az öt nevet ismételve, mert olvasni még nem tudsz, és az utcán épp egy orosz menetoszlop halad, nem mondta senki, de mégis tudod, oroszok, s mire a boltba érsz, egyszerre mindent elfelejtesz, hiába kérdezi egy néni: „Kivágták, öcsi, a nyelvedet?”

A látás kezdete

Most az utca jó oldalán állsz, és nem tudod, átmenj-e a másikra, ahol patak és állomás vár, a határban egy bronzkori temető – milyen lehet, mikor minden csupa bronz –, hátha találsz pár rozsdás kardot vagy sisakot; de mikor felnézel az égre, olyan felhőt látsz, mit azelőtt még soha: egy pont körül forog a szürkeség, s a közepén hatalmas szem a beteg, igen, a beteg nap.

A határok vége

Egy éjjel, mikor már iskolába jártál, nem tudtál elaludni, s épp reggel lettél álmos, de senki sem hitte el – biztosan aludtál, csak nem emlékszel, egyszerűen nem hitték el; azt már nem is merted mondani, hogy az ablaknál álltál egész éjjel, s egy autó elmosódott, piros fényét nézted: távolodott, de sosem tűnt el az úton, mely nem vezet sehova – a sorompóját te is ismered.

Naplórészletek

2

Történik egyszer, pár napja talán, hogy egy nőügyekre szakosodott emlősállat a Gellért téren, a tétényi busz megállójában, korán reggel két, kis híján füstszűrőig szívott cigarettacsikkre lel. Gondos elemzései kimutatják, mindkét maradvány szofiból való, ami még érdekes, november végén, pár hét múlva lelhet legkorábban rájuk, tehát hetek óta kerülget két csikket a város. Nem söpri őket sem szél, sem tigrisbrigád, a járókelők még csak rájuk se lépnek, s nem pöfékelnek velük egy hajnali utolsót az éjjeli őjárátuk végző hajléktalanok. Megmagyarázhatatlan. Ezt írja az emlős jegyzetfüzetébe.

6

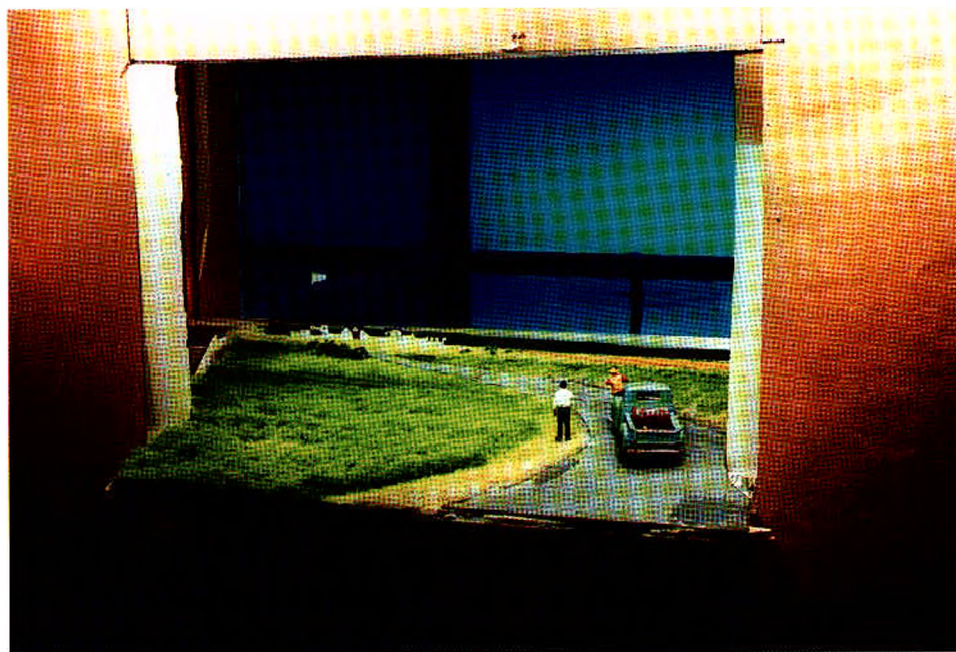
A mátrai kölcsönházikó, ahol csak fűnyíráshoz és boldogsághoz muszáj érteni. Valahol a felejtés erdejének s az emlékezés tisztásának határán. Ahhoz viszont elég közel, hogy szájában érezze még az óráig tartó csókok és a tízéves házi barack ízét. Ismeretlen állatok hangjára kelni: a világ legtermészetesebb dolga itt. Cipőt húz, pizsamában indul a völgynek, hol a reggeli ködtől semeddig se látni. Rönkre áll, megfújja hangszerét, madarakkal üzen a mély. Közelébb kerül a szemközti hegy, karnyújtásnyira minden, csak szerelme hátrál észrevétlenül. Szeptember elsején, csomagolás közben, pontosan délután öt órákor, lehullnak a falevelek.

11

Egy gyerekkori kép a hátrahagyottak öröksége. Forgassák így vagy úgy, valami nem stimmel vele. Idenézz, cukorfalat, most repül a kismadár. Lehetetlen a szembenézés, szándékos véletlen: a tekintet megkerül. Mosolyogni kötelező, de a félelmet nem kéri számon senki. Szép lesz, meglásd, legszebb lány az oviban. Aztán ne bánkódj, ha nem sikerült, legföljebb idén se szerepelsz a tablón, tártalanul, biztonságban vészelheted át jövőd egy magányos férfi naplójában: lassan telő oldalak, üresedő mondatok közt. És szólnak a hátrahagyottak: *egy lépést, csak egy lépést vissza még, apró kezét melengetni, ha rosszkedvű a tél, sálat, sapkát adni rá, együtt indulni a hóban – sosem látott nyomokon.*

17

Onnan, a kórházkerkélyről, végre ugyanaz a köd. Buszpályaudvar, valaki vizes szivaccsal töröl át egy akvarellt, emlékké mossa, emlékre emlékeztető jelenést varázsol. A kitüntetett mellékhős főlehajtván áll, mostanában (akkortájt) inkább csak szivarozik, nem kell letűdözni, egyetlen fújással ködbe borítható a tér. A képen hangok sejthetők, amerre arcát fordítja végül, vadludak talán, gondolhatja, s nagyot szippant. A parázsló félszem hosszan, fölfelé. Hangok hálójában, más-ként a köd halálos veszedelem, vonulnak, láthatatlan sereg, utolsó előtti betű az első buszjárat előtt, megelőzve dolgaink menetét. Mint annyi mindenről, erről is lemarad. Sebj. Ellenkező irány, nehézkes, földi szárnyakon.

Harcos Bálint panaszzai Törs Eszterért

1

Szólít hangsora egy bonyolult, kusza arcu bozótnak;
 indulok, úgy, ahogy int, várok egy új neszezését;
 addig idült gyerek, elhanyagolt nyiladékbán időzőm,
 s mert megakaszt ama táj zegzuga: vesztegelek;
 ácsorgok; vagy szánnivalón közelítek a kulccsal,
 s nem hiszem: ajtaja így nyitva-e, zárva vajon.
 Nem tudom azt, hogy nincsen anyám. Keresem, s kerül egyre;
 hangtalan alpoki ház rejti el – ámde miért
 tenne ilyet? Hogy nincsen: csak hihetem – de miért is
 hinném? És ha ekként lenne talán, hamarost
 két kiürült szemem óvná hajnali láng-bibe-porzó.
 Karcsu nővény, ne csitulj, és ne eressz sohasem!
 Végleg már születésemén innen sírok utánad,
 mert én felzokogok mégis benned, igaz?

2

És ha teszem, hogyan is lehet az nem igaz? Hazugan hív
 az, ki ma sírva fakad, hogy szava mondoacsínált?
 Könnyeket emlitek, ám szaporán kizsaroltat utánzok,
 éhe hiába csigáz, hisz vele töltekezem.
 Lüktet bennem egy elvehetetlen kis valamicske:
 őrület ez, nem öröm, mert ilyen őneki nincs!
 s elhelyezem leszakadt közepébe e vérvörös, izzó
 meggymagot; én adom azt, s köldöke nem nyeli el;
 visszaakádja vacogva öléből. Mert aki hőt ad,
 fázik is egyben – hát hadd melegítselek így! –
 Jaj, de nem engedi meg – hiszen ő anya, és az enyém épp,
 és ha megengedné, már nem volna enyém!
 Így le nem is köti más, egyedül leleménye: ne kelljen
 élnie, és nem kell lenni velem viselő.

Hulla anyám: átverni akarsz, mi?! Hanyatt szerepelsz, hogy
közben a véremen élj, egy dögevő, te! – s amint
nyúlt hasadat mutatom: zsugorin hunyorogsz, hogy a méhed
neked kell, s betömöd, mert az másra való;
s én panaszomba ha faggatlak: fitymálva leejted
roskátag ajkadat – úgy unsz –, vállat vonogatsz,
majd gyökeret rágcshálsz, a humuszt meg köpködöd: ember
mód makogod, hogy most föld a föld s elemészt –
De nem mozdulok; így holtnak hiszel, ásitasz, én be-
ugrom a torkodon át, és bent megkeresem,
s szertezabálom a májad – s míg őrjöggesz a kintől,
ámde sehol se találasz, nyelved lógva kimúlsz,
s ennyi elég. Nézlek; szeretetnél csak gonoszabban.
Bosszuba turkálasz. Kész vagy. Te vagy – én lehetek.

S már utazok lepihenni a hűs Alpokba, egy apró
házba: por áll bent; egy kép, nipppek; matatok
Ekkor lép be a nő nem lát – s zajt várva meredten
felém néz – Mit akar Mit keres itt?! – S egyedül-
léte halott tudatában járkál és kotorászik
S én rádöbbenek élt itt egy nő – valami
történt ővele s ez jeleit most tünteti el – De
hogy elgondolom: a látottakkal ki-
lépek a házból – látható lesznek egy szakadásig
és mint mozdulatom egy zöreijére a nő
hirtelen így idenéz a szemembe – S úgy tesz akár nem
venne ha észre de még hangtalan azt feleli
„Nem látlak, de ha látsz: nem láttál itt, ugye értesz?!
Mert – észreveszlek. S elszabadítom a nőt.”

fölkel a Dög foga-sincs szétharapintja csomóm
elszopogatja? – na végre! – kilobban a semmi tekintet,
nyalt fal, fölsebez ínyt agg ganaj; ős-szorulat
gyűrűkőz 200 centinyi vér-belehelte nyelőcső,
hogy: vér, szar, geci, húgy! – nem: zavaros vizelet,
mit lepedékelt lében zacskó szutyka szivattyúz,
rá tejizomzata bél ráng; teleszart Anya-Zsák

szőnyegen ötször szőr-köröm-és-haj hullatojása
minden erált pinafasz elpucol: elröhögi
mert – haha! – kuss!! – aki önbeporoz: maga haRCOS
BALINT 2001 marciuson huszonot
nap negyed egykor anyammal vegzek bant a dolog

6

állig feketében vánszorgok, rohadék tűz
üt, puha aszfalt, – s most! hogy megaláz! noha ez
akkor esett, pár napja... vagy elkaparásod után?... nem,
nem lehet, úgynevezett emberek állnak, a hely
biztos: egy összefosott út, és süketen tapogatnak,
hogy tudnak rólam – „Jaj, nagyon undorodom!” –
tudnak rólam, s nem vagyok, állok, s nem vagyok ebben
a szemetes fényben, rám zörög, így az a zaj:
nem tudsz rólam, s megcsalsz, sértő fény. Aki nem szól,
kellene már, aki víz, áttűnő folyadék,
s bukdácsol, lecsorog, mint meztelen ér a halálad,
elcseveg – ez már túl tiszta tehozzád, nem,
csörgedezik, nem, nem, csak apad, csak nézni: apad, hűnyt
szárogatásban apad-horpad a víz. (Feliszod stb.)

7

Naphőmélyi kemencében kutya horpasza szánkáz,
híg pocsolyát lefetyel, s csontig elélvez, ezért
véknyán rúgja a torlódó levegő, gazokon fut,
egy sunyi gyom tátoz rá, a sovány kutya gyors,
most odapillant, s villám pulzál át a gyökéren,
az vele megfeszül, a földre kiforolja magát,
ömlik a tűz, a kutyám bokor aljában viperát lát,
fölnevet, úgy kocog el, vízzel telt hasival,
lánglehelet söpör át, spontán gyulladnak a sziklák,
összeesik kóró, sáska, csak áll a sakál
sáska, sakál, vagy sáska, sakál eleven levesében
De hol az én kutyusom? Merre szaladt? bokor az, vagy hamu, vagy vipera,
vagy cica, matrica, vagy sáska, csak áll a sakál, sáska, akármekkora sáska

„Hogy lehült az idő! Úgy fúj a szél.” – Fázol? – „Ki vagy te?” –
 Éltünk pár évet együtt. – „Mikor?” – Nem ismersz
 meg? – „De.” – Mindig csak rád gondolok. – „Te nem unatsz meg
 engem. Se senki.” – Csak egy nyomorult iszákos
 vagy a sok közül. – „Tényleg?” – Én növeltelek ekkorára. –
 „Egyél valamit.” – Mi ez? – „Edd-meg-leves.” – Nem kell. –
 „Olyan fáradt vagy, kisfiam.” – Aggódok. – „Dehát, ez
 nem rólam szól.” – Nem tudtam. – „Lebbentsd föl a
 fátylam.” – Ki vagy te? – „Bárki.” – Bárki. Ott volt nyolcvannyolc
 nyarán az a három hét a Kenguru-házban.
 Egyszer levél jött anyutól, de úgy volt címezve,
 hogy: Pegazus-ház. És odatalált a házba, pe-
 dig Pegazus nincs. – „Kentaur, az nincs.” – Kenguru, az van. –
 „A Pegazus nekifut, s elröpi, egy kicsi ló.”

Szél fúj. Hullámmzó fűtenger fekszik alatta.
 Egy orkánerejű fal nekidől, a füvek
 összekuszálódnak, de a szél szétfésüli őket.
 Visszahajolnak előbb, aztán hátravetik
 szárukat, és élükkel támaszkodnak a szélre –
 ostroma míg levonul. Billeg a fű, meginog,
 hangja elül, mozgása lelassul, s végre leáll. A
 fűtakaró most nem mozdul. A por leperreg
 egy szálról. Nyújtózik a fűszál főere; míg a
 szárat a lándzsagerinc átszeli, árka haránt
 V-alakú, hogy a fű lábára lefusson a víz. A
 fű hegye bólogat, úgy éri az egyre nagyobb
 zápor. A vízfüggöny beborítja a prérít. Egy eső-
 tömb lassan lemerül, majd fölemelkedik, és
 újra alászáll: ekkor ürül ki. Csöpög le a rét. S a
 fű-közökön meggyűlt víz utakat tör, a völgy
 állja a sodrást, s az megitatja. Alul patakokban
 ömlik a víz, folyosók nyílnak a sűrűben; az
 áradat átfut, a fű-falak összeborulnak utána.
 Látszik a szár mentén vékonyodó levelek
 szürke fonákja. Egész lassan fordulnak el ebből.
 Szinte vonulnak a fű hosszú füzéreiben.

Úrzarándok

H. P. Lovecraft sötét szellemének

*Lángszablyával a nap sújt és lenyakazza a sárkányt,
kit nem a molynak vágya repített mind magasabbra.
Dermedten lebegett a nehéz test még feje nélkül,
szédült egyre alább, vérét párákra szítálva,
ám a lehulló, csonk törzstől megválva kobakja
minden cél nélkül pörgött viharos tereken túl.*

*Csóvás fénye a gyötrő körpályákon elizzott,
míg suta úrbúgócsigaként forgott a Tejúton,
vagy szimatolva haladt, orrát belefúrva sziporkás
kódgomolyagba, hol angyalfélének nyoma sem volt.*

*Szökve az éjben, amerre egy árva kométa se járt még,
holdreszelék-felhők seregén verekedte magát át,
és mialatt a sebes meteorrajokat kikerülte,
sárkányteste utolsó emlékképe is elszállt.*

*Ködkreatúrákat: kedvetlenül elvonulókat
festett képzeletének ecsetje finom vonalakkal,
árnyékot maszatolva az árnyak előtti kövekre.
Lázás gondolatok s eonok hulláma agyában
zúdult át jelenek, múltak szakadékain is, míg
tornyokat épített tüstént s rombolt le egy álom.*

*Fantomzikkuratok s -gúlák demiurgosza később
nyüzsgő városokat formált puha szellemanyagból,
gránitfarkuk után sziszegő fura szellemutakkal,
végül elunva magát, művét száműzte a csendbe.*

*Céltalan áramló, örökös szeleken lebegett, majd
fényköröket szelt át, s a figyelmetlen belesétált
égbeli vándorokat vacsoráló rémmese torkán
Isten, egy angyal vagy Behemót belakatlan agyába.*

Az otthonról való bizonyosság

(részlet)

Amikor megérkezünk? Megérkezem vagy megérkezünk? Ezt nem tudom eldönteni, ezt most így nem. Van itt valaki, kérdem, és hallgatok, hátha. De nem, semmi. Hány éve már, kérdezhetném, ez is egy értelmetlen kérdés. Nem tudom. A vonat éjjel érkezik be, ez talán kijelenthető.

Akkor most a válaszat várja. Kicsoda? De nem torpanok meg, hagyom, hadd folytatódjon a jelenet, talán majd később, ha valami eszembe jut, mondom, és úgy érzem, ez megállja a helyét, a megállja a helyét sem rossz, tulajdonképpen ilyen választ várnak tőlem, várnak vagy kérnek, hogy egész legyen. Kicsoda, kérdezem, és a jelenet most már félbeszakad.

Nincs órám, óra a csuklón vagy a nadrágzszeben, úgyhogy nem tudom, a vonat hánykor is érkezik be, hogy pontosan hány órakor, nem tudom a menetrend szerinti érkezési időt sem, éjjel van, éjszaka, órám az nincs; volt, de: mikor is? Hát ezt nem, ezt most így nem tudom. Óraszíj, óramutató, például. Vagy az óramutató járásával ellentétes irányú: mozgás, mozgások sorozata.

Mintha minden kép ugyanolyan lenne, ezt mondom majd, mintha pontosan átfednék egymást, sehol egy ismeretlen részlet, sehol egy ismerős részlet.

Ha megszólalok, könnyen ejtem ki

A megérkezés körülményeit vizsgálva meglehetősen nehéz eldönteni, hogy hányan is érkezünk. A kérdésre (van itt valaki rajtam kívül?) nem jön válasz, így aztán minden további kérdés, amely például azt firtatná, hogy hány éve is van ez így, értelmetlen. A „van itt valaki rajtam kívül?” vagy ezzel párhuzamosan a „lehet-e itt egyáltalán valaki rajtam kívül?” kérdések gondos elemzése végül kimutatná, hogy a bennük szereplő szavak a grammatikailag kifogástalan művelet ellenére jelentés nélküli, üres szósorokká álltak össze, a válaszadás így a kérdés értelmetlenségéből fakadóan lehetetlen.

A megérkezésünk körülményeire vonatkozó tényállások közül éppen ezért csak a legegyszerűbben és legközvetlenebbül megismerhetőket, a mozdonnyal együtt kilenc szerelvényből álló vonat tapintás általi észlelését és a neoncsövekkel valószínűleg összefüggésbe hozható fényérzetet tekintjük adottnak. Semmi többet: a viszonylagos hideg (négy-öt Celsius-fok körüli hőmérséklet) hatására bekövetkező izomrándulások lokalizálását elmulasztottuk.

Egy lehetséges fogadtatási jelenet elképzelésekor a szóbeli megnyilvánulások és az ezeket kísérő hangsúlyos gesztusok nem az üdvözlésre, hanem elsősorban a számonkérésre

a szavakat, ugyanolyan könnyen, mint tegnap vagy tegnapelőtt, de lehet, hogy már nem veszem észre, ha másként.

A vasgár fényeire készülődni kezdek, a vonat nemsokára megáll, előbb fékezni fog, aztán megáll, és akkor néhány percig az előtérben állok, az előtérben vécészag van, vagy talán csak beleképzelem a helyzetbe, mert a kitért vécéajtó mellett állok, a kitért vécéajtó a szerelvény minden egyes zökkenésekor megmozdul, de nem csapódik be, bent a kagyló körül tócsákba gyűlve a húgy, ezt figyelem, a tócsákat, vagy talán nem is húgy, talán víz, ezt így nem lehet eldönteni, víz vagy húgy, vagy víz és húgy; cipőnyomok.

És akkor eszembe jut, hogy nézek, hogy éppen nézek, és egy pillanatig kivilágított benzinkutat látok odakint a házak között vagy valamit, ami egy kivilágított benzinkútra hasonlít, ezt látom egy pillanatig a lakóházak és a garázssorok között, az ajtóüvegen keresztül; az üveg azon a helyen bepárasodik.

Hogy hideg volt-e; mit mondok majd, ha esetleg azt kérdezik, hogy hideg volt-e. Tudtam, hogy hideg van, majd ezt, hogy tudtam, de nem a pára miatt, a hideg mintha belülről is jönne: belülről honnan? Fáradt voltam, napok óta nem aludtam rendesen, erre hivatkozom majd, a fáradtságra.

Van itt valaki, kérdezem, és hallgatók, hátha, de nem, semmi; leszállok a vonatról, és végigmegyek a vagonok mellett; ha nem nézek oldalra, akkor is látom a fülkéket, majdnem mindegyik фуlke üres, kivilágított vagy kivilágítatlanul hagyott fülké egymás után; leszállok és elindulok egyenes vonalban a vagon mellett, a hálókocsinál kikerülök egy családot, bőröndökkel és szatyrokkał cihelődnek, megke-

irányulnak, a kötelező válaszadás kényszerhelyzetét teremtvé meg; be kell látnunk azonban, hogy a jelenet a valóságról semmit sem mond, olyanmire nem, hogy még a választ váró vagy választ várók személye sem állapítható meg egyértelműen.

És egyáltalán, a sötétség tényén kívül semmiben sem lehetünk egészen bizonyosak. A megérkezés időpontjában sem; ha lenne óránk, akkor elég lenne a csuklónkra pillantani vagy a nadrágzsebbe nyúlni érte, vagy az óralánc segítségével húzni elő a nadrágzsebből anélkül, hogy a nadrágzsebbe nyúlnánk. Akkor azt mondhatnánk: látok egy karórát, amelyhez óraszíj tartozik, vagyis hogy látok egy kör alakú üveglapot, amely alatt különböző méretű, hosszúkás alakú vékony tárgyak (feltehetőleg óramutatók) vannak, a kisebb mutató vége a tizenegyes és a tizenkettes számmal jelölt rovátkák között van, a tizenegyes számmal jelölt rovátkához valamivel közelebb; az órához még egy bőrből készült tárgy (feltehetőleg óraszíj) tartozik, az egyik végén vascsat, és így tovább.

Az elképzelt fogadattási jelenetben a megérkezés utáni élménytartalmat próbáljuk megfogalmazni, a megérkezés előtti és a megérkezés utáni élménytartalmat egyaránt, és akkor a képek azonosságára gondolunk, a különböző részletek egyformaságára, egymásnak való pontos megfelelésükre, az ismerősnek nevezett részletek és az ismeretlennek nevezett részletek megegyezésére és fordítva, amit majd a várható válaszokban – tévesen – az ismerős és ismeretlen részletek hasonlóságaként értelmeznek, azonosság helyett.

A vonatkupé falára vetülő éles fény alapján villanypóznák sorára

rülöm a gyerekeket és a csomagokat, a gyerekek ásítanak, ahogy elmegyek mellettük, Luboš, mondja az anya, Luboš lehet az, aki a pocsolyában áll, mert felnéz.

Átmegek a hallon. Mindent megfigyelhetnék akár, és aztán leírhatnám a megfigyeléseket; és akkor átmentem a hallon, ezt mondom majd, átmentem a hallon a vibráló neonfényben: üvegfa-lak. Az épületből kilépve két taxisofőrt látok, háttal állva cigarettáznak, és csak a köhögésemre fordulnak meg, köhögés és utána percekig a harákoló torokhang, odébb lépek, és egy virágtartóba köpöm az összegyűlt genyvet, a virágtartó üres, egészen mélyen lehajolok, mert nem akarom, hogy nyálcsíkok lógjanak az ajkamról; csak néhány összegyűrt szalvéta meg cigarettacsikk van az alján; megfogódzom a szélében.

Ha legalább tudnám, hogy mi szerrint megyek, lassan és lépésenként haladni; megyek vagy kúszok; az ég szerrint kellene, ha másképp nem, vagy mi szerrint, mindenhol levegőt érzek, talán meg kellene állnom egy percre és odafigyelni a légzésre, megállni néhány percre és szabályosan lélegezni, kapkodás nélkül, hogy ne lássanak meg rajtam semmit, hogy ne is képzelhessenek bele a képbe semmit, ha esetleg;

mert most már csak ezen az utcán kell végigmennem, érzem a szagodat, anya, ahogy a villamosról leszálltam, szagot kaptam, anya, ó, ó, ó, anya, hal-lod, hallasz engem? Ó, ó, az ablak melletti széken ültem, ezt mondom majd, ha valaki megkérdezi, ha azt kérdezi: no, és hogy utaztál? Az ablak mellett ültem a vonaton és aztán a villamosokon is oda-vissza és útban a temető felé és az autóbuszokon is oda-vissza, mintha pontról pontra, vagy legalábbis úgy teszek majd, de a szag-

következtetünk, a villanypóznák alapján pedig a vasgyár első épületeire, vagy a vasgyár első épületeit megelőző, használaton kívüli raktárhelyiségekre. Tíz-tizenöt másodpercre megfelelő időtartam elteltével végigmegegyünk a folyosón, az előtérben szúrós szagot érzünk, ami leginkább talán hűgyszagra hasonlít, látjuk is a vécekagyló körüli tócsát, tekintetünk a padlót pásztázva szorakozottan kezdi követni a cipőnyomokat. A fokozatosan bepárasodó ajtóüvegen keresztül egy kivilágított benzinkutat látunk, pontosabban, körvonalaiban leginkább egy kivilágított benzinkútra hasonlító alacsony építmény felvillanó képét a lakóházak és garázsorok felvillanó képei között.

Az elképzelt jelenet látszólag semleges kérdéseivel (hideg volt?, ott is ilyen hideg volt?, vagy még ennél is hidegebb?) kitérünk a válaszadás elől, vagy az érkezésünk előtti többnapos kialvatlanságot említve úgy teszünk, mintha elkerülte volna figyelmünket a kérdés tulajdonképpeni értelme.

Ahogy végigmegegyünk a peronon, az aluljáró lépcsősora előtt járva alt tónusú hangot hallunk. A kiejtett szó a Luboš személynév, ami alighanem a hangforrás irányába forduló, egyik lábával a peron egyetlen pocsolyájában álló kisfiút jelöli, a hangforrás pedig az anyát. Ezt követően ismét csupa homályos, kiegészítésre szoruló pillanatkép: mivel a peronról a villamos megállóiig csak az állomásépületen keresztül lehet eljutni, feltételezhető, hogy keresztülhaladtunk a hallon; mintha vibráló neonfényeket látnánk, neoncsöveket egészen közről, de lehet, hogy az erre való emlékezés sem több egy futó hallucináció vagy egy félálombeli állapot felidézésénél.

ról nem beszélek, pedig érzem, anya, ú, ú, ú, ú-ú, anya, ú-ú, most már tudom, hogy nem lehetsz messze.

Ez az az utca, semmi kétség, fülelek, hátha valami ismerős hang, hátha valami hang, de most nem, most nem hallok semmit, pedig a hallásomra nem lehet panasz, ezt mondom majd, de most megpróbálok a csönd szerint menni, nyelvemmel kitapogatom a fogakat, a fogaimat fogsorba rendeződvé, aszerint.

A hallra vonatkozó megfigyelések hiánya ellenére a kinti köhögőroham érzéki benyomásai szinte valószerűtlenül élénkek: miközben két kézzel az üres virágtartó szélébe kapaszkodva lehajolunk, hogy cigarettacsikkek és összegyűrt papírzsebkendők közé köpjük a köhögésekkor felgyülemlett slájmot, a betonlap érintésekor nem tudjuk eldönteni, hogy mi is a hidegebb, a betonlap vagy kihűlőfélben lévő testünk.

H A K L I K N O R B E R T

Madzsari

(részlet egy készülő regényből)

Madzsari története talán akkor kezdődött, amikor az Úr ezeröttszáznegyvenegyedik esztendejében, egy nyár eleji délután János öcsémmel elhatároztuk, hogy megtréfáljuk Mihály bácsit. Akkoriban töltöttem be tizenötödik évemet – ahogy anyám szokta volt mondani, úgy megnyúltak a tagjaim, mint odalent a konyhájában a szakácsnők sodrófája alatt a tészta, és már a hangom is kezdett megemberesedni, így ez idő tájt már nem tartottam magamhoz méltónak azokat a csínytevéseket, amelyeket pár esztendővel korábban még tétozások nélkül vittem végbe a ház minden rendű s rangú lakója, de legfőképpen szegény félfülű Mihály bácsi kárára. Meg aztán úgy ítéltem: nem is való az efféle csintalankodás olyasvalakihez, aki nemcsak hogy a Barcsváryak nemzetségéből való, de már a kardforgatásban is figyelemreméltó jártasságra tett szert, s akinek elméjébe Barcsvár papja plántálgatja – nem kevés sikerrel – a betűvetés tudományát. Mindazonáltal ilyen idős koromban sem szüntem meg örökösen a várnépe bosszantásának legkülönfélébb módozatain gondolkodni – bár egykori lakhelyemet csak igen erős túlzással lehetne várként emlegetni, hiszen nem volt több egy valamelyest megerősített uvarháznál, s odabent egy lovasszekér is csak bajosan lett volna képes megfordulni –, ráadásul mindig rendelkezésemre állott János öcsém, hogy véghezvigye azokat a pimaszságokat, amelyeket én ötlöttem ki, de magam már röstelltem volna megvalósítani.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy János nem volt az édesöcsém, bár rokoni szálak fűztek minket egymáshoz: anyám vette magához még csecsszopó korában, miután szülei mindketten odavesztek Kőszeg ostrománál, amikor még utoljára sikerült visszavernie a magyarnak a sátánfattyá pogányok hordáját. Jánost atyjának egyik embere hozta el anyámhoz, hogy egyetlen élő rokonaként viselje gondját a gyermeknek. Így tettem szert egy kistestvérré 1532 nyarán, majd' hat esztendővel apám halála után, pár hónapos unokafivérem személyében, aki történetünk kezdetére már vidám, tízéves kis vasgyúróvá cseperedett, és afféle hű apródként követte minden szavamat, anyám s a várnépe, kiváltképp pedig a jó Mihály bácsi nagy bosszúságára.

Jánoska és én rendszerint Mihály bácsit szemeltük ki csínytevéseink célpontjául. No, nem is félfülűsége okán – eme fogyatéka miatt inkább tiszteltük, mintsem hogy kikacagtuk volna, hiszen jól tudtuk, miért csupán egy hosszú forradás vöröslík a fülcimpája helyén fejének bal oldalán –, de mindenekeelőtt mégis azért lett éppen ő a legtöbb alkalommal tréfáink kárvallottjává, mert biztosak voltunk benne, hogy sohasem fogja ütleggel jutalmazni szemtelenségünket. Művelhettünk vele bármennyire alaposan kifundált gonoszságot – megdobálhattuk zsenge szilvával, fejbe kólinthattuk gereblyenyéllel a kapu feletti bástyaablakban megbújva, belevizelhettünk a borostömlőjébe, vagy apró kavicsokat szórhattunk a csizmájába, miközben ő az igazak álmát aludta –, mi mindig tudtuk: Mihály bácsi nem fogja kiporolni a nadrágunkat – ilyen alkalmakkor ő csak dühöngött egy sort, az istenhívő emberhez a legkevésbé sem illő szitokszókat halgatva, majd amikor végre sikerült megnyugodnia, rendre magához vont minket, hogy elmondja: miért nem lesz ő már sohasem képes arra, hogy magyar gyereket megüssön, s egyúttal azt is elbeszélje: miképpen veszett oda atyám oly sok keresztény vitézzel együtt a harctéren egy régenvolt nyár végi délutánon, azon a napon, amikor én megszülettem.

Mint Mihály bácsitól megtudtam, abban az átkozott emlékü ezeröttszázhuszonhatodik évben, egy júniusi napon Barcsvárra is megérkezett néhai Lajos királyunk követe, hogy átadja apámnak az uralkodó üzenetét, melyben azt parancsolja országunk összes földesurának: a lehető legrövidebb időn belül gyűjtsék össze minden hadra fogható emberüket, s induljanak velük Budára, csatlakozandó a főszereghez, hogy aztán megvívjanak Szolimán hadával, aki minden eddiginél nagyobb erővel tör keresztény hazánk pogány igába döntésére. Apám úgy is cselekedett, ahogyan azt honunk legfőbb ura kívánta tőle, ám épp mielőtt elindult volna embereivel Budavárára, ismét küldönc érkezett a királytól, immáron azzal a hírrel, hogy a pogány – megvíván Pétervárad, Újlak és Eszék várait – a véltnél is sebesebben közeledik országunk belseje felé, ezért uralkodónk úgy határozott: a pogány elébe megy hadával, s így az ország összes nemeseit arra utasítja: a Duna alsóbb folyásánál, Tolnánál csatlakozzanak seregéhez.

Így – az ország jobb érzésű uraihoz hasonlóan – apám is arrafelé vette az irányt embereivel, amely helyről a király parancsa szólt. Nem kívánom elbeszélni, miként értek végül hajdanvolt hazám legnagyobb folyamának partjaihoz – meg már nem is tudnám maradéktalanul visszaadni a jó öreg Mihály egykori szavait, hiszen amikor ezeket a sorokat írom, már erősen meggyöngyögtette emlé-

kezetemet az idő –; elég annyi, hogy atyám a tolnai révnél átkelt a folyón katonáival, aztán – az összes többi olyan nemesúrhoz hasonlatosan, akiknek volt bátorságuk nem meghátrálni a csata elől – a király táborhelyéhez sietett, hogy tájékoztadjék a további teendőket illetően.

Mihály bácsi, amikor idáig jutott elbeszélésében, rendszerint kis szünetet tartott, majd azzal folytatta: amikor a tanácskozás befejeztével atyám előtűnt a király sátrából, legalább akkorának látszott az elkeseredése, mint amekkora a lelkesedése és bizakodása volt, mielőtt oda belépett. Mindazonáltal emberei-
nek nem mondott semmi egyebet, csak hogy hamarosan meg kell küzdeniük a pogánnyal Árpád országának és az egész keresztény világnak a dicsőségére, és mindnyájuktól a magyar emberhez legméltóbb helytállást és vitézséget várja el; ám ezután magához hívta Mihályt, és elbeszélte neki, mire jutott odabent a haditanács.

Apám szavaiból kiderült: a király Tomori Pál érseket nevezte ki a sereg fővezérévé, pedig – tette hozzá ilyenkor Mihály bácsi mindig – „papra csuha való és nem páncéling, a kezébe meg áldozókehely illik, mintsem szablya”; s bár Pál barát eleinte vonakodott elfogadni a kinevezést, most már úgy jár-kel a sok küzdelmet megélt vitézek között, mintha ő volna a legkiválóbb közülük, s mindegyre a mielőbbi hadba bocsátkozást sürgeti, dacára annak, hogy a horvát bán, valamint az erdélyi vajda, Zápolya serege is minden bizonnyal napokon belül csatlakozhatna táborukhoz, s míg a király emberei alig húszezren vannak, a pogány többszázezres haddal tör az elveszejtésükre. Azonban a király hajthatatlan maradt, s úgy rendelkezett: mindenkinek a barát parancsai szerint kell eljárnia, és a győzelem nem lesz kétséges, csak ki kell használni a jó szerencsét, amellyel Isten ruházza fel a benne bizakodókat. Apám azzal zárta mondandóját: ne adja az Úr, hogy Perényi Ferencnek, a váradi püspöknek legyen igaza, aki a tanácskozás végeztével csak annyit szolt a királynak: a napot, amikor majd megvívják a csatát Tomori vezérletével, a Krisztus vallásáért megölt húszezer magyar mártír emlékének fogja szentelni az utókor, s – ha ugyan életben marad – Pál barátot kellene majd Rómába meneszteni, hogy kanonizációjuk ügyében intézkedjék, mert hiszen ő a pápa s a bíborosok győzködéséhez sokkal jobban ért, mint a kardforgatáshoz.

Titkon talán még apám is abban bizakodott akkor, hogy másképpen határoz a Gondviselés, ám a sors végül Perényi szavait teljesítette be, és úgy intézte, hogy a csata végeztével megannyi más keresztény vitéz mellett az én apám vére is a mohácsi csatamező földjét áztassa, és Lajos királyunk nemkülönben odavesszen, így régen látott hazám is lefejeztessék Keresztelő Szent János fővételének s az én születésemnek a napján.

Az ütközet hajnalán felsorakozott a magyar sereg alig huszonötezer embere, hogy szembenézzen Szolimán háromszázezres hadával. A király beszéddel biztatta helytállásra embereit – elmondta: készen áll mindent, még a halált is elszenvadni a hazáért és Krisztus szent hitéért; viselkedjenek hát katonái is bátran, férfimódra, ne feledjék, hogy magyarok, és azokat kövessék, akik maguk is gyakran szereztek már diadalmi zászlót ugyanettől az ellenségtől, csakúgy, mint hajdan őseik, a kereszténység ama bátor bajnokai tettek, mert nem a katonák sokaságában, hanem a vitézségben rejlik a győzelem, s Isten a magasból maga is az

ő szent hitéért harcolók mellett lesz. Aztán jó darabig feszült várakozásban telt az idő. A nap már délutánba hajlott, amikor a magyar seregtől oldalvást elterülő dombok alatti lapályon megindult a török had – csak a lándzsák hegyén megcsillanó napfény árulta el, hogy készülődik valami, amiből Pál barát azt sejtette, hogy bizonyára a tábor bekerítésére törekszik az ellen. El is nyargalt gyorsan a királyhoz, mondván: elérkezett a megfelelő idő a támadásra, hiszen kisebb a veszély most, mintha holnap kellene az egész sereggel szembeszállni. E szóra a király nyomban megfúvatta a kürtöket, és – ki-ki a maga hite szerint Jézus vagy Allah nevét kiáltva – elindultak egymás felé a szembenálló hadak katonái.

Az első sorok magyar vitézei a csata jelére menten nekirontottak az ellenségnek. Eldördültek az ágyúk, s erre, valamint a keresztény sereg kemény viaskodására hátrálni kezdett az ellenség. A király ismét jelt adott, immáron arra, hogy a magyar had teljes egészében törjön rá a visszavonuló ellenségre. Mihály bátyám is ott vonult atyám oldalán a menekülni látszó török felé, ahol az imént folyt a harc; halottak heverték szerte a mezőn, jó páran a mieink, de még többen a pogányok közül; néhányan még éltek is, és lélegeztek. Ám ekkor eldördültek a török ágyúk, és rendet vágtak a magyarok soraiban, majd újra meg újra reáokádták halálos golyóbisaikat a keresztények egyre inkább széjjelzilálódó seregére.

Szegény atyám és Mihály bátyám a jobb szárnyon küzdöttek. Eleinte vitézül gyötörték az ellent, ám – ahogy a jó öreg Mihály mondotta volt – úgy tűnt, mintha minden lekaszabolt töröknek tíz újabb lépett volna a helyébe, meg aztán a mindent ellepő füst is akadályozta a látást; és egyszer csak jobbfelől a pogányok lovasai törtek elő, de annyian, hogy még talán az Úristen se tudta volna megszámolni őket – azok lehettek, akiknek vonulása láttán Tomori, ez a csuha viselésére méltatlan, kevélykedő fráter a támadást elindította. Erre már végképp teljessé vált a zűrzavar; a kavarodásban és a füstben már csak akkor ismerszett meg, hogy ki török, s nem pedig az életét menteni igyekvő magyar, amikor az már vágásra emelte a kardját; lovak nyerítése és az egymásnak csapódó pengék zaja keveredett a haldoklók hörgésének s az ágyúdörgésnek hangjaival. Mihály még látta, amint atyám mellét átfúrja az egyik pogány szablya, majd apám elveszejtője ismét felemeli a kardot, hogy őreá is lesújtson – s ekkor elsötétült szemem előtt a világ.

Mihály arra eszmélt, hogy úgy ömlik rá a hideg eső, mintha dézsából öntenék. Lapjával érte a fejét a szablya – kicsi koromtól úgy emlékszem rá, hogy ott éktelenkedik a homloka közepén egy jókora horpadás –, s bár erősen szédelgett, arra is képes volt már, hogy négykézlábra emelkedjen. Körötte mindenütt holttestek heverték a sárban, s olykor még keservesen fel-felnögtek a halódók. Mihály ekkor feltápáskodott, és tétova léptekkel bukdácsolni kezdett a testek között, miközben úgy zuhogott a zápor, hogy látni alig lehetett.

Ahogy Mihály bácsi később oly sokszor elmesélte, egyszer csak kezdett úgy rémteni neki, hogy török és magyar beszédfoszlányok vegyülnek a zivatar hangjaiba. És a következő pillanatban rabláncon vezetett, törököktől közrefogott magyar tűnt elő a zuhatag függőnye mögül. A fogolyban Mihály azon főembereink egyikét vélte felismerni, akik pár nappal azelőtt apámmal együtt a király sátrában tanácskozták meg a csata lefolytatásának mikéntjét – a törökök a földön fekvő tetemek mindegyikét megmutatták a rabnak, és ha az felismerte a szerencsét-

lenül járt vitézt, rendre feljegyezte a halott nevét egy papirosra az egyik pogány, aki bizonyára valamilyen írnokféle lehetett. Mihály jobbnak látta, ha arccal lefelé a földre fekszik, és nem mozdul, ám mégsem sikerült elkerülnie a kis csapat figyelmét – hallotta, amint egyre közelebb cuppognak a léptek, s olykor meg-megállnak; egyszer aztán Tomori Pál neve hangzott el, mire a törökök izgatott beszédbe kezdtek, de utána megintcsak folytatták a halottak szemlélését. A lépések már Mihály közvetlen közelében cuppogtatták a sarat, mígnem végül megragadta egy acélos kéz, és arccal a fellegektől sötét ég felé fordította. Mihály bácsi próbált úgy tenni, mintha ő is csak egy volna a sokezer holt közül, ám nem járt sikerrel: az egyik fegyveres rögvest nekiszegezte a szablyáját, s a hüvelyéből kivont kard fémes hangjának hallatán Mihály szeme menten kinyílt, így látta, amint a magyar rab megszemléli az ábrázatát, aztán megrázza a fejét. Ekkor a török a magasba emelte a kardot, s atyám hű embere már-már kezdte azt hinni, hogy a következő pillanatban ő is Mohács mezején végzi be – méghozzá ily dicstelen módon – az életét, ám ekkor hirtelen elvigyorodott a hitetlen, megragadta Mihály bátyám üstökét, hátrafesztette a fejét, s a pengét arca oldalához illesztvén egyetlen nyisszantással lemetszette a bal fülét. A pogány aztán felnevetett, és mondott valamit, mire az írnok visszafordult, ránézett Mihályra, és kissé törökös lejtésű, ám tisztán érthető magyar nyelven így szólt:

– Azt mondja, menj haza, és tudasd mindenkiel, hogy a legszerencsésebbje is csak így jár azoknak, akik az igazhitűekkel merészelnék szembeszállni.

– Hát ezért van, hogy én már sohasem leszek képes magyar gyerekekre kezet emelni – fejezte be ilyen alkalmakkor a mondandóját Mihály bácsi. – Törökre persze igen; de magyarra semmiképp. Mert én ott voltam, amikor ezek a dolgok megesetek; láttam, amit bár ne adatott volna sohasem meglátnom, s tudom: olyan idők jönnek erre az országra, amilyenben még talán sohasem volt része. Ezért hát úgy volna illendő, hogy magyar sose ártson a magyarnak, hiszen így is túl sokan vannak, akik a vesztünk akarják. De látom, benneteket nincs miért féltselek – csak aztán akkor is ilyen vitézek legyetek majd, ha a tieiteket kell megvédeni a csatamezőn.

Végezetül mindig megsimította a kobakunkat, és immáron a haragvás leghaloványabb jele nélkül elindult, hogy folytassa azt, amiben éppen megzavartuk csínytevésünkkel.

BIKAVIADAL, MENEKÜLÉS, ÍRÁS

Ferdinandy György: *Corrida*

A Ferdinandy-életmű első szakaszának egyik központi darabjaként értékelhető *Corrida* című novellát, amely kötetben először 1970-ben, a párizsi Magyar Műhely kiadásában jelent meg (*Nemezió González egyetemi tanár beszéde a Fekete-erdő állataihoz*) azért is látszik indokoltnak önálló értelmezés keretében vizsgálni, mert az életműve középpontjába egyértelműen a *novella* műfaját állító Ferdinandy György recepciójából talán leginkább az egyes novellák sajátosságait feltárni szándékozó írások hiányoznak. Holott a *Corrida* – a kétszeri megjelenés miatt¹ szükségszerűen tág értelemben felfogott – „korának” irodalmában elsősorban nem *témája* egyedisége és eredetisége miatt lehet érdekes, de vele a szövegszerveződés és a jelentésképződés, valamint a nyelvhez való viszony összetettsége miatt is dialógusba léphet.

Az a néhány, az 1970-es Ferdinandy-kötetről szóló írás, amely pár sor erejéig kitér a *Corridára*, szöveg- vagy történetstíkokat lát elkülönülni a novellában. Pomogáts Béla „valóságos” és „jelképes” mozzanatok, illetve valamiféle „mondanivaló” hármasságában gondolkodik.² Thinsz Géza szintén három sítot választ szét: „A *Corridában* bravúrosan három képsort fűz egybe: a valóságot, az álmot és az emléket. Mindhárom konkrét: áll a tükör előtt, borotválkozik. Ez a valóság. Az álom egy bikaviadalról szól. A közben eszébe jutó emlék gyerekkorára vonatkozik.”³ A két, meglehetősen rövid megállapítás a novella egyes rétegeit problémátlanul elkülöníthetőnek láttatja, s éppen az „egybehurkolás” módjára nem kérdez rá, a novellában megjelenő borotválkozást pedig az álomtól és az emlékidéztől jól elválasztható „valóságos” szituációként írja le. Holott a borotválkozásra az önmagában is megkérdőjelezhető „valóság” kategóriája már a szöveg kezdete alapján sem vonatkoztatható reflektálatlanul, hiszen a tükör előtt álló elbeszélő borotválkozása már az első bekezdésben az álomhoz kerül közel: „Gyűrött, kifejezéstelen arc, tompa szemek. Szürke sörte. Megnedvesítem, felrakom a habot. Baloldalt kezdem. Serceg, pattog, csikorog. Vajon eljutok az állam alá? Sietek. Csak még annyi időm legyen, hogy a bajusz. Felcsípem az orrom, ajkam lefeszítem: a jobb pofa a végére marad. Úgy látszik, sikerül befejeznem. *Buta játék az álom peremén: úgy látszik, élek.* Marad minden. Foszlik a foncsor. Nedvesek a falak.” (97. o.)⁴ A bekezdést záró „nedvesek a falak” kitéltelt a *borotválkozás* – *bikaviadal* – *gyermekkori emlékek* hármasságon belül gondolkodva is kettősen azonosíthatónak kell minősítenünk – a *nedvesség* közvetlenül a borotválkozás helyszínéhez köthető ugyan, később azonban a szöveg többszörösen az emlékként felbukkanó gyermekkori világhoz kapcsolja: „A bőrömbbe ette magát a *nedvesség*, a paprikás krumpli szaga. Éjjel a vödörbe *vizeltünk*”; „Hefti Frici bácsi *harcsabajuszos* mokány öregúr. [...] *Vizenyős* szemei

¹ Másodszor az 1990-es *Furcsa, idegen szerelemben* a Szépirodalmi Kiadónál. A továbbiakban az oldalszámok az 1970-es párizsi kötetre vonatkoznak, onnan idézzük a szöveget.

² Pomogáts Béla: „Magyar Odisszeuszok. A nyugati magyar elbeszélő irodalom második nemzedéke”, in: *Jelenkor*, 1981. 7–8. 710. o.

³ Thinsz Géza: „Zuhanás közben”, in: *Nemzetőr*, 1970. szeptember.

⁴ Az idézetekben található kiemelések, ha külön nem jelzem, itt és a továbbiakban mind tőlem származnak.

merevek, fehér kefefrizurája remeg.” (98. o.) Így a „*nedvesek a falak*” egyszerre lehet az emlékidzésnek már a szöveg elején felbukkanó, az emlékek előtörését motiválttá tevő jele, és a borotválkozást is emlékké transzformáló szignál.

A szöveg második bekezdése tovább erősíti azt, hogy a gyermekkort, a bikaviadalt és a borotválkozást egymást ismétlő szemantikai egységekként olvashatjuk. A borotválkozás mint a narratívát elindító elbeszélői szituáció helyére a bikaviadal kerül, hiszen az egyes szám első személyű alakok egyszerre vonatkozhatnak a borotválkozóra és a bikára. A szöveg a gyermekkori emlékeket és a bikaviadalt jelző szignálokat is egymás mellé állítja: „Patáim alatt porzik a homok. Színes plakátok kavarognak, Hungária tornacipő és Fundador, a konyak. Pattogó pasodoblé. Kezdődik a szertartás. Keverem a habot.” (97. o.) A tükör előtt álló *szeme*, a bikaviadal *helyszíne* és a *tükör maga* ugyanakkor a szöveggé alakított látvány szintjén is egymást ismétli meg: „Bujkáló gúny **pupilláim közepén**” (101. o.); „**A kerek**, ötven méter átmérőjű, homokkal fedett **porondnak rüdo** a neve” (97. o.); „**Árnyék**: tenyéryi folt a **tükör közepén**.” (97. o.)⁵ A bika pozíciójának leírásával a szöveg még egyszer kiemeli a *kör* és a *közép* jelentésségét, az *árnyék* szót is megismételve: „Az aréna *árnyékba* borul. Állok a *kör közepén*.” (103. o.) A jelentésképződés itt nem egyszerűen a kép hasonlóságából indul ki: a *tükörben* rejlő *kör* szót a *kerek*, *pupilla*, *közép* szavak élesztik újjá és teszik jelentéssé alkotóelemmé.

A koncentrikus körök együtteseként leírt *szem* (szem – pupilla – gúny) és *tükör* (tükör – tenyéryi folt) mint egymást ismétlő szemantikai egységek a tükörbe nézést az önmagunkkal való szembenézés metaforájává változtatják. A tükör előtt állás szituációját ismétli meg a szöveget záró mondatokban a *kerek* *porond* kapujában álló bika pozíciója is: „Telnek az évek, mozdulatlanul állok a kapuban. Gyűrött, kifejezéstelen arc, tompa szemek. A halál. Az After Shave-nek Aqua Velva a neve.” (104. o.) A bika azonban nemcsak a szöveg végén, de annak egész folyamatában az elbeszélő én alakmásként fogható fel, miközben a *bikaviadal* és a *borotválkozás* között a legkevésbé sem motiválatlan a kapcsolat – a bika és matador kettőse bontja ki a borotválkozásnak azt a sajátosságát, hogy közben a borotválkozó voltaképpen kést emel önmagára.

A tükör előtt álló férfi és a *porond* kapujában megtorpanó bika helyzetének azonossága egy meghatározott időszegmens egymásra vetítését is jelenti egyúttal: a *halál előtti pillanat* és az *álom-ébredlét határának* ideje válik egymással azonossá. A halál előtti pillanat később a szövegben a bikaviadal egészének idejévé tágu, az álom-ébredlét határa pedig egyúttal a visszaemlékezés folyamatának megindulását motiválttá tevő idővé változik át, s ez a „vég” előtti időpont egyúttal az írás létrejöttének ideje lesz. Az álmat és a halált megelőző szituáció lesz tehát az emlékidzés és a szövegalkotás helyzete, a gyermekkori emlékek felidézése így nem függetleníthető a látszólag pusztán álomként megjelenő bikaviadaltól.

A tükör előtt álló férfi gyermek- és ifjúkorának megidézése mindezekben túl azért sem választható el a bikaviadaltól, mert a bika „életének” folyamata az emlékekkel párhuzamosan szintén elmondás és reflexió tárgya a novellában. Az elbeszélő én és a bika életnek kezdete egyszerre kerül szembe egymással (hiszen az előbbi a szűkösség, a nedveség, az éhség, a hideg jellemzi, az utóbbit azonban a szabadság, a kiteljesedés), és mosódik össze egyúttal: „Mi tagadás, *szűken* voltunk a *karámban*. Emeletes ágyban aludtam, felettem az öcsém. A fejemenél büzlött a hideg paprikás krumpli. [...] A kisborjú tél közepén születik. Anyja védett helyet keres magának a legelőn. Amikor kinyitja a szemét, sziporkázó égboltot lát, köves fennsíkot érez törékeny teste alatt, szédítő szelet, bódító illatos fűveket. Kilenc hónapig senkit nem enged közelébe az anyja.” (98. o.) A bika és az elbeszélő én „gyermekkörének” *szétválaszthatatlansága* a szöveg végére még erőteljesebbé válik, és a bika „életének” kezdeti idillikussága teszi motiválttá a halál előtti pillanatban

⁵ A dőlt betűs részek a szöveg saját kiemelési, a vastag betűsek tőlem származnak.

feltörő visszavágódást: „Szörnyű vágy fog el, hogy még egyszer lássam a mezőt. [...] Szétfeszítem a lábam, állok a kapuban. Itt rontottam be tizenkét évvel ezelőtt. Mozdulatlan, barna palánk. Mögöttem virágillattól terhes a szél, látom a rétet, a szelíd, szürke hegyeket, testvérem ott legelészik, kisborjak ugrándoznak, súlyos, meleg tőgyét nyújtja neki az anyám. Felbőgnék, de nem jut el a torkomra hang.” (104. o.)

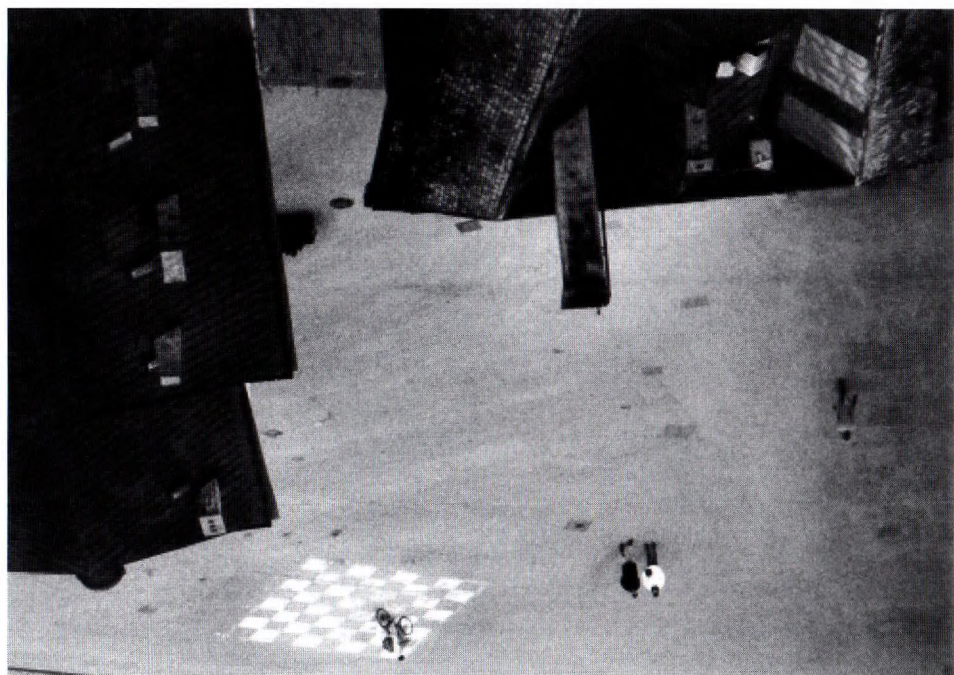
Sorsának második szakaszában az elbeszélő én alakmása a bátor, a viadalra kiválasztott bika lesz – ezzel szemben a küzdelemre nem alkalmas állat a rendbe belesimuló testvér alakjával kerül párhuzamba: „Ha bátor a borjú, feláll, szembefordul a támadóval, nekiront. Ekkor az emberek lándzsával megjelölik. Némelyik fiatal állat nem keresi az ütközetet. Ezeket különválasztják. A viadalok rendezői a bátor bikákat keresik. / Öcsém egy napon eltűnt. Egy távoli tanyán lett tanító. Nem tudtam, mi lesz azután, de megvetettem, aki azt mondta, nincsen küzdelem, mert nincsen esély.” (99. o.) Ezután következik a bika életében a viadal maga, aminek kezdete a szövegben az *előremeneküléssel*, a *rohanással* lesz szemantikailag azonos. Ez az elbeszélő én *menekülését*, *hazájának elhagyását* leképező jelentésségűsége a *bezártságba való rohanásként* bontható ki: „Nyolcvanán kerültünk egy táborba, összeadtunk mindent: nadrágot, nyakkendőt, kölnivizet. [...] Megfuttatják, vörös posztót lengetnek az orra előtt. Könnyen kikerülük: a tapasztalatlan állat mindig egyenesen előre rohan. Ha mégis sarokba szorítja valamelyiket, a segéd egy *burladat*on, palánk mögé menekül.”⁶ (99. o.) Az elbeszélő én menekülése a bika sorsának rávetülésétől válik ambivalenssé: a negatív pólusra helyezett gyermekkor miatt az új életszakaszt könnyen felruházhatnánk pozitív jegyekkel, ha a tágas, szabad életből a halált jelentő, zárt arénába kerülő bika sorsával való párhuzamosság nem érvénytelenítené az effajta értelmezést.

A bikaviadal, s az idegen világba került elbeszélő én életének következő szakaszát a befogadás illúziójaként határozhatjuk meg: „Ez a bandillérók pillanata: *három pár színes lobogót döfnek a bika hátába*. [...] Ő még elszánt, egyre növekszik benne az *önbizalom*. Néha már-már azt hiszi, győz. Felborította a pikadort, körülugrálják, elismerően zúg körülötte a tömeg. Talán ennyi az egész: átesett a tűzkeresztségen, és most majd *befogadja a társadalom*. / Levizsgáztam, és nem bántam, hogy végzettségem semmire sem jogosít. Utazó vigéc lettem, mert másutt nem alkalmaztak idegent az idegenek. [...] Mivel azt hittem, befejeződött, megírtam az életemet. *Fellobogóztak*. Már-már boldog voltam, amint *ott ügtem az aréna körül, feleségestől, diplomásan, névjegyesen*.” (101. o.) A befogadás illúzióját megteremtő három pár színes lobogó, s az ennek megfeleltethető három látszattulajdon (feleség, diploma, névjegy) erőteljesen hozzájárul az elbeszélő én és az alakmásként a szövegbe épülő bika azonosíthatóságához. Ez a szövegbeli kapcsolat is mutatja már, hogy a két sorsvonal megfeleltetése nemcsak az egyes történetelemek párhuzamba állítása révén valósul meg: motívumkapcsolatok is komoly szerepet játszanak az én és a bika sorsának szövegbeli összefonódásában.

Az egyik legfontosabb, az én és a bika sorsát egyetlen komplexummá változtató motívumcsoport, a *tűz*, a *láng*, a *vörös*, a *vér*. Az elbeszélő én sorsába a menekültlétéhez kapcsolódva, *tűzrakásként* épül be ez a motívumkör, a bika alakjához kötődve azonban több változatban is felbukkan: „Megfuttatják, *vörös posztót* lengetnek az orra előtt” (99. o.); „A kampós lándzsa izmos hátába akad, vékonyán, nyakán *ömlik a vér*” (100. o.); „Ekkor már érződik a *vérszag* az aréna körül” (100. o.); „átesett a *tűzkeresztségen*” (101. o.); „A bika még mindig nem érti, hogy ellenfele nem ez a *vörös láng*, hanem, igen, az, akinek azelőtt a kezéből evett.” (101. o.) A *tűznek* a szövegben *tűzrakásként*, *tűzkeresztséggént* realizálódó, az elbeszélő én meneküléséhez, majd az „új”, idegen világban zajló életéhez kapcsolódó motívuma a hátrahagyott gyermek- és ifjúkorhoz kötődő *víz*, *nedvesség* motívummal alkotna ellentétpárt, ha ennek az erősen sematikus oppozíciónak a felállítását a szöveg

⁶ Lásd az előző jegyzetpontot.

maga nem akadályozná meg: a bika alakjához kapcsolódva a *vörös, tűz* motívumkör nem helyezhető valamiféle pozitív pólusra, hiszen már önmagában is ambivalens szemantikai egységnek minősíthetjük. A szöveg első részében a bikaviadalnak mint szövegbeli fiktív világnak a tárgyi elemeihez kapcsolódva tűnik fel a vörös szín, a vér, később azonban a vörös posztó metaforizálásával redundáns szemantikai egységgé alakul („vörös láng”). A szövegnek ezen a pontján azonban a bika „nézőpontjából” még nem alakul *bika-mata-dor* szembenállássá a bikának és a megfoghatatlan, láthatatlan ellenségnek a harca.

A bikaviadalon részt vevő bika alakmásként való szerepeltetése nem csak azt akadályozza meg, hogy az elhagyott hazát a negatív, a választott idegen világot pedig a pozitív pólusra helyezzük – a bika–matador szembenállás a tükör előtt álló, önmagára kést emelő elbeszélő én konfliktusát külsőből belsővé változtatja: „Régen tudtam, hogy nincs rendben valami. De évekig a körülményekben, a rendezésben kerestem a hibát. Ez kényelmes megoldás volt, és körülbelül igaz is. Komolyra akkor fordult a dolog, amikor elkezdtem hibáztatni magamat.” „A bika fáradt, fásult. Érti már: ellenfele nem túlvilági hatalom. Lehajtja a fejét, magadja magát.” (102. o.) A bikaviadal azért is válhat a szövegben az én–én konfliktust leképező szemantikai egységgé, mert a viadal maga az idegen világban töltött élet megfelelőjeként fogható fel: „Az elnök méri a terció kezdete és a bika halála között az időt. Ha tíz éven belül nem rogyott össze az állat, fehér kendővel figyelmezteti a matadort. A tizenharmadik év végén elhangzik a második figyelmeztetés, majd két év múlva, ezúttal zöld zsebkendővel, a harmadik is.” (101. o.) S ahogy a bikaviadal egy lehetséges álmokként épül be a szövegbe, úgy az idegenben-lét is álommá változik. Ez a „rossz álom” azonban az álom–ébrenlét, élet–halál határhelyzet kimerevítése lesz, olyan, látszatra pusztán másodpercekig tartó állapot, amely nem múlik el: „Felbőgnék, de nem jut el a torkomra hang. Rossz álom: kivel ne fordult volna elő. Néhány másodpercig tart csak a szakértők véleménye szerint. Az arénában – messziről hallok – fütyül, tapsol, tüntet a tömeg. Azt hiszik, élek. Telnek az évek, mozdulatlanul állok a kapuban. Gyűrött, kifejezéstelen arc, tompa szemek. A halál. Az After Shave-nek Aqua Velva a neve.” (104. o.)

A *Corrida* szövegének ez az utolsó bekezdése egymásba fordíthatóvá teszi nemcsak az idegenben-létet és a bikaviadalt, de a borotválkozás és az álom szituációját is, ugyanakkor az álom–ébrenlét határát mint a szövegalkotás helyzetét felmutató szövegben a megírás, lekerekítés helyére (mint Ferdinandy számos szövegében) az írás életben tartó megszakítatlansága kerül. Ezt az értelmet erősíti meg a novella spanyol nyelvű, a szövegben a bikaviadal helyett következetesen használt címének, a *corridának* a vizsgálata is. A *bikaviadal* szóval szemben a magyar olvasó számára a spanyol *corrida* szónak a *szövegben lesz referenciája*, ez a fikció- és szövegképzésnek köszönhető referencializálás azonban a nyelvi valósággal szoros összefüggésben történik meg, hiszen a *corrida* szó első jelentése a 'bikaviadal', léteznek azonban a szónak további jelentései is: 'futás, menekülés', illetve 'folyékonyan olvas'. A *corrida szóból* magából kibontható tehát az a jelentés, amelynek köszönhetően a bikaviadal nem véletlenszerűen felbukkanó álmokként lehet az idegenbeli lét és a szöveglétrehozás kibontott metaforája – a költői szemantizálódás a nyelvi valóságra, a nyelv teremtméjére ráépülve történik meg, a több nyelvben és kultúrában jártas Ferdinandy Györgynek erre a korszakára jellemző módon úgy, hogy a szó kommunikációban elkopott szemantikai potenciálját az idegen nyelvből vett szó és a magyar nyelvű szöveg együttesen terjeszti ki.

A CSŰSZÁS POÉTIKÁJA

Dr. Kovács István: A vidéki fiatalok Budapesten

A vidéki fiatalok Budapesten egyike azon könyveknek, melyekben kevésbé fedezhető fel a törekvés, hogy kész, megalkotott, befejezett textusként mutassák fel a borítólapok közé zárt szöveget. Az utóbbi típus szinte szakrális diszpozíciót követel meg; az alkotás, a megmunkálás tényének és elgondolható folyamatának, a hozzáértett szerzői tudásnak, az előtanulmányoknak és a kompetenciának, az ihletnek kijáró tiszteletet. Az ilyen könyv ideális olvasója méltányolja, megérti és újraalkotja (lelassítja vagy elevebbé teszi, részenként megismétli stb.) a könyv megírásával töltött időt, akár az ihlet gyors, akár a művesség lassabb tempójával számolva. A „remekmű” körüli diszkurzusban gyakorta a mű zárt világa a tisztelet tárgya – az esztétikai élmény egzisztenciális hatásvetületei alkalmassint e (történetszerű, mitikus, ideologematikus, nyelvi stb.) univerzum kognitív reprodukciójában és alkalmazásában nyilvánulnak meg. Léteznek azonban olyan, nagy hatású szépirodalmi szövegek is, melyek nem arra apellálnak, hogy az alkotó cselekvést, mint már-elvégzettet, „hozzáolvassuk” a textushoz. Elsősorban az epikában nyílik alkalom arra, hogy a mű keletkezésének állapotváltozásai, a lehetőségek halmaza, a felhasznált műfaji minták és alaktani hagyományok s a történetvezetés buktatói stb. egyaránt megjelölt szerepet kapjanak a kialakított, befejezett szövegben, a „végső” változatban. A regény bizonyos korszakaiban (Cervantesnél, a XVIII. században, az avantgárd tapasztalattát is alkalmazó utómodernségben – például Joyce-nál – és a posztmodern irodalomban) kiemelt poétikai jelentősége van ennek a narratív eljárásnak. Dr. Kovács könyve e hagyománnyal/hagyományokkal lép párbeszédbe, mégpedig (kevésbé meglepő módon) a nyelvi megnyilatkozások intertextuális jellegét poétikájának gócpontjába állító irodalmi posztmodernség horizontjáról, egy nagyszabású „beszéd-regény” kísérleti formációját létrehozva. Az epikai világ létrehozása/létrejötte itt nemcsak a megalkotottság tényét teszi láthatóvá, de a megalkotás lehetőségeit mint a (kon)textuális univerzum elemeit, diszkurzusait, módszereit stb. szolgáltatja ki az (olvasói) ironiának: éppen mint *készleteket*, melyek az integrálás (azaz az újraalkotó megértés) megmutatott poétikai lehetőségein túl, mégis magukon viselik a diszkurzivitás „bélyegét” – vagyis jelzéseket „tartalmaz” (kon)textuális eredetére nézve. Egy végletekig feszített metareflexitást mint szemléleti módot provokál tehát e könyv, ráirányítja a figyelmet a megelőzőttség tapasztalatának akár *ad absurdum* vihető következményeire, de egyúttal ugyanennek paródiáját is adja.

E könyv a beszédcselekvések révén megnyitott játékkeret felszabadítja a referencialitás fölismerésében érdekelt olvasó számára is. Ismert közszereplők megnevezése, a honi politikai, tudományos és művészeti élet számos személyiségének (a könyv kifejezésével szólva:) „fikázása” – e vonások látszólag a pamflet vagy a célzatos publicisztika irányába mozdítják el a művet. Figyelemre méltó azonban, hogy a kellemetlen-szarkasztikus megjegyzések, ki- (vagy „be”-)szólások, továbbá az időnkénti közvetlen, célzatos, olykor a tabutémákra vonatkozó, tüntetően „szabad”, kultúrkritikai állásfoglalások (például a kábítószér-élvezettel kapcsolatban) olyan szövegkörnyezetben szerepelnek, mely kérdésessé teszi ezeknek – ha nem is az „őszinteségét”, de – a jelölők játszmájában betöltött középponti szerepét. Nemcsak azért, mert e szegmensek az egyes szereplők vagy az elbizonytalanított identitású és funkciójú elbeszélő *par excellence* „megbízhatatlan” szóla-
maiban bukkannak fel, de azért is, mert nyelvük eleve nélkülozi az igazságállító kijelentés illokúciós erejét. Ettől tudniillik maga a regény fosztotta meg azon kommunikatív gyakorlatokat, melyek képtelenek számot vetni a saját retorikai előfeltételezettségükkel. A közvet-

len utalásnak vagy a „kikacsintásnak”, s általában véve a célzatos beszédnek allúziókban, parafrázisokban és travesztiákban megidézett, de-szemiotizált hagyománytörténete éppen arra világít rá, hogy e megnyilatkozási típusnak a praxisban megmutatkozó, voltaképeni funkciója nem a kommunikációs csatorna zajmentes lerövidítésében, de a beszélő és a célcsoport identitásának megjelölésében áll. E vonatkozásban a könyv nem tesz különbséget a nyelvileg-poétikailag összetett és az „evidencia-állítás” kényelmes alaktanát alkalmazó formációk között. A mai PR-beszéd mellett a magyar reformkor és a szabadságharc szónoki hagyománya éppúgy áldozatul esik a parodikus kritikának, mint például Babits pacifista költeménye, a *Húsvét előtt*. A regény „politikailag pikáns” megnyilvánulásai e szövegösszefüggésben így elsősorban a hasonló állítások szabadságát mint lehetőséget jelölik (bár talán kissé túlzott mennyiségben), sőt magára a kijelentés-képességre utalnak, s ez éppenséggel eltávolít a „kulcsregény” olvasási allegorizációtól, mely a behelyettesítések, a kétértelmű megfélemlítési szerkezet logikáján nyugszik. A *vidéki fiatalok Budapesten* ettől gyökeresen eltérő, számos variatív lehetőséget felmutató prózapoétikát működtet.

A regény másik, némiképpen félrevezető pragmatikai sajátossága, hogy (egy gyanútlan nézőpontból) úgy tűnhet: voltaképpen célja egyes aktuális életgyakorlatok megerősítése vagy virtuális felkínálása. Stimulánsok, lóverseny, rulett stb. – e banális lista talán megőriz valamit abból az iróniából, melyet a műnek nem utolsósorban e részeiben uralkodó mellérendelő, minimalista típusú elbeszélésmódja létesít. Mindazonáltal fennáll a (ha nem is kulcsregényként, de) „kultuszkönyvként” olvasás lehetősége is. Már a pszeudonim szerencsés megválasztása előrejelzi, hogy Dr. Kovács elkapja a fonalat; úgy szól a korról, hogy felismerteti annak nyelvileg megértett sajátlagosságát, megfelelő cselekvéssorokat, tárgyakat és idiolektusokat bemutatva. A kultuszkönyvek többsége avulékony, hiszen elkövetik azt a hibát, hogy evidensnek veszik a jelent. A (történelmi léptékű) múltra vagy a jövőre irányuló figyelem felértékelése például gyakorta a jelen „megerősítését” végzi el, egy magától értetődő kulturális-társadalmi stb. igazság, voltaképpen identitás birtokában. A *vidéki fiatalok Budapesten* már a címével is jelzi, hogy esetében erről nemigen lehet szó. A „trendy”-esztétikát alapjaiban kikezdi az újratermelődő különbségek: a személy és a csoport identitásának törésvonalai és töredezettsége, a narratív alakítás, „következetlenségei”, de elsősorban a nyelvi „anomáliák”. Az ironikus (nyomokban elégikus), „fenomenológia” nemcsak a felhalmozott „műveltséganyag” tárgyi elrendezését (megkeverését) strukturálja, de a megidézett ismeretek eredetét, diszkurzív helyzetét állítja a figyelem középpontjába. A művelődés ironikus szemlélete maga tűnik föl itt hermeneutikai munkaként. Ugyanakkor a szövegeződést (az elemek egységbe, sorba, szerkezetbe rendezését, a szabálykövetés munkáját) egészen meglepő váltások lehetetlenítik el. Nemcsak a stílusregiszterek és szociolektusok (ideértve a szaknyelveket is) gáttalan keverése, de az elbeszélő helyzetet és az elbeszélői identitást viszonylagosító morfológia- és szintaxisfelfogás is. A könyv egyik legnagyobb leleménye az elbeszélés-szituáció grammatikailag jelzett metareflexív jellege: a harmadik személyű, valamint az egyes szám első személyű alanynak az „elbeszélő” (például „mondom elbeszélő”) megnevezéssel alkotott összetételei, az „elbeszélőként” terminus és számtalan változatának alkalmazása, az igeragozásban a személyrag és a hozzá tartozó alany inkongruenciája, illetve a „túlragozás” esetei, ahol egymást a toldalékokban kioltó-felülíró vagy alteráló személyragok és -jelek, grammatikai esetek, módok halmozódnak.

E hiba-poétika a posztstrukturalista tapasztalat konzekvenciáit még az Esterházyénál és a Garacziénál is radikálisabb módon vonja le. Ez persze önmagában még nem volna erény. Esztétikai hatáspotenciálját az az eljárás alapozza meg, hogy egyszerre aktualizálja a dadaizmus és a posztmodern szemiotikai eredményeit, másrészt tematizálja azokat a művészetelméleti és episztemológiai belátásokat, melyek ezen alakításmódok létrejötté óta elválaszthatatlanok az interpretációtól, sőt éppenséggel formálódásuk részeként funkcionálnak. A dadaizmus egyfelől rávilágított az „elhasználódott” kódok, irodal-

mi-művészeti jel- és szabályrendszerek kiüresedésére, másfelől magára a jelképződésre, a befogadói értelemdadás mozzanatára irányította a figyelmet. Marcel Duchamp *ready made*-jeivel például az „olvasó” pozíciójából hajtotta végre azt a kontextualizáló aktust, amelynek révén az általa kiválasztott tárgyak a mindennapi élet tapasztalati közegéből kikerülve esztétikai hatást fejthettek ki abban a megváltozott érzékenységgű közönségben, melynek persze az aktus alapját képező konceptusra is fogékonynak kellett lennie. Az új értésmód kialakítása, amellet, hogy hozzájárult mind a romantikus, mind a mimetikus(-realista) művészetszemléleti örökség átformálódásának (maig ható) folyamatához, a műalkotás nem pusztán-tárgyas voltára: a cselekvés művészeti jelentőségére, továbbá a közeg megválasztásának szabadságára is ráirányította a figyelmet.

A dadaista nyelvművészet elméleti implikációi formalista-strukturalista bázisként írhatók le, hiszen az irányzat megkísérli, hogy a megtagadott hagyományoktól minél explicitebben elhatárolódva ezek legelmeibb alapjához, a (diszfunkcionálisan tekintett) szóhoz, hanghoz, betűhöz nyúljon vissza. A dadaista költészet, midőn önkényesen eltekintett a történeti dimenziótól, a „néger” zenére és fonetikai dallamra hivatkozott mint a hangköltészet ihletőjére – egy olyan hagyományra, melyről nem nehéz belátni, hogy a maga Nyugaton elgondolt homogenitásában soha nem létezett. Információelméleti értelemben ez a pusztán „zavarásnak”, az irodalom-rendszer „zajjal” való elárasztásának, sztochaizálásának fedőneve.

Az irodalmi posztmodernség viszont a hagyományok (Gerard Genette kifejezésével) transztextuális megidézését a nyelvi formációk történeti összefüggésében hajtja végre. Dr. Kovács regénye ugyan összezavarja a grammatikát, az ortográfia akadémiai szabályait, úgyszintén a legliberálisabb, de még konszenzusképes vokabuláriumot; kiforgatja, banalizálja a legismertebb verssorokat (például végletesen gyakori ismételtetéssel, hevenyészett angol tükörfordítással, ezeknek és a belőlük elvont változatoknak hasonlóító szerkezetekben való tetszőleges-véletlenszerű szerepeltetésével: „Talán eltűnök hirtelen”; vesd össze például az entümematikus szerkezet „túl tágra” nyitásával magányossá vált „Ebből, hogy vége van” mondathoz fűzött lábjegyzetet: „Kinek? Neki? Vagy: mi nek? Ennek? Mi ennek? és társai sorjázhathatnának like a wild track in the forest.”); s végül kiterjesztheti ezt az eljárást a magyar hangzókészletre is – de mindemellett tartózkodik a fonémák (a dadaista hangköltészet analógiájára elgondolható) tetszőleges „keverésétől”, a szemantikamentes zeneiség kísértésétől. A hiba-poétikáról tüzetesebb olvasás nyomán gyakran bebizonyosodik, hogy korábbi nyelvi (fonetikai, grammatikai, stilisztikai) hagyományokat aktualizál. Nem felmagasztosító jelleggel, de szubverzív módon, a párbeszéd radikálisabb módzatait provokálva. (A legfontosabb ilyen eredet-szöveg a *Halotti beszéd*, melynek szavai és ortográfiai jegyei „szabadon” vándorolnak a regényben.) Az így létrejött nyelv nélkülözi a *langue* kényszerítő erejű szabályszerűségét, inkább beszéd-módok, diszkurzív gyakorlatok topográfiai együttesének tűnik föl.

A narratív szintek és az egymást átható és megzavaró kódok dinamikája egy, már a könyv elején deklarált s az alakítás topikáját formálisan megszervező elv „kerettörténetében” jut el az ironikusan kontextualizált katasztrófáig, a sikertelenség bejelentéséig, a totális „csúszásig”. E diszkurzus-allegória a kibernetika, tágabb értelemben pedig a rendszerelmélet. Az antropomorfizált s szereplőkként fölléptetett „szótárak” kudarca, a különböző történetsemák és epikai hagyományok (például Mikszáth, Dosztojevszkij) „kipróbálása”, majd elejtése, a protagonista XA20 WH kód-neve, majd némely személynévnek egy parodizált permutációs sorozatot kiadó varációi, a grammatikai szintek „szétcsúszása” egyaránt egy olyan rendszer szerkezetében képzelhetők el, melynek már a beindulásakor megkezdődött a reguláris mozgástól való eltérése, a periodicitás bizonyos elemeit („ablakait”) felmutatva a káosz felé tendál, de mint ilyen, a sztochaikus állapotot soha nem fogja elérni. Bizonyára jogosan érthetők a káoszelmélet felől is a regény *Bevezetésének* utolsó mondatai: „Szíveskedjenek vigyázni, az ajtók záródnak. A Pillangó utca következik.”

Csak legyenek olvasók, akik hajlandók elfogadni a játékszabályokat.